

Broj: 535-I/12

POSEBAN IZVJEŠTAJ

**PREVENCIJA EKSPLOATACIJE DJECE U JUGOISTOČNOJ EVROPI
SEKSUALNA EKSPLOATACIJA DJECE U REPUBLICI SRPSKOJ**

Banja Luka, 2012.

Бана Милосављевића 8
78000 Бања Лука, Република Српска, БиХ
Тел: (+387 51) 222 420, 221 990, Факс: (+387 51) 213 332
E-mail: info@djeca.rs.ba, www.djeca.rs.ba

Bana Milosavljevića 8
78000 Banja Luka, Republika Srpska, BiH
Tel: (+387 51) 222 420, 221 990, Fax: (+387 51) 213 332
E-mail: info@djeca.rs.ba, www.djeca.rs.ba

SADRŽAJ:

UVOD.....	3
OVLAŠTENJA OMBUDSMANA ZA DJECU REPUBLIKE SRPSKE	5
STRUKTURA STUDIJE	6
CILJ ISTRAŽIVANJA.....	7
METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	8
PRAVNI OKVIR	18
POJAVA SEKSUALNE EKSPLOATACIJE DJECE: DIMENZIJE, RAZUMIJEVANJE I TRENDVI.....	55
PREVENCIJA SEKSUALNE EKSPLOATACIJE DJECE.....	82
ZAŠTITA DJECE – ŽRTAVA OD SEKSUALNE EKSPLOATACIJE.....	84
STUDIJE SLUČAJA	87
PREPORUKE.....	91
ZAKLJUČAK.....	93

UVOD

Regionalni program „Prevencija eksploatacije djece u Jugoistočnoj Evropi“ započet je tokom 2011. godine uz podršku međunarodne organizacije Save the Children. Ovaj projekat je izraz volje i opredjeljenosti institucija, koje se bave promocijom i zaštitom dječijih prava da rade na stalnom unapređenju sistema zaštite djece od svih vidova zanemarivanja i/ili zlostavljanja, a posebno djece koja su žrtve bilo kojeg oblika eksploatacije ili su u riziku da to postanu, i to povezivanjem i usklađivanjem sistema zaštite djece na regionalnom nivou.

Drugo istraživanje u okviru ovog programa posvećeno je pojavi seksualne eksploatacije djece. Temu ovog istraživanja zajednički su predložile i usaglasile institucije iz zemalja regiona - učesnice Programa, što govori o prisutnosti ovog problema i u našem regionu. Pojava nije nova i bila je vjerovatno prisutna i ranije, međutim u današnje vrijeme, ova pojava dobija na raširenosti i značaju. Tome naravno, doprinosi loše socijalno ekonomsko stanje zemlje, kriza morala, promjena sistema vrijednosti u svijesti ljudi. Ekonomska previranja, čija je posljedica ključna, egzistencijalna nesigurnost, neminovno dovode do mnogih frustracija pa i do devijacija u ponašanju ljudi.

S druge strane, sve ove nedaće današnjeg vremena prelamaju se i preko najranjivije populacije - djece, koja često nisu dovoljno zrela da se, pored uobičajenih problema odrastanja, nose sa dodatnim problemima kao što su siromaštvo, nedostatak roditeljske brige, i u nekim porodicama, opšte atmosfere beznađa. Kao posljedica toga djeca lako postaju žrtve zlostavljanja, pa i seksualnog.

Istraživanje seksualne eksploatacije djece treba da da odgovore o stepenu razumijevanju pojma seksualna eksploatacija, pregled legislative koja uređuje ovu oblast, koliki je registrovani broj djece koja su bila zlostavljana, njihovu strukturu, faktore rizika, mjere prevencije kao i pomoći nakon pretrpljenog zlostavljanja.

Na osnovu podataka koji su prikupljeni predmetnim istraživanjem, kao i na osnovu podatka s kojima institucije već raspolažu bilo je potrebno izvršiti njihovu analizu po utvrđenoj zajedničkoj metodologiji, a bazirano na istom ili sličnom uzorku. U tom smislu, institucije utvrđuju način percepcije samog pojma seksualne eksploatacije djece od strane nadležnih aktera društva, te utvrđuju stanje, kako u oblasti prevencije, tako i u oblasti zaštite u skladu sa međunarodnim standardima i nacionalnom legislativom. Na osnovu konačnih rezultata istraživanja, institucije, u skladu sa svojim zakonskim ovlaštenjima, trebaju dati odgovarajuće preporuke za jačanje svih segmenata sistema i prevencije i zaštite djece od seksualnog iskorištavanja.

Ovaj izvještaj je rezultat sveobuhvatnog istraživanja u Republici Srpskoj sa stanovišta postojećeg pravnog okvira i njegove usklađenosti sa međunarodnim standardima, kao i sa stanovišta mjera i prevencije i zaštite koje djeci pružaju nadležni organi i ustanove, s posebnim osvrtnom na aktivnosti organizacija iz nevladinog sektora. Ombudsman za djecu Republike

Srpske, između ostalog, želi da ovim izvještajem skrene pažnju javnosti na ovu temu, jer je seksualna eksploatacija djece još uvijek tema koja se izbjegava. Prilikom izrade ovog izvještaja, Ombudsman za djecu Republike Srpske je uzeo u obzir sve specifičnosti zakonodavne nadležnosti u Bosni i Hercegovini, kao i specifičnosti vezane za pitanja pravila i procedura koja proizilaze iz nadležnosti i ovlaštenja organa i ustanova koji su funkcionalno, stvarno i mjesno nadležni da postupaju u sistemu zaštite djece. Takođe, uzeti su u obzir i ključni rizici tokom implementacije projekta, koji su se naročito ispoljavali u vidu:

- Da je seksualno nasilje nad djecom perfidan i skriven oblik zlostavljanja i da se veoma teško otkriva, naročito ako se dešava unutar porodice;
- Prisutnost predrasude da je seksualno nasilje privatna stvar porodice u kojoj se dešava, a ne društva koje poštuje prihvaćene standarde;
- Prisutnim patrijarhalnim vaspitanjem prema kojem su stereotipno raspoređene uloge pojedinih članova porodice;
- Nejasnom percepcijom pojma seksualnog zlostavljanja;
- Nedovoljnim interesom nadležnih organa, ustanova i/ili institucija da se upuste u meritum problema.

OVLAŠTENJA OMBUDSMANA ZA DJECU REPUBLIKE SRPSKE

Nadležnosti Ombudsmana za djecu utvrđene su zakonom¹. U obavljanju poslova iz svoje nadležnosti Ombudsman za djecu postupa u okviru Ustava, zakona i drugih propisa i opštih akata, kao i međunarodnih ugovora i opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava, rukovodeći se načelom pravičnosti i morala.

Ombudsman za djecu:

- 1) prati usklađenost zakona i drugih propisa u Republici Srpskoj koji se odnose na zaštitu prava djeteta s odredbama Ustava Republike Srpske, Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta i drugih međunarodnih dokumenata koji se odnose na zaštitu prava i interesa djeteta;
- 2) prati izvršavanje obaveza Republike Srpske koje proizilaze iz Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta i drugih međunarodnih dokumentata koji se odnose na zaštitu prava i interesa djeteta;
- 3) prati primjenu svih propisa koji se odnose na zaštitu prava i interesa djeteta;
- 4) prati povrede prava i interesa djeteta;
- 5) zalaže se za zaštitu i promociju prava i interesa djeteta;
- 6) predlaže preduzimanje mjera za zaštitu i promociju prava, kao i za sprečavanje štetnih postupanja koja ugrožavaju prava i interese djeteta;
- 7) obavještava javnost o stanju prava djeteta;
- 8) obavlja druge poslove utvrđene Zakonom o Ombudsmanu za djecu Republike Srpske.

Ombudsman za djecu je ovlašten da Vladi, odnosno, Narodnoj skupštini podnese inicijativu za izmjenu ili dopunu zakona i drugih propisa i opštih akata.² Takođe, Ombudsman za djecu je ovlašten i da organima državne uprave, organima, odnosno, službama jedinica lokalne samouprave, kao i drugim pravnim i fizičkim licima koja obavljaju poslove u vezi sa djetetom, predlaže preduzimanje mjera za sprečavanje štetnih postupanja koja ugrožavaju njihova prava i interese, da upozori na nepravilnosti, te da zahtijeva izvještaje o preduzetim mjerama.³

¹Zakon o Ombudsmanu za djecu Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske”), broj: 103/08.

²Zakon o Ombudsmanu za djecu Republike Srpske, član 7. stav 1.

³Zakon o Ombudsmanu za djecu Republike Srpske, član 9. stav 1.

STRUKTURA STUDIJE

1. Uvod
2. Ovlaštenja Ombudsmana za djecu Republike Srpske
3. Cilj istraživanja
4. Metodologija istraživanja
 - a. Oblast/definicija istraživanja
 - b. Struktura istraživanja
 - c. Predmet istraživanja
 - d. Metod istraživanja
 - e. Uzorak istraživanja
 - f. Postupak istraživanja
 - g. Instrumenti istraživanja
5. Pravni okvir
6. Pojava seksualne eksploatacije djece: dimenzije, razumijevanje i trendovi
7. Prevencija seksualne eksploatacije djece
8. Zaštita djece – žrtava od seksualne eksploatacije
9. Studije slučaja
10. Preporuke
11. Zaključak

CILJ ISTRAŽIVANJA

Opšti cilj 1: Utvrđivanje stepena razumijevanja pojma seksualna eksploatacija djece i razumijevanje trendova u ovoj oblasti.

Specifični ciljevi:

- Razumijevanje načina na koji ispitanici razumiju sam pojam seksualne eksploatacije djece;
- Sagledavanje trenutne situacije u ovoj oblasti, ključnih društvenih pojava i procesa koji utiču na fenomen, bilo u smjeru smanjivanja obima problema, bilo na njegovo povećavanje;
- Utvrđivanje razlika u obimu i manifestaciji fenomena tokom protoka vremena (od 2008. do 2011. godine);
- Razumijevanje načina na koji ispitanici shvataju stvarnu izloženost riziku od seksualne eksploatacije i grupe koje su tom riziku najviše izložene.

Opšti cilj 2: Utvrđivanje stanja u oblasti prevencije seksualne eksploatacije djece u posljednje četiri godine i formulisanje preporuka za unapređenje sistema prevencije.

Specifični ciljevi:

- Razumijevanje načina na koji se shvata oblast prevencije, zajedno sa neophodnim mjerama i rezultatima programa prevencije;
- Utvrđivanje trenutnog stanja u oblasti prevencije seksualne eksploatacije djece;
- Formulisanje preporuka za unapređenje sistema prevencije.

Opšti cilj 3: Utvrđivanje stanja u oblasti zaštite djece - žrtava seksualne eksploatacije u posljednje četiri godine i formulisanje preporuka za unapređenje sistema pomoći i podrške.

Specifični ciljevi:

1. Razumijevanje načina na koji se shvata oblast direktne asistencije, a posebno u kontekstu potreba dece žrtava;
2. Utvrđivanje trenutnog stanja u oblasti direktne asistencije, kao i pregleda stanja u posljednje četiri godine.
3. Procjena kvaliteta i načina razumijevanja indikatora za detekciju žrtava;
4. Utvrđivanje stepena poznavanja sistema pomoći žrtavama i nadležnosti svih aktera u oblasti suzbijanja seksualne eksploatacije djece.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Oblast/definicija istraživanja

Predmetno istraživanje je fokusirano na fenomen seksualne eksploatacije djece u Republici Srpskoj. Polazna osnova za sve aktivnosti koje su preduzete u ovom istraživanju je Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja⁴, koja pod seksualnim zlostavljanjem djece podrazumijeva namjerno upuštanje u seksualne aktivnosti sa djetetom koje prema relevantnim odredbama nacionalnog zakonodavstva nije dostiglo zakonsku dob za seksualne odnose; kao i upuštanje u seksualne aktivnosti sa djetetom: upotrebom prinude, sile ili prijetnje; zloupotrebom položaja povjerenja, autoriteta ili uticajem na dijete, uključujući i položaj unutar porodice; zloupotrebom situacije u kojoj je dijete posebno ranjivo, naročito zbog mentalne ili fizičke smetnje u razvoju ili stanja ovisnosti.

Istraživanjem su obuhvaćeni svi oblici seksualne eksploatacije djece koji su definisani članovima 18. do 23. navedene Konvencije i to: seksualno zlostavljanje, zatim sve radnje izvršenja u vezi sa dječijom prostitucijom, dječijom pornografijom, učešćem djece u pornografskim predstavama, korumpiranje djece i nagovaranje djece u seksualne svrhe. Istraživanjem je obuhvaćena eksploatacija, kako u okviru porodice, tako i van okvira porodice, te seksualna eksploatacija u svjetlu krivičnih djela u kojima se kao oštećena lica pojavljuju djeca, a inkriminiranih nacionalnim krivičnim zakonodavstvom, kao što su: silovanje, obljuba nad nemoćnim licem, polno nasilje nad djetetom, obljuba zloupotrebom položaja, zadovoljenje polnih strasti pred drugim, trgovina ljudima, iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju, proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije, rodoskrvnjenje, vanbračna zajednica sa maloljetnim licem, oduzimanje maloljetnog lica, nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu, organizovanje grupe ili udruženja za izvršenje krivičnih djela trgovine ljudima, krijumčarenje migranata, itd.⁵

Struktura istraživanja

1. Identifikacija i analiza pravnog okvira – međunarodnog i nacionalnog,
2. Prikupljanje relevantnih podataka u smislu predmeta istraživanja putem:
 - 2.1. unaprijed pripremljenih i usklađenih upitnika iz oblasti socijalne zaštite, krivično-pravne zaštite i nevladinog sektora,
 - 2.2. fokus grupnih intervjua,
 - 2.3. dubinskih pojedinačnih intervjua sa djecom,

⁴Prilikom izrade izvještaja korišten je izvorni tekst Konvencije na engleskom jeziku i slobodan prevod autora izvještaja na lokalni jezik, s obzirom da je Bosna i Hercegovina u procesu ratifikacije ove Konvencije.

⁵Detaljan prikaz krivičnih djela nacionalnog zakonodavstva koja su u kontekstu seksualne eksploatacije djece i njihov odnos prema međunarodnim standardima sadržan je u dijelu ovog izvještaja o pravnom okviru.

- 2.4. studija slučaja i
- 2.5. grupne diskusije na okruglom stolu.
- 3. Interpretacija/analiza prikupljenih podataka.

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja je:

- Identifikacija pravnog okvira i utvrđivanje usklađenosti nacionalnog pravnog okvira sa međunarodnim standardima,
- identifikacija percepcije pojma seksualne eksploatacije djece, kako u kolokvijalnom smislu, tako i od strane profesionalaca u nadležnim organima i ustanovama,
- utvrđivanje broja djece koja su bila korisnici nekog vida asistencije, odnosno, broj djece koja su bila žrtve ili izvršioци prekršaja/krivičnih djela u oblasti seksualne eksploatacije,
- identifikacija mjera, i prevencije i zaštite djece od seksualne eksploatacije, koje preduzimaju nadležni organi i ustanove sa kvalitativnog i kvantitativnog aspekta,
- utvrđivanje praksi pružanja psihosocijalnog tretmana, tj. kvalitet i kvantitet procesa resocijalizacije djece – žrtava u smislu člana 39. UN Konvencije o pravima djeteta, kao i praksi pružanja psihosocijalne pomoći porodicama djece – žrtava,
- utvrđivanje povezanosti socijalnih faktora (siromaštvo, disfunkcionalne porodice, djeca iz razvedenih brakova, djeca bez roditelja, marginalizovane grupe, ...) sa rizikom od seksualne eksploatacije djece.

Metod istraživanja

Prilikom prikupljanja i interpretacije podataka korišteni su:

- kvantitativni metod (pojedini dijelovi iz unaprijed pripremljenog i usaglašenog anketnog upitnika, ali i pojedini dijelovi iz fokus grupnog intervjua) i
- kvalitativni – deskriptivni metod (pojedini dijelovi iz unaprijed pripremljenog i usaglašenog anketnog upitnika, fokus grupni intervjui sa profesionalcima, individualni intervjui/razgovori sa djecom, studije slučaja i grupna diskusija na okruglom stolu).

Uzorak istraživanja

Istraživanje je sprovedeno u periodu od decembra 2011. godine do kraja maja 2012. godine na nivou Republike Srpske.

Istraživanje je obuhvatilo:

1. Identifikaciju i analizu pravnog okvira,
2. Prikupljanje podataka putem:

- a. unaprijed pripremljenih i usklađenih upitnika iz oblasti socijalne zaštite, krivično-pravne zaštite i nevladinog sektora,
 - b. fokus grupnih intervjuja,
 - c. dubinskih pojedinačnih intervjuja sa djecom,
 - d. studija slučaja i
 - e. grupne diskusije na okruglom stolu.
3. Interpretacija/analiza prikupljenih podataka.

1. Uzorak – Identifikacija i analiza pravnog okvira

U ovom dijelu, izvršena je identifikacija i analiza:

- Međunarodnog pravnog okvira i to:
 - UN Konvencija o pravima djeteta,
 - Fakultativni Protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji,
 - UN Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala,
 - Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala,
 - Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope R(91)11 o seksualnom iskorištavanju, pornografiji i prostituciji i trgovini djecom i omladinom,
 - Rezolucija 1099(1996) Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope o seksualnom iskorištavanju djece,
 - Preporuka (2001)16 o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja,
 - Rezolucija 1307(2002) o seksualnom iskorištavanju djece,
 - Evropska konvencija o kibernetičkom kriminalu,
 - Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Savjet Evrope - CETS No201),
 - Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima,
 - Haška konvencija 28 o civilnim aspektima međunarodne otmice djeteta,
 - Konvencija o zabrani i trenutnoj akciji na eliminaciji najtežih oblika rada djece (No.C182 (1999),
 - Konvencija o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece,
 - Evropska socijalna povelja (revidirana),
 - Evropska konvencija o obeštećenju žrtava krivičnih djela nasilja,
 - Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda,
 - Ostali međunarodni dokumenti koji se odnose na borbu protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, a naročito trgovinom ljudima:
 - Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (UDIHR);
 - Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR);
 - Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR);

- Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW);
- Konvencija protiv mučenja i drugih vrsta okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CAT);
- Konvencija o pravnom položaju lica bez državljanstva (1954. godina);
- Konvencija o statusu izbjeglica iz 1951. godine i Protokol o statusu izbjeglica iz 1967. godine.
- Nacionalnog pravnog okvira i to:
 - Ustav Bosne i Hercegovine i Ustav Republike Srpske,
 - Krivični zakon Republike Srpske,
 - Krivični zakon Bosne i Hercegovine,
 - Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske,
 - Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske,
 - Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu,
 - Porodični zakon Republike Srpske,
 - Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske,
 - Zakon o zdravstvenoj zaštiti Republike Srpske,
 - Zakon o osnovnom i Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske,
 - Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske,
 - Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine (2011. – 2014.),
 - Akcioni plan za poboljšanje sistema zaštite od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini 2010 – 2012. godine.

2.a. Uzorak - Prikupljanje podataka putem unaprijed pripremljenih i usklađenih upitnika

Prikupljanje podataka je izvršeno upotrebom ranije pripremljenog i usklađenog anketnog upitnika, koji sadrži od 11 do 13 pitanja otvorenog i zatvorenog tipa prilagođenih profesionalcima u organima, ustanovama, institucijama i organizacijama. Interpretacijom podataka zaključeno je da je istraživanje sprovedeno na reprezentativnom uzorku. Pregledom dostavljenih popunjenih upitnika, utvrđeno je da je u svim segmentima ispunjen zahtjev iz projektnog prijedloga da je potreban uzorak za interpretaciju/analizu minimum 1/2 poslanih upitnika.

• Socijalna zaštita

U Republici Srpskoj centri za socijalni rad organizovani su na opštinskom nivou. U opštinama koje nemaju formiran samostalan centar za socijalni rad, oblast socijalne zaštite organizovana je u sklopu opštinskih samouprava na nivou službe kao organizacione jedinice odjeljenja za društvene djelatnosti, ali sa istim nadležnostima kao i samostalni centri. Prema Zakonu o teritorijalnoj organizaciji Republike Srpske, opština je osnovna teritorijalna jedinica lokalne samouprave, koja se formira za dio naseljenog

mjesta, za jedno naseljeno mjesto ili za više naseljenih mjesta i trenutno su organizovane ukupno 62 opštine u Republici Srpskoj.

Upitnici su upućeni u 60 centara/službi za socijalni rad na teritoriji Republike Srpske, a traženi su podaci za period od 01. januara 2008. do 30. juna 2011. godine. Ukupno je 48 centara/službi dostavilo popunjene upitnike, čime je ispunjen zahtjev da je potreban uzorak za analizu minimum 1/2 poslanih upitnika. Upitnici su popunjavani na nivou centara/službi za socijalni rad sa podacima iz njihovih službenih evidencija, kao i sa podacima prikupljenih radom na terenu.⁶

- **Krivično-pravna zaštita**

Centri javne bezbjednosti – U skladu sa zakonom na teritoriji Republike Srpske formirano je pet centara javne bezbjednosti i to: Banja Luka, Doboj, Bijeljina, Istočno Sarajevo i Trebinje. Upitnici su upućeni u svih pet centara i svih pet centara su dostavili popunjene upitnike. Traženi su podaci za period od 01. januara 2008. do 30. juna 2011. godine. Upitnici su popunjavani na nivou centara javnih bezbjednosti sa podacima iz njihovih službenih evidencija.

Okružna tužilaštva – U skladu sa zakonom na teritoriji Republike Srpske formirano je pet Okružnih tužilaštava i to: Banja Luka, Doboj, Bijeljina, Istočno Sarajevo i Trebinje. Upitnici su upućeni u svih pet okružnih tužilaštava, a četiri su dostavili popunjen upitnik. Traženi su podaci za period od 01. januara 2008. do 30. juna 2011. godine. Upitnici su popunjavani na nivou okružnih tužilaštava sa podacima iz njihovih službenih evidencija.

Okružni sudovi - U skladu sa zakonom na teritoriji Republike Srpske formirano je pet Okružnih sudova i to: Banja Luka, Doboj, Bijeljina, Istočno Sarajevo i Trebinje. Upitnici su upućeni u svih pet okružnih sudova, a četiri su dostavili popunjen upitnik. Traženi su podaci za period od 01. januara 2008. do 30. juna 2011. godine. Upitnici su popunjavani na nivou okružnih sudova sa podacima iz njihovih službenih evidencija.

Osnovni sudovi - Upitnici su upućeni u svih 19 osnovnih sudova, a 17 su dostavili popunjen upitnik. Traženi su podaci za period od 01. januara 2008. do 30. juna 2011. godine. Upitnici su popunjavani na nivou osnovnih sudova sa podacima iz njihovih službenih evidencija.

- **Nevladin sektor**

Upitnici su upućeni sljedećim udruženjima građana: Organizacija žena „Lara“Bijeljina, Udruženje građana „Zdravo da ste“ Banja Luka, Udruženje građana „Budućnost“ Modriča, Fondacija za obrazovni razvoj i socijalnu zaštitu djece Prijedor, Udruženje za pomoć djeci i žrtvama porodičnog nasilja "Ženski centar" Trebinje i Udružene žene Banja Luka.

⁶ U Republici Srpskoj postoji 45 centara za socijalni rad i 17 službi za socijalni rad.

Svih šest udruženja su dostavili popunjen upitnik. Traženi su podaci za period od 01. januara 2008. do 30. juna 2011. godine. Upitnici su popunjavani sa podacima sa kojima su raspolagale nevladine organizacije, ali i sa podacima prikupljenim na terenu.

Tabela 1. – Struktura uzorka - Upitnici ⁷	Broj poslanih zahtjeva za popunjavanje upitnika	Broj/procent primljenih popunjenih upitnika	
Centri/službe za socijalni rad	60	48	80%
Centri javne bezbjednosti	5	5	100%
Okružna tužilaštva	5	4	80%
Osnovni sudovi	19	17	89%
Okružni sudovi	5	4	80%
Nevladine organizacije	6	6	100%
UKUPNO	100	84	84%

2.b. Uzorak - Fokus grupni intervju

Održano je ukupno četiri fokus grupna intervjua prema unaprijed utvrđenom i usklađenom obrascu i to u: Banjoj Luci, Doboju, Bijeljini i Trebinju. Na sastav učesnika fokus grupnih intervjua je uticalo iskustvo ispitanika u radu sa seksualnom eksploatacijom djece, a naročito rad sa žrtvama, bilo sa krivičnog ili psihosocijalnog aspekta, kao i rad sa djecom koja su potencijalne žrtve zbog uticaja određenih socijalnih faktora. Na svakom fokus grupnom intervjuu učestvovalo je po osam učesnika iz reda profesionalaca iz: centara/službi za socijalni rad, policije, tužilaštva, suda, osnovne škole, srednje škole, nevladinog sektora i mladi savjetnik ombudsmana za djecu Republike Srpske. Ukupno u fokus grupnim intervjuima učestvovalo je 32 ispitanika iz cijele Republike Srpske. Po strukturi zanimanja ispitanici su bili: pravnici, psiholozi, socijalni radnici i pedagozi sa višegodišnjim iskustvom. U rad fokus grupa su bili uključeni i mladi savjetnici ombudsmana za djecu Republike Srpske, srednjoškolci koji su prošli odgovarajuće treninge iz oblasti zaštite prava djece, a u skladu sa pravom djece na mišljenje o pitanjima koja se njih tiču. Moderatori fokus grupnog intervjua su bili:

1. Fokus grupa u Banja Luci – dr sci Ivana Zečević, docent, Filozofski fakultet Banja Luka;
2. Fokus grupa u Doboju – Gordana Vidović, diplomirani pravnik, izvršna direktorica Udruženja građana „Budućnost“ Modriča;
3. Fokus grupa u Bijeljini – Biljana Radulović, advokat, Udruženje žena „Lara“ Bijeljina;
4. Fokus grupa u Trebinju – Ljiljana Čičković, izvršna direktorica Udruženja za pomoć djeci i žrtvama porodičnog nasilja „Ženski centar“ Trebinje.

⁷ Upitnici su popunjavani na nivou anketiranih institucija i organizacija.

Tabela 2. – Struktura uzorka – Fokus grupni intervjui ⁸	Broj učesnika
Centri/službe za socijalni rad	4
Centri javne bezbjednosti	4
Okružno tužilaštvo	5
Osnovni/okružni sudovi	2
Osnovne škole	4
Srednje škole	5
Nevladine organizacije	5
Centar za mentalno zdravlje	1
Mladi savjetnik Ombudsmana za djecu RS	2
UKUPNO	32

2.c/d. Uzorak - Dubinski pojedinačni intervjui sa djecom i studije slučaja

Dubinski intervjui sa djecom su urađeni sa troje djece. Dvoje djece su bili žrtve seksualne eksploatacije. U oba slučaja su postupci pravosnažno okončani pred sudom. Jedno dijete je djevojčica, uzrasta 12 godina u vrijeme intervjuisanja, učenica osnovne škole. U vrijeme zlostavljanja bila je uzrasta osam godina. Živi sa ocem, mlađom sestrom i dvojicom mlađe braće. Majka je privremeno odsutna zbog rada u inostranstvu. Otac je zaposlen i po zanimanju je fizički radnik. Radi svaki dan, osim nedjelje. Trenutno su podstanari. Drugo dijete je također djevojčica, rođena 1996. godine. U vrijeme zlostavljanja bila je uzrasta 10 godina. Živi sa majkom, bratom i tri sestre u maloj kući u ruralnom području veličine jednoiposobnog stana. Otac je na izdržavanju kazne zatvora. Treće dijete, s kojim je obavljen dubinski intervju je dijete iz rizične grupe - koje bi moglo biti potencijalna žrtva seksualne eksploatacije zbog uticaja određenih socijalnih faktora. Djevojčica ima 15 godina. Živi u gradskoj sredini, sa ocem, majkom i ima mlađu sestru i brata. Otac je nezaposlen, majka domaćica, nikada nije bila zaposlena. Djevojčica je izabrana zbog sumnje stručnog tima jednog udruženja građana da, zbog loših porodičnih odnosa, neautoriteta roditelja, alkoholizma oca, lošeg uspjeha u školi, nižih intelektualnih sposobnosti, te puberteta može biti u riziku da postane žrtva seksualne eksploatacije. Na bazi podataka prikupljenih intervjuiima, kao i podatka iz spisa tri centra za socijalni rad i nadležnih sudova, stručni tim je uradio studije slučaja i dostavio pismeni izvještaj.

2.e. Uzorak - Grupna diskusija na okruglom stolu

Kao dio istraživanja, Ombudsman za djecu Republike Srpske je organizovao 26. aprila 2012. godine u Banjoj Luci okrugli sto na temu „Seksualna eksploatacija djece u Republici Srpskoj“. Okruglom stolu su prisustvovali predstavnici Ministarstva prosvjete i kulture RS, Ministarstva porodice omladine i sporta RS, Ministarstva unutrašnjih poslova RS, Ministarstva zdravlja i socijalni zaštite RS, Ministarstva pravde RS, Centra javne bezbjednosti Banja Luka, sudstva,

⁸ Na fokus grupnom intervjuii učestvovali su pojedinci - profesionalci iz navedenih institucija i organizacija.

Republičkog Pedagoškog zavoda, centara za socijalni rad, osnovnih škola, nevladinih organizacija i mladih savjetnika ombudsmana za djecu.

3. Interpretacija/analiza prikupljenih podataka s aspekta metoda

Prilikom interpretacije/analize podataka korišten je metod dubinske analize podataka na način da se iz prikupljenih podataka izveo zaključak koji treba da pokaže stepen ostvarljivosti postavljenih ciljeva ovog istraživanja.

Postupak istraživanja

Istraživanje je trajalo od decembra 2011. do kraja maja 2012. godine.

Upitnici su ispitanicima dostavljani redovnom poštom, faksom ili e-mailom, a nakon njihovog prikupljanja, stručni tim je izvršio identifikaciju podataka i njihovu analizu prema usaglašenom obrascu, o čemu će biti detaljno izloženo u sljedećim dijelovima ovog izvještaja.

Kada su pitanju fokus grupni intervjui, kao što je već ranije izneseno, održano je ukupno četiri sa po osam učesnika/ispitanika. Izbor i moderatora i učesnika/ispitanika je vršen isključivo na osnovu metode kvaliteta, tj. stručne spreme i iskustva u radu sa djecom, a posebno u vezi sa seksualnom eksploatacijom u oblasti socijalne i krivičnopravne zaštite. Poseban aspekt je iskustvo ispitanika u postupku resocijalizacije djece žrtva i njihovih porodica. Ispoštovano je i pravo djece na mišljenje o pitanjima koja se njih tiču učešćem mladih savjetnika ombudsmana za djecu Republike Srpske. Fokus grupni intervjui su se uz saglasnost svih učesnika/ispitanika tonski snimali, a moderatori su nakon održanih fokus grupa dostavili pismene izvještaje prema utvrđenom i usaglašenom obrascu.

U toku istraživanja održana su tri dubinska intervjua, na osnovu kojih su urađene studije slučaja. U fazi identifikacije djece za intervju, institucija je kontaktirala nekoliko centara za socijalni rad, jedan od domova za nezbrinutu djecu, tj. djecu bez roditeljskog staranja, Odjel za podršku svjedocima jednog od okružnih sudova i udruženju građana⁹. Jednom od djece, institucija se neposredno obratila preko zakonskog zastupnika, jer je institucija vodila predmet u vezi sa njegovim psihosocijalnim tretmanom. U fazi identifikacije djece, ukupno je obuhvaćeno šestoro djece od kojih jedno dijete nije dalo pristanak za intervju, jer nije željelo i nije bilo spremno da priča o traumi koju je preživjelo. Od intervjua sa dvoje djece se odustalo zbog otežanog pristupa za ispunjavanje pristanka saglasnosti od strane staratelja/organa starateljstva. Dva dubinska intervjua su urađena sa žrtvama nasilja, a jedan sa djetetom u riziku. Za sva tri intervjua su uredno pribavljene saglasnosti i djece i njihovih roditelja/staratelja i vođena su uz poštivanje svih aspekata Kodeksa istraživanja o djeci. Intervjue je vodio stručni tim u sastavu diplomirani psiholog i diplomirani pravnik. Intervjui su održani u djeci

⁹ Podaci o kontaktiranim organima, ustanovama i organizacijama nisu navedeni zbog zaštite prava djece i njihovih porodica na privatnost.

prilagođenom i prijateljskom okruženju u njihovim mjestima prebivališta. Na osnovu dubinskih intervju sa djecom, stručni tim u sastavu diplomirani psiholog i diplomirani pravnik izradili su studije slučaja. Pored podataka koji su dobijeni tokom samih intervju od djece, za izradu studija slučajeva korištena je i kompletna dokumentacija iz spisa centara za socijalni rad i nadležnih sudova o ovim konkretnim slučajevima. Poseban aspekt studija slučaja posvećen je postupku resocijalizacije žrtve, odnosno, identifikaciji socijalnih faktora i njihovoj povezanosti sa faktorima rizika od seksualne eksploatacije.

Napomena: Imena djece, prebivalište, kao i svi ostali podaci koji mogu dovesti do povrede prava djeteta i njegove porodice na privatnost nisu izneseni i poznati su Ombudsmanu za djecu Republike Srpske.

U sklopu istraživanja održan je i jedan okrugli sto u Banjoj Luci. Uvodnu riječ o seksualnoj eksploataciji djece u Republici Srpskoj imali su prof. dr Ivanka Marković sa Pravnog fakulteta u Banjoj Luci koja je učesnike upoznala sa međunarodnim standardima i zakonskim okvirima za borbu protiv seksualnog nasilja nad djecom, Olga Lola Ninković, psiholog, iznijela je iskustva Okružnog suda Banja Luka, a novinar Novinske agencije „SRNA“, Mariana Šarčević je iznijela iskustva iz medijskog izvještavanja. Grupna diskusija sa okruglog stola iskristalisala je određene zaključke, koji će biti korišteni prilikom analize u sklopu ovog izvještaja.

Instrumenti istraživanja

Prilikom istraživanja kao instrumenti korišteni su: unaprijed pripremljeni i usklađeni anketni upitnici, fokus grupni intervjui, individualni dubinski intervjui i grupna diskusija.

Svi instrumenti, osim individualnih dubinskih intervju, su bili prilagođeni profesionalcima iz prethodno utvrđenih ciljnih grupa u cilju dobijanja što kvalitetnijih i reprezentativnijih podataka.

Upitnici su bili kreirani za profesionalce i njima se obuhvatio veliki broj profesionalaca iz ciljnih oblasti istraživanja. Korišteni su većinom kao instrumenti realizacije kvantitativnog metoda, ali dijelom i kao instrumenti kvalitativnog metoda. Upitnici su omogućili da se u istom, relativno kratkom vremenskom periodu prikupe potrebni podaci od velikog broja ispitanika (48 centara/službi za socijalni rad, pet centara javne bezbjednosti, itd.).

Korišteni fokus grupni intervju su bili ciljno namijenjeni profesionalcima, odnosno, licima koja imaju iskustvo u oblasti zaštite djece od seksualnog zlostavljanja. Oni su se pokazali kao veoma dobar instrument za realizaciju kvalitativnog metoda i to sa aspekta sva tri opšta cilja ovog istraživanja. Ispitanicima su se mogla dodatno pojasniti pitanja, te isključiti automatizam prilikom davanja odgovora.

Dubinski intervju su urađeni sa djecom – žrtvama seksualnog zlostavljanja, odnosno, djecom koja su pod rizikom da postanu žrtve seksualnog zlostavljanja. Pokazali su se kao veoma dobar instrument u ovoj fazi istraživanja. Uz kvalitetnu pripremu i poštivanje svih segmenata Etičkog

kodeksta istraživanja o djeci, dobro edukovan istraživač je imao mogućnost da cijelo vrijeme prati ispitanika i kontroliše tok intervjua, te tako spriječi svaku mogućnost dodatnog traumatizovanja žrtve. Dubinski intervjui koji su rađeni pojedinačno sa svakim djetetom u njima prilagođenom i prijateljskom okruženju dali su realnu sliku funkcionisanja sistema krivično-pravne zaštite, a posebno kvaliteta i kvantiteta pružanja psihosocijalnog tretmana od strane nadležnih službi. Takođe, ovaj instrumenat je dao i reprezentativnu sliku sistema prevencije i kvaliteta i kvantiteta akcije društva na otklanjanju faktora rizika da neko dijete bude seksualno zlostavljano.

Grupna diskusija je korištena kao instrument realizacije kvalitativnog metoda. Njene prednosti su što je svaki učesnik imao aktivnu ulogu. S obzirom na iskustvo moderatora i panelista nije bilo konfuzije tokom njenog trajanja i nije bilo dominiranja pojedinih učesnika. Naprotiv, tema i sam tok grupne diskusije su bili veoma stimulativni i motivisali su svakog učesnika da ravnopravno učestvuje sa konstruktivnim komentarima isključivo na osnovu svog znanja i iskustva.

PRAVNI OKVIR

I - MEĐUNARODNI PRAVNI OKVIR

U sklopu međunarodnog pravnog okvira postoji niz dokumenata koji se bave pitanjem zaštite djece. Ovom analizom obuhvaćen je dio dokumenata koji su na neposredan ili posredan način vezani za oblast seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, a koji su već u primjeni ili u postupku ratifikacije u Bosni i Hercegovini.

I.1. UN Konvencija o pravima djeteta¹⁰

UN Konvencija o pravima djeteta obavezuje države članice na preduzimanje svih odgovarajućih zakonodavnih, administrativnih, socijalnih i obrazovnih mjera radi zaštite djeteta od fizičkog ili mentalnog nasilja, povreda ili zloupotreba, zanemarivanja ili nemarnog odnosa, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući i seksualnu zloupotrebu, dok je na brizi kod roditelja, zakonitih staratelja ili nekog drugog lica kome je povjerena briga o djetetu.

Takve zaštitne mjere treba da obuhvate, po potrebi, efikasne postupke za ustanovljavanje socijalnih programa za obezbjeđenje podrške neophodne djetetu i i onima kojima je povjerena briga o djetetu, kao i ostale oblike sprečavanja, utvrđivanja, prijavljivanja, prosljeđivanja, istrage, postupanja i praćenja slučajeva ovdje navedenog zlostavljanja djeteta i, po potrebi, obraćanja sudu.¹¹

Države članice se obavezuju da zaštite dijete od svih oblika seksualnog izrabljivanja i seksualne zloupotrebe. U tom cilju, države članice posebno preduzimaju sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere za sprečavanje:

- navođenja ili prisiljavanja djeteta da učestvuje u nezakonitim seksualnim aktivnostima;
- eksploatatorskog korištenja djece u prostituciji ili drugim nezakonitim seksualnim radnjama;
- eksploatatorskog korištenja djece u pornografskim predstavama i i časopisima.¹²

Države članice preduzimaju sve odgovarajuće mjere za bolji fizički i psihički oporavak i socijalnu reintegraciju djeteta koje je žrtva nekog oblika zanemarivanja, eksploatacije, zloupotrebe, mučenja ili nekog drugog oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja ili oružanih sukoba. Takav oporavak i reintegracija se odvijaju u sredini koja podstiče zdravlje, samopoštovanje i dostojanstvo djeteta.¹³

¹⁰ Usvojena na Generalnoj skupštini UN 1989.godine (44/25 od 20.11.1989). Bosna i Hercegovina je preuzela UN Konvenciju o pravima djeteta notifikacijom o sukcesiji („Službeni list RBiH“, broj: 25/93).

¹¹ UN Konvencija o pravima djeteta, član 19.

¹² UN Konvencija o pravima djeteta, član 34.

¹³ UN Konvencija o pravima djeteta, član 39.

U svim aktivnostima koje se tiču djece od primarnog značaja su interesi djeteta bez obzira na to da li ih sprovode javne ili privatne institucije za socijalnu zaštitu, sudovi, administrativni organi ili zakonodavna tijela.

Države članice se obavezuju da djetetu obezbijede takvu zaštitu i brigu koja je neophodna za njegovu dobrobit, uzimajući u obzir prava i obaveze njegovih roditelja, zakonitih staratelja ili drugih pojedinaca koji su pravno odgovorni za dijete i preduzimaju u tom cilju sve potrebne zakonodavne i administrativne mjere.

Države članice se staraju da institucije, službe i ustanove koje su odgovorne za brigu ili zaštitu djece budu u skladu sa standardima koje su utvrdili nadležni organi, posebno u oblasti sigurnosti i zdravlja i broju i podobnosti osoblja, kao i stručnog nadzora.¹⁴

U kontekstu ovog istraživanja, između ostalog, UN Konvencija o pravima djeteta sadrži i posebne odredbe kojima se predviđaju mjere za:

- Zaštitu djece od upotrebe narkotika i psihotropnih supstanci (član 33.);
- Sprečavanje nasilnog odvođenja, prodaje ili trgovinu djecom u bilo kom cilju i u bilo kojem obliku (član 35.);
- Zaštitu od svih oblika eksploatacije djece (član 36.);
- Zaštitu djece od nehumanih i ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (član 37.).

I.2. Fakultativni Protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i pornografiji¹⁵

U smislu ovog Protokola:

- a) prodaja djece podrazumijeva bilo koju radnju ili transakciju kojom bilo koje lice ili grupa lica prebacuje dijete nekom drugom licu za novčanu ili bilo koju drugu naknadu;
- b) dječja prostitucija podrazumijeva korištenje djece u seksualnim aktivnostima za novčanu ili bilo koju drugu naknadu;
- c) dječja pornografija podrazumijeva bilo kakvo predstavljanje, bilo kojim sredstvom, djeteta u stvarnim ili simuliranim eksplicitnim seksualnim aktivnostima ili bilo kakvo predstavljanje seksualnih dijelova tijela (primarnih i seksualnih organa djeteta), prvenstveno u seksualne svrhe.¹⁶

Član 12. Fakultativnog protokola nalaže svakoj državi članici da u roku od dvije godine po stupanju na snagu ovog Protokola, podnese izvještaj Komitetu za prava djeteta obezbjeđujući sveobuhvatne informacije o mjerama koje je preduzela na sprovođenju ovog Protokola. Nakon podnošenja ovog sveobuhvatnog izvještaja, svaka država članica ima obavezu da dostavi i sve dodatne informacije u pogledu sprovođenja ovog Protokola, u skladu sa članom 44. UN Konvencije o pravima djeteta. Države članice su obavezne podnijeti izvještaj svakih pet godina.

¹⁴ UN Konvencija o pravima djeteta, član 3.

¹⁵ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, Međunarodni ugovori, broj: 5/02.

¹⁶ Fakultativni Protokol, član 2.

Pored toga, Komitet za prava djeteta može da traži od država članica i dodatne informacije relevantne za sprovođenje ovog Protokola.

I.3. UN Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala¹⁷

Osnovni cilj ovog međunarodnog dokumenta je da predviđenim mjerama poveća efikasnost u borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i to naročito u oblasti trgovine ljudima, s posebnim naglaskom na djecu.

I.4. Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala¹⁸

Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom (u daljem tekstu: *Protokol iz Palerma*) se primjenjuje na sprečavanje, istragu i gonjenje izvršilaca krivičnih djela utvrđenih ovim protokolom u slučajevima u kojima su ta krivična djela po svojoj prirodi međunarodna i uključuju neku grupu za organizovani kriminal, kao i na zaštitu žrtava tih krivičnih djela.¹⁹

Cilj ovog protokola je prevencija i borba protiv trgovine ljudima, uz posebnu pažnju prema ženama i djeci, zaštita i pomoć žrtvama takve trgovine uz puno poštivanje njihovih ljudskih prava, te unapređenje saradnje među državama potpisnicama.

Ovaj protokol daje definiciju „trgovine ljudima“ i zahtijeva od država potpisnica da inkriminišu ovu radnju kao krivično djelo svojim nacionalnim zakonodavstvima.

„Trgovina ljudima“ znači vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem prijetnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa.

Pristanak žrtve trgovine ljudima na namjeravanu eksploataciju iz prethodnog stava ovog člana je bez značaja u slučajevima u kojima je korištena bilo koja mjera iz prethodnog stava ovog člana.

Vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje djeteta u svrhu eksploatacije smatra se „trgovinom ljudima“, čak i ako ne obuhvata bilo koje od sredstava iz prvog stava ovog člana.

¹⁷ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, Međunarodni ugovori, broj: 3/02.

¹⁸ Palermo, 13.12.2000. godine; Ratifikovano u Bosni i Hercegovini 05.02.2002. godine; „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, Međunarodni ugovori, broj: 3/02.

¹⁹ Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, član 4.

Pojam **'dijete'** označava lice mlađe od osamnaest godina.²⁰

Protokolom iz Palerma, svaka država potpisnica je prihvatila obavezu da usvoji zakonska rješenja kojima će propisati „Trgovinu ljudima” kao krivično djelo; da će uvesti kažnjavanje i za pokušaj ovog djela²¹; te propisati krivičnu odgovornost saučesnika, kao i krivičnu odgovornost lica koja organizuju ili naređuju drugim licima da izvrše krivično djelo „Trgovine ljudima”.²²

Država potpisnica je obavezna²³ da štiti privatnost i identitet žrtava trgovine ljudima. Takođe, država potpisnica mora svojim zakonodavstvom obezbijediti mjere koje se u odgovarajućim slučajevima pružaju žrtvama trgovine ljudima i to:

- a) obavještenja o relevantnim sudskim i administrativnim postupcima;
- b) pomoć koja će omogućiti da njihova stanovišta i interesi budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama krivičnog postupka protiv izvršilaca krivičnog djela, na način koji neće uticati na pravo odbrane.

Svaka država potpisnica će razmotriti sprovođenje mjera kojima treba da se obezbijedi fizički, psihološki i socijalni oporavak žrtava trgovine ljudima uključujući, u odgovarajućim slučajevima, i saradnju sa nevladinim organizacijama, a posebno:

- a) obezbjeđenje odgovarajućeg smještaja,
- b) pružanje savjeta i informacija vezanih za njihova zakonska prava na jeziku kojeg žrtve razumiju,
- c) ljekarsku, psihološku i materijalnu pomoć i
- d) mogućnost obrazovanja i zaposlenja.

Naročito je važno u kontekstu ovog istraživanja navesti, da u skladu sa ovim Protokolom, država potpisnica treba uzeti u obzir godine starosti, pol i posebne potrebe žrtava trgovine ljudima, a posebno specijalne potrebe djece, uključujući i odgovarajući smještaj, obrazovanje i brigu o njima.

Država potpisnica ima obavezu da u svoj pravni sistem ugradi odredbe koje žrtvama trgovine ljudima pružaju zakonsko pravo na naknadu pretrpljene štete. Dalje, imajući u vidu humanitarnu komponentu, država potpisnica mora svojim zakonodavstvom predvidjeti i mjere koje žrtvama trgovine ljudima omogućavaju privremeni ili trajni boravak u određenim slučajevima.²⁴

²⁰ Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, član 3; Termini dati za svrhu ovog protokola.

²¹ Krivični zakon Republike Srpske, član 20. stav 1: „*Ko sa umišljajem započne izvršenje krivičnog djela, ali ga ne dovrši, kazniće se za pokušaj krivičnog djela za koje se po zakonu može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, a za pokušaj drugog krivičnog djela samo kad zakon izričito propisuje kažnjavanje i za pokušaj.*”

²² Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, član 5.

²³ Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, član 6.

²⁴ Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, član 7.

Protokol iz Palerma obavezuje države potpisnice da uspostave opsežne politike i programe u cilju sprečavanja trgovine ljudima i preduzimaju takve mjere zaštite žrtava, posebno žena i djece, kojima se otklanja mogućnost njihovog ponovnog povratka u trgovinu ljudima.

Ovaj protokol, poziva države potpisnice na međusobnu saradnju u borbi protiv trgovine ljudima putem razmjene informacija, da bi se moglo utvrditi:

- a) da li su pojedinci koji prelaze ili koji pokušavaju da pređu međunarodnu granicu sa putnim dokumentima koja pripadaju drugim licima, ili su bez putnih dokumenata, počinioci ili žrtve trgovine ljudima;
- b) vrstu putnog dokumenta kojeg su pojedinci koristili ili pokušali da koriste da bi prešli međunarodnu granicu radi obavljanja trgovine ljudima;
- c) sredstva i metode koje koriste grupe za organizovani kriminal radi obavljanja trgovine ljudima uključujući vrbovanje i prevoz žrtava; puteve i veze između pojedinaca i grupa koje se angažuju za ovu nelegalnu trgovinu i moguće mjere za njihovo otkrivanje.

Država potpisnica je obavezna na stalnu obuku kadrova koji na bilo koji način učestvuju u sprečavanju trgovine ljudima i pružanja zaštite žrtvama. Obuka treba da bude usmjerena na metode koje se koriste u sprečavanju ove nelegalne trgovine, na gonjenje njihovih izvršilaca i na zaštitu prava žrtava, uključujući i zaštitu žrtava od izvršilaca ove trgovine. Obuka takođe treba da uzme u obzir i potrebu razmatranja ljudskih prava i pitanja osjetljive prirode koja se odnose na djecu i na spol i treba da pospješuje saradnju sa nevladinim organizacijama, drugim relevantnim institucijama i drugim elementima građanskog društva.

Protokol iz Palerma izričito propisuje u članu 14. da ništa što je sadržano u ovom protokolu neće uticati na prava, obaveze i odgovornosti država i pojedinaca po osnovu međunarodnog prava, uključujući i međunarodno humanitarno pravo i međunarodno pravo o ljudskim pravima i posebno, gdje se može primijeniti, Konvencije iz 1951. godine i Protokola iz 1967. godine, koji se odnose na status izbjeglica i na „princip nevraćanja“, ukoliko kod žrtve trgovine ljudima postoji opravdan strah da će joj život ili sloboda biti ugroženi u državi povratka samom činjenicom da je bila žrtva trgovine ljudima.

I.5. Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope R(91)11 o seksualnom iskorištavanju, pornografiji i prostituciji i trgovini djecom i omladinom²⁵

Poziva da se u programe osnovnog i srednjeg obrazovanja uključe informacije o opasnostima od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, da se u sudskom i administrativnom postupku obezbijedi tajnost, odnosno poštivanje prava djeteta na privatnost, da se obezbijede sankcije protiv svih onih koji su uključeni u proizvodnju i distribuciju pornografskog materijala koji uključuje djecu.

²⁵ Komitet ministara Savjeta Evrope, 1991. godine.

I.6. Rezolucija 1099(1996) Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope o seksualnom iskorištavanju djece²⁶

Skupština poziva zemlje članice da ujedine svoje napore i resurse u borbi protiv prostitucije djece, trgovine ljudima i pornografije, na povećanu međunarodnu saradnju, te sprovođenje kampanje za djecu i roditelje, kao i potrebu pružanja obrazovne i psihološke pomoći za djecu koja su žrtve seksualnog iskorištavanja.

Između ostalog, Skupština podstiče države članice da bez odlaganja pojačaju kaznene mjere na nacionalnom nivou i svojim krivičnim zakonodavstvom inkriminišu dječiju prostituciju, a naročito:

1. da u svoje krivično zakonodavstvo uključe princip međunarodnog gonjenja počilaca i osuđujućih presuda;
2. predvidjeti nacionalnim zakonodavstvom dovoljno dugo zakonsko ograničenje za procesuiranje krivičnih djela (zastara) izvršenih na štetu maloljetnika (barem dvadeset godina, a najmanje pet godina nakon sticanja punoljetstva);
3. inkriminisati nacionalnim zakonodavstvom sljedeća djela (radnje izvršenja):
 - posjedovanje pornografskog materijala, kao što su video zapisi ili fotografije koje uključuju djecu;
 - proizvodnju, promet i distribuciju pornografskih materijala koji prikazuju maloljetnike;
 - emitovanje i snimanje pornografskih fotografija maloljetnika;
4. donijeti zakon koji osigurava da se sva djela, iz grupe seksualnih delikata, koja uključuju djecu trebaju klasifikovati kao teška krivična djela i ni pod kojim uslovima ne mogu biti uključena u grupu manje teških krivičnih djela;
5. u cijeloj Evropi, koliko je to moguće, uskladiti liječenje izvršilaca seksualnih delikata, njihovog psihološkog tretmana i društvenog nadzora, a naročito onih izvršilaca koji su na uslovnoj slobodi;
6. ugraditi u nacionalno zakonodavstvo princip da maloljetnik mlađi od 15 godina ne može dati svoj pristanak za seksualne odnose sa odraslim licem.

Skupština traži od država članica da preduzmu konkretne mjere kako bi se zaustavio „seks turizam“, a naročito omogućavanjem krivičnih i administrativnih mjera protiv turističkih agencija i turoperatera (povlačenje dozvole, novčane kazne i sl.). Takođe, Skupština poziva zemlje članice na saradnju u borbi protiv „seks turizma“.

Dalje, Skupština se zalaže da države članice uvedu programe posebnog treninga za profesionalce koji rade sa djecom (nastavnici, sudije, advokati, itd.), kao i posebno obučениh jedinica policije i suda da vode brigu o maloljetnicima koji su žrtve seksualnog zlostavljanja.

Skupština traži od država članica:

1. da uključe u školske nastavne planove informacije o potencijalnim rizicima s kojima se djeca suočavaju i načine na koje bi se mogli zaštititi;

²⁶ Parlamentarna skupština Savjeta Evrope, 1996.godine.

2. da pozovu medije da pomognu u povećanju svijesti i donesu odgovarajuća etička pravila.²⁷

I.7. Preporuka (2001)16 o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja²⁸

Poziva na planiranje i sprovođenje mjera, politike i prakse u borbi protiv seksualne eksploatacije, promovisanje saradnje o raznim aspektima seksualne eksploatacije djece na nacionalnom i međunarodnom nivou, eliminisanje dječije pornografije, dječije prostitucije i trgovine djecom sa ili bez djetetove saglasnosti i promocija dobrobiti i najboljeg interesa djeteta.

I.8. Rezolucija 1307(2002) o seksualnom iskorištavanju djece²⁹

Poziva zemlje članice da se posebno, preko odgovarajućih organa, pozabave problemom seksualnog zlostavljanja djece od strane lica od posebnog povjerenja, kao što su: roditelji, staratelji, nastavnici, policija ili sveštenstvo.

I.9. Evropska konvencija o kibernetičkom kriminalu³⁰

Obavezuje države članice da svojim nacionalnim zakonodavstvom inkriminišu sljedeća ponašanja:

- proizvodnja dječije pornografije u cilju njene difuzije putem kompjuterskog sistema,
- nuđenje ili činjenje dostupnom dječije pornografije putem kompjuterskog sistema,
- distribucija i prenošenje dječije pornografije putem kompjuterskog sistema,
- pribavljanje za sebe ili drugoga dječije pornografije putem kompjuterskog sistema,
- posjedovanje dječije pornografije u kompjuterskom sistemu ili putem čuvanja kompjuterskih podataka.

U smislu ove odredbe, Konvencija kao „maloljetnika“ označava svako lice mlađe od 18 godina, s tim da svaka država članica može postaviti manju granicu starosne dobi, ali ne ispod 16 godina.³¹

Konvencija o kibernetičkom kriminalu, između ostalih, utvrđuje i opšta načela međunarodne saradnje. Takođe, Konvencija o kibernetičkom kriminalu i njen prateći Protokol utvrđuju obavezu za države članice da usvoje potrebne zakonske i druge mjere kako bi se omogućilo gonjenje izvršilaca krivičnih djela protiv tajnosti i dostupnosti kompjuterskih sistema i podataka, pitanja nadležnosti policije i suda, itd.

²⁷ Prilikom analize korišten je izvorni tekst Rezolucije na engleskom jeziku i lični prevod autora analize.

²⁸ Komitet ministara Savjeta Evrope, 2001. godine.

²⁹ Parlamentarna skupština Savjeta Evrope, 2002. godine.

³⁰ Savjet Evrope, 2001.godina; „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, Međunarodni ugovori, broj: 6/06

³¹ Konvencija o kibernetičkom kriminalu, član 9.

I.10. Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Savjet Evrope - CETS No201)³²

Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (u daljem tekstu: *Konvencija*) je noviji međunarodni dokument i pravni osnov za dalju dogradnju zakonodavnog okvira u zaštiti djece od seksualne zloupotrebe i iskorištavanja.

Svrha Konvencije, prema članu 1. je:

- a) sprečavanje i borba protiv seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja djece,
- b) zaštita prava djece koja su bili žrtve seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja,
- c) unapređenje nacionalne i međunarodne saradnje u borbi protiv seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja djece.

Konvencija utvrđuje princip prema kojem je svaka strana dužna uspostaviti djelotvorne socijalne programe i uspostaviti multidisciplinarne strukture, kako bi se osigurala potrebna podrška žrtvama i njihovim bližim srodnicima, odnosno, licima koja su odgovorna za njihovu brigu.³³

Svaka strana preduzeće sve neophodne zakonodavne i druge mjere kako bi obezbijedila da onda kada nije poznata starost žrtve i kada ima razloga da se vjeruje da je žrtva djeteta, tom licu budu pružene mjere zaštite i pomoći koje se pružaju djeci, sve dok ne bude utvrđena tačna starost lica.

Svaka strana preduzeće sve neophodne zakonodavne ili druge mjere kako bi obezbijedila da pravila povjerljivosti koja se nacionalnim pravom nameću pripadnicima nekih profesija, koji u svome radu imaju kontakt sa djecom, ne predstavljaju prepreku da ti profesionalci obavijeste nadležne službe o svakoj situaciji u kojoj postoje razumne osnove za vjerovanje da je djeteta u konkretnom slučaju žrtva seksualnog iskorištavanja ili seksualnog zlostavljanja.³⁴

Strane su obavezne preduzeti potrebne zakonske i druge mjere za podsticanje i podršku informacionih usluga, kao što su: SOS telefoni ili SOS internet stranice, koje će pružati savjete korisnicima, uz poštivanje njihove povjerljivosti i anonimnosti.³⁵

Konvencija uvodi niz mjera pomoći žrtvama nasilja.³⁶ Strane će preduzeti potrebne zakonodavne i druge mjere, i kratkoročne i drugoročne, u cilju pomoći žrtvama u njihovom fizičkom i psihosocijalnom oporavku i koje će biti prilagođene potrebama, mišljenjima i brigama djeteta - žrtve.

³² Savjet Evrope, 2007. godina. Bosna i Hercegovina u procesu ratifikacije.

³³ Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, član 11.

³⁴ Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, član 12.

³⁵ Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, član 13.

³⁶ Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, član 14.

Takođe, pod uslovima nacionalnog zakonodavstva, strane će sarađivati sa nevladinim organizacijama, kao i sa drugim organizacijama civilnog društva koje aktivno učestvuju u pružanju pomoći žrtvama seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja.

Kada je izvršilac seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja roditelj djeteta ili njegov staratelj, država članica je obavezna da preduzme sljedeće mjere intervencije:

- udaljenje navodnog počinioca iz djetetovog okruženja;
- izmještanje djeteta - žrtve iz porodice. Uslovi i dužina trajanja odvajanja (izmještanja) djeteta od porodice odrediće se u skladu sa najboljim interesima djeteta.

Svaka strana preduzeće sve neophodne zakonodavne ili druge mjere da bi osigurala da i lica koja su bliska žrtvi, tamo gde je to moguće, imaju koristi od terapijske pomoći, prije svega od hitne psihološke pomoći.

Konvencija pod seksualnim zlostavljanjem djece podrazumijeva namjerno:

1. Upuštanje u seksualne aktivnosti sa djetetom koji prema relevantnim odredbama nacionalnog zakonodavstva nije dostigao zakonsku dob za seksualne odnose³⁷;
2. Upuštanje u seksualne aktivnosti sa djetetom:
 - upotrebom prinude, sile ili prijetnje;
 - zloupotrebom položaja povjerenja, autoriteta ili uticajem na dijete, uključujući i položaj unutar porodice;
 - zloupotrebom situacije u kojoj je dijete posebno ranjivo, naročito zbog mentalne ili fizičke smetnje u razvoju ili stanja ovisnosti.

Svaka strana treba da odluči o uzrastu (dobi) djeteta ispod koje se zabranjuje seksualna aktivnost sa djetetom.

Odredbe ove konvencije se ne odnose na uređivanje seksualnih aktivnosti između maloljetnika uz njihov obostrani pristanak.³⁸

Konvencija članom 19. uređuje pitanja koja se odnose na krivična djela u vezi dječije prostitucije. Tako, strana će preduzeti sve zakonske i druge mjere da se inkriminišu sljedeća namjerna ponašanja:

- a) regrutovanje djeteta za prostituciju ili navođenje djeteta da učestvuje u prostituciji;
- b) prisiljavanje djeteta na prostituciju ili ostvarivanje zarade od nekog drugog vida iskorištavanja djeteta u takve svrhe;
- c) korištenje usluga dječije prostitucije.

U smislu ove odredbe, pojam „dječija prostitucija“ podrazumijeva samu činjenicu korištenja djeteta za seksualne aktivnosti za koje se kao naknada daje ili se obećava novac ili neki drugi

³⁷ Zakonsko određivanje potrebnog uzrasta djeteta za pristanak na seksualne odnose.

³⁸ Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, član 18.

vid nadoknade ili uzvrćanja, bez obzira na to da li je ta isplata, obećanje ili uzvrćanje i dato, odnosno, učinjeno samom djetetu ili trećem licu.

Krivična djela u vezi dječije pornografije³⁹ - Konvencija utvrđuje da će svaka strana preduzeti sve zakonske i druge mjere da se inkriminišu sljedeća namjerna ponašanja:

- a) proizvodnja dječije pornografije;
- b) nuđenje ili činjenje dostupnim dječije pornografije;
- c) distribucija ili prenošenje dječije pornografije;
- d) nabavljanje dječije pornografije za sebe ili drugoga;
- e) posjedovanje dječije pornografije;
- f) svjesno pribavljanje pristupa dječijoj pornografiji kroz informacijske i komunikacijske tehnologije.

Konvencija traži od strana da se nacionalnim zakonodavstvom inkriminišu i djela koja se odnose na sudjelovanje djeteta u pornografskim nastupima.⁴⁰

Svaka strana preduzeće sve neophodne zakonodavne ili druge mjere kojim će inkriminisati namjerno navođenje, u seksualne svrhe, djeteta koje još nije u zakonom određenom uzrastu, da bude svjedok seksualnog zlostavljanja ili seksualnih aktivnosti, čak i ukoliko ono samo ne učestvuje u tome.⁴¹

U skladu sa ovom konvencijom, svaka država će obezbijediti mjere da krivični postupak bude sproveden u najboljem interesu djeteta, kao hitan i bez nepotrebnog odlaganja i da usvoji zaštitnički pristup djeci – žrtvama, a ne da sam krivični postupak još više oteža djetetu pretrpljenu traumu.

Prema ovoj konvenciji, žrtva ima sljedeća prava⁴²:

- a) pravo na informaciju o svim pravima koja joj pripadaju po zakonu, kao i službama koje joj stoje na raspolaganju, zatim, pravo na informaciju o postupku po njihovim žalbama, tužbama, opštem napretku postupka i njihovoj ulozi, kao i o ishodu njihovih predmeta;
- b) pravo da budu informisani kada lice koje je krivično gonjeno ili osuđeno bude privremeno ili trajno pušteno na slobodu, u onim slučajevima gdje žrtve i njihove porodice mogu biti u opasnosti;
- c) pravo da se njihov glas čuje, da iznesu svoje svjedočenje i da izaberu način na koji će njihovi stavovi, potrebe i brige biti predloženi, neposredno ili preko posrednika, i razmotreni;
- d) pravo na pomoć odgovarajuće službe podrške kako bi njihova prava i interesi bili na odgovarajući način predloženi i uzeti u obzir;
- e) zaštitu privatnosti i identiteta;
- f) pravo na sigurnost, kao i sigurnost njihovih porodica i svjedoka;

³⁹ Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, član 20.

⁴⁰ Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, član 21.

⁴¹ Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, član 22.

⁴² Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, član 31.

- g) pravo da nemaju direktan kontakt sa počinioцем u prostorijama suda ili policije, osim ukoliko nadležni organi ne utvrde da je to u najboljem interesu djeteta ili kada je takav kontakt neophodan radi krivičnog postupka;
- h) pravo na besplatnu pravnu pomoć;
- i) pravo da im pravosudni organi imenuju specijalnog zastupnika, onda kada, shodno nacionalnom pravu, žrtva može imati status stranke u krivičnom postupku i kada je roditeljima ili starateljima zabranjeno da zastupaju dijete zbog sukoba interesa;
- j) pravo na sve informacije na način koji je prilagođen uzrastu i zrelosti djeteta – žrtve i to na jeziku koji razumije.

Ova konvencija, takođe, sadrži i odredbu o zastari gonjenja krivičnih djela iz grupe seksualnih delikata počinjenih na štetu djeteta. Naime, svaka strana preduzeće sve neophodne zakonodavne ili druge mjere kako bi obezbijedila da zastara za započinjanje postupaka koji se odnose na ova krivična djela ne nastupi tokom dovoljno dugog vremenskog perioda da se tokom njega omogući djelotvorno otpočinjanje postupka pošto je žrtva postala punoljetna i koji je u skladu sa težinom krivičnog djela.⁴³

Konvencija uvodi evidenciju o počinioćima ovih djela. „Radi sprečavanja i gonjenja krivičnih djela ustanovljenih u skladu sa ovom konvencijom, svaka strana preduzeće sve neophodne zakonodavne ili ostale mjere za prikupljanje i arhiviranje, saglasno relevantnim odredbama o zaštiti ličnih podataka i drugim odgovarajućim pravilima i garancijama propisanim nacionalnim pravom, podataka koji se odnose na identitet i na genetski profil (DNK) lica koja su osuđena za krivična djela ustanovljena u skladu sa ovom konvencijom.”⁴⁴

I.11. Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima⁴⁵

Bosna i Hercegovina je ratifikovala Konvenciju Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima. Ciljevi konvencije definisani su članom 1. koji glasi:

„1. Ciljevi Konvencije su:

- a) sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima, uz garantovanje ravnopravnosti polova;
- b) zaštita ljudskih prava žrtava trgovine ljudima, osmišljavanje sveobuhvatnog okvira za pružanje zaštite i pomoći žrtvama i svjedocima, uz garantovanje ravnopravnosti polova, kao i obezbjeđivanje efikasne istrage i krivičnog gonjenja;
- c) unapređenje međunarodne saradnje u suzbijanju trgovine ljudima.

2. Da bi se osiguralo da članice Konvencije efikasno primjenjuju njene odredbe, ova konvencija uspostavlja poseban mehanizam praćenja nadzora.”

Konvencija se primjenjuje na sve oblike trgovine ljudima, na nacionalnom i međunarodnom nivou, bez obzira da li je ili nije povezana sa organizovanim kriminalom.⁴⁶

⁴³ Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, član 33.

⁴⁴ Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, član 37.

⁴⁵ Ratifikovana od strane Bosne i Hercegovine 2007. godine.

U smislu ove Konvencije, "trgovina ljudima" znači vrbovanje, prevoz, premještanje, skrivanje ili prihvata lica, uz primjenu prijetnje ili sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili ugroženosti, ili davanjem ili primanjem novčanih sredstava ili druge koristi radi dobijanja pristanka lica koje ima kontrolu nad drugim licem u cilju eksploatacije. Eksploatacija, u najmanju ruku, uključuje iskorištavanje prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilan rad ili pružanje usluga, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, služenje ili vađenje ljudskih organa. Pristanak žrtve "trgovine ljudima" na planiranu eksploataciju, nema značaja ni u jednom slučaju kada se koriste navedena sredstva. Vrbovanje, prevoz, premještanje, skrivanje ili prihvata djeteta radi eksploatacije smatra se "trgovinom ljudima" čak i ako ne uključuje navedena sredstva.⁴⁷

U smislu ove konvencije, dijete je svako lice mlađe od 18 godina, a žrtva je svako lice koje je postalo predmet trgovine ljudima.

I.12. Haška konvencija 28 o civilnim aspektima međunarodne otmice djeteta (1980)⁴⁸

Ovom konvencijom, između ostalog, države su obavezne da osiguraju što hitniji povratak nezakonito odvedene ili zadržane djece u nekoj državi ugovornici i da osiguraju pravo na staranje i viđanje s djetetom po zakonu jedne od država ugovornica.

I.13. Konvencija o zabrani i trenutnoj akciji na eliminaciji najtežih oblika rada djece (No.C182 (1999))⁴⁹

„Konvencija obavezuje svaku državu članicu da preduzme trenutne i efektivne mjere u cilju zabrane i iskorjenjivanja rada djece“. Konvencija definiše dijete kao lice mlađe od 18 godina.

Prema ovoj konvenciji, najteži oblici rada djece su ropstvo i sve prakse slične ropstvu, kao što su: prodaja, odnosno, trgovina djecom, prisilni rad, služenje u cilju otplaćivanja duga, uključujući i prisilnu mobilizaciju djece u cilju njihovog angažovanja u oružanim sukobima.

Pored ove konvencije, u Bosni i Hercegovini je na snazi više od 60 raznih konvencija Međunarodne organizacije rada. Neke od tih konvencija se direktno ili indirektno odnose i na predmet ovog istraživanja, npr.

- Konvencija broj 102 o minimalnoj normi socijalnog osiguranja,
- Konvencija broj 111 o diskriminaciji u pogledu zanimanja i zaposlenja (1958.),
- Konvencija broj 138 o minimalnim godinama za zapošljavanje (1973.), itd.

⁴⁶ Konvencije o borbi protiv trgovine ljudima, član 2.

⁴⁷ Konvencije o borbi protiv trgovine ljudima, član 4.

⁴⁸ „Službeni list Bosne i Hercegovine“, broj: 2/92 i 13/94.

⁴⁹ Međunarodna organizacija rada (ILO), 1999. godine; „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, Međunarodni ugovori, broj: 3/01.

I.14. Konvencija o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece⁵⁰

Jedan od ciljeva ove konvencije je da obezbijedi što hitniji povratak djece nezakonito odvedene ili zadržane u nekoj državi ugovornici. Članom 2. je definisano da države ugovornice moraju na svojoj teritoriji da preduzmu sve odgovarajuće mjere na sprovođenju ciljeva Konvencije. Između ostalog, Konvencijom se definiše kada se smatra nezakonitim odvođenje ili zadržavanje djeteta. Konvencija utvrđuje pravila i procedure u slučaju nezakonitog odvođenja ili zadržavanja djece u inostranstvu od strane jednog roditelja ili drugih krvnih srodnika.

I.15. Evropska socijalna povelja (revidirana)⁵¹

Između ostalog, a u kontekstu predmetnog istraživanja, Evropska socijalna povelja (revidirana) utvrđuje određena prava i standarde u predmetnoj oblasti. Između ostalog, u članu 7. Povelja utvrđuje pravo na zaštitu zaposlene djece i mladih utvrđivanjem konkretnih obaveza za države potpisnice. U kontekstu ovog istraživanja, potrebno je posebno naglasiti član 17. Povelje, koji, između ostalog, utvrđuje pravo djece i mladih na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu i to na način da država potpisnica ima obavezu da direktno ili u saradnji sa javnim ili privatnim organizacijama preduzme sve odgovarajuće i potrebne mjere kreirane u cilju „*zaštite djece i mladih od zanemarivanja, nasilja i eksploatacije*“⁵².

I.16. Evropska konvencija o obeštećenju žrtava krivičnih djela nasilja (1983.g.)⁵³

Ovom konvencijom se uspostavlja standard u oblasti obeštećenja žrtava krivičnih djela nasilja. Implementaciju ove konvencije prate i dvije preporuke koje pružaju dodatna obrazloženja i zahtjeve za preduzimanje mjera od strane država ugovornica:

- Preporuka o poziciji žrtve u okviru krivičnog prava i postupaka (1985.) i
- Preporuka o pomoći žrtvama i prevenciji viktimizacije (1987.).

I.17. Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda⁵⁴

Evropska konvencija je međunarodni ugovor između država članica Savjeta Evrope i temeljni akt na kojem se zasniva zaštita osnovnih ljudskih prava i sloboda. Ova konvencija sadrži niz prava koja su na direktan ili indirektan način u kontekstu predmetnog istraživanja, kao npr: pravo na

⁵⁰ Hag, 25.10.1980. godine. Ovu konvenciju je Bosna i Hercegovina preuzela notifikacijom o sukcesiji međunarodnih ugovora.

⁵¹ Strasbourg, 03.05.1996. godine; „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, Međunarodni ugovori, broj: 6/08.

⁵² Evropska socijalna povelja (revidirana), član 17. stav 1. tačka 1/b.

⁵³ Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je ratifikovalo ovu konvenciju na 72. sjednici održanoj 22.03.2005. godine. Odluka o ratifikaciji konvencije objavljena je u „Službenom glasniku Bosne i Hercegovine“, broj 4/05. Stupila na snagu 14.04.2005. godine.

⁵⁴ U skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine, Evropska konvencija i njeni protokoli se direktno primjenjuju u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine sa prioritetom nad svim drugim zakonima.

život (član 2.), zabranu mučenja i podvrgavanja neljudskom ili ponižavajućem postupku (član 3.), zabranu držanja u ropstvu ili primoravanju na obavljanje prinudnog ili obaveznog rada (član 4.), pravo na slobodu i sigurnost ličnosti (član 5.), pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života (član 8.), zabranu diskriminacije po bilo kojem osnovu (član 14.), zabranu zloupotrebe prava (član 17.), itd.

I.18. Ostali međunarodni dokumenti koji se odnose na borbu protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, a naročito trgovinom ljudima

Bosna i Hercegovina je sukcesijom pristupila sljedećim konvencijama, a koje su u vezi ili mogu biti u vezi sa seksualnim zlostavljanjem i iskorištavanjem djece, a naročito sa trgovinom ljudima:

- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (UDIHR);
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR);
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR);
- Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW);
- Konvencija protiv mučenja i drugih vrsta okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CAT);
- Konvencija o pravnom položaju lica bez državljanstva (1954. godina);
- Konvencija o statusu izbjeglica iz 1951. godine i Protokol o statusu izbjeglica iz 1967. godine.

II – DOMAĆI PRAVNI OKVIR

Uopšteno govoreći, Bosna i Hercegovina je uspostavila pravni okvir kada su u pitanju krivična djela koja se odnose na seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece.

Ustav Bosne i Hercegovine i Ustav Republike Srpske utvrđuju, između ostalog, da niko ne može biti povrnut mučenju, svirepom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju; nepovredivost ljudskog dostojanstva, tjelesnog i duhovnog integriteta, privatnosti i ličnog i porodičnog života; pravo lica da ne budu držana u ropstvu ili potčinjenosti, ili na prinudnom ili obaveznom radu, itd.

Član 44. stav 1. Ustava Republike Srpske daje posebnu garanciju strancima, veoma važnu za zaštitu i status žrtava trgovine ljudima:

„Stranci imaju ljudska prava i slobode utvrđene Ustavom i druga prava utvrđena zakonom i međunarodnim ugovorima.”

Takođe, član 48. Ustava Republike Srpske utvrđuje:

„Prava i slobode zajamčene ovim Ustavom ne mogu se oduzeti ili ograničiti.

Obezbeđuje se sudska zaštita sloboda i prava zajamčenih ovim Ustavom.

Ko se ogriješio o ljudska prava i osnovne slobode zajamčene ovim Ustavom, lično je odgovoran za to i ne može se pravdati ničijim naređenjem".

Zaštita i pomoć žrtavama seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini je formalno pravno osigurana putem djelovanja pravosudnih i drugih institucija sa javnim ovlaštenjima.

Na državnom nivou Bosne i Hercegovine, institucije koje pružaju zaštitu žrtvama seksualnog nasilja, odnosno, „trgovine ljudima“ su: Sud Bosne i Hercegovine, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, Agencija za istrage i zaštitu (SIPA) i Državna granična služba.

U okviru Republike Srpske, zaštitu i pomoć ovim žrtvama pružaju sudovi, tužilaštva, policija i centri za socijalni rad, svako u okviru svojih zakonom utvrđenih nadležnosti i ovlaštenja. Treba napomenuti, da se u praksi često uključuju i nevladine organizacije, naročito u dijelu stručne pomoći i smještaja žrtava u sigurne kuće.

II.1. Krivično pravni okvir

Reformom krivičnog zakonodavstva Republika Srpska je izvršila značajne izmjene posebno u dijelu zaštite djece od svih oblika seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja.

Krivični zakon Republike Srpske⁵⁵ propisuje, između ostalih, sljedeća krivična djela koja sadrže seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece, tj. u kojima se kao oštećeni pojavljuju lica mlađa od 18 godina⁵⁶.

- Silovanje (član 193. stav 2.) - Propisana kazna zatvora od najmanje pet godina;
- Obljuba nad nemoćnim licem (član 194. stav 2.) – Propisana kazna zatvora od najmanje pet godina;
- Polno nasilje nad djetetom (član 195. stav 1.) - Propisana kazna zatvora od jedne do deset godina;
- Obljuba zloupotrebom položaja (član 196. stav 2.) – Propisana kazna zatvora od jedne do osam godina;
- Zadovoljenje polnih strasti pred drugim (član 197. stav 2.) – Propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine;
- Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije (član 198. stav 4.) – Propisana kazna zatvora od dvije do petnaest godina;
- Iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju (član 199. stav 1.) - Propisana kazna zatvora od jedne do osam godina;
- Proizvodnja, posjedovanje⁵⁷ i prikazivanje dječije pornografije (član 200. stav 1.) - Propisana kazna zatvora do tri godine;
 - Član 200. stav 2. – ako je djelo izvršeno prema licu mlađem od 16 godina – Propisana kazna zatvora do pet godina;

⁵⁵ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10 i 1/12.

⁵⁶ Izmjenama Krivičnog zakona Republike Srpske iz 2010. godine izvršeno je pooštavanje krivičnih sankcija za ovu grupu krivičnih djela.

⁵⁷ Izmjenama Krivičnog zakona Republike Srpske iz 2010. godine i „posjedovanje“ je propisano kao radnja izvršenja ovog krivičnog djela.

- Član 200. stav 3. – ako je djelo izvršeno preko sredstava javnog informisanja ili interneta – Propisana kazna zatvora od jedne do osam godina;
- Rodoskrvnjenje (član 201. stav 2.) - Propisana kazna zatvora od jedne do osam godina.

Krivična djela koja se u praksi najčešće pojavljuju u sticaju sa navedenim djelima su:

- Vanbračna zajednica sa maloljetnim licem (član 204.) - Propisana novčana kazna ili kazna zatvora do dvije godine;
- Oduzimanje maloljetnog lica (član 205.) - Propisana novčana kazna ili kazna zatvora do dvije godine;
- Zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica (član 207.) - Propisana novčana kazna ili kazna zatvora do dvije godine;
- Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (član 208.) - Propisana novčana kazna ili kazna zatvora do dvije godine.

Krivični zakon Bosne i Hercegovine⁵⁸ u grupi krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom propisuje, između ostalih, sljedeća krivična djela koja sadrže seksualnu zloupotrebu djece, tj. u kojima se kao oštećeni pojavljuju lica mlađa od 18 godina:

- Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu (član 185. stav 2.) – Propisana kazna zatvora najmanje pet godina;
- Trgovina ljudima (član 186. stav 2.) – Propisana kazna zatvora najmanje pet godina.

Druga krivična djela koja se po Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine mogu dovesti u vezu sa navedenim djelima su i:

- Krijumčarenje ljudi (član 189. stav 4.⁵⁹);
- Organizovanje grupe ili udruženja za izvršenje krivičnih djela trgovine ljudima i krijumčarenje migranata (član 189a.)⁶⁰.

⁵⁸ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj: 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07. i 8/10.

⁵⁹ Krivični zakon Bosne i Hercegovine, član 189. stav 4. glasi: „Kaznom iz stava (3) ovog člana kaznit će se i onaj ko djelo iz stavova (1) i (2) ovog člana počini prema licu koje nije navršilo 18 godina života.”. Stav 3. člana 189. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine propisuje kaznu zatvora od tri do 15 godina.

⁶⁰ Krivični zakon Bosne i Hercegovine, član 189a. glasi:

„(1) Ko organizuje grupu ili drugo udruženje za izvršenje krivičnih djela iz članova 186. (Trgovina ljudima) i 189. (Krijumčarenje ljudi) ovog zakona kaznit će se kaznom zatvora najmanje tri godine.

(2) Ko postane pripadnik grupe ili drugog udruženja iz stava (1) ovog člana ili na drugi način pomaže grupu ili udruženje kaznit će se kaznom zatvora najmanje jednu godinu.

(3) Na organizatora ili vođu organizovane grupe ili drugog udruženja koji su počinili djela iz stava (1) ovog člana i njihove pripadnike primjenjuju se odredbe iz člana 250. (Organizovani kriminal) ovog zakona.”

Važno je istaći da krivična djela koja se odnose na trgovinu ljudima u praksi prati i krivično djelo „Pranje novca“ iz člana 209. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, odnosno, krivično djelo „Pranje novca“ iz člana 208. Krivičnog zakona Republike Srpske.

Sva gore navedena krivična djela se gone po službenoj dužnosti.

Definicija djeteta - Prema UN Konvenciji o pravima djeteta, djetetom se smatra svako lice mlađe od 18 godina. Međutim, Krivični zakon Republike Srpske ne daje definiciju djeteta, odnosno, maloljetnika, osim što, članom 69. utvrđujući krivične sankcije prema maloljetnicima, pravi razliku u starosti maloljetnika i to „mlađi maloljetnik“ od 14 do 16 godina i „stariji maloljetnik“ od 16 do 18 godina. Istovremeno, članom 64. utvrđuje da se prema maloljetniku koji u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršio 14 godina života (dijete) ne mogu primjenjivati krivične sankcije.

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske⁶¹ - U procesu usklađivanja svog zakonodavstva, Republika Srpska je u januaru 2010. godine usvojila ovaj zakon, koji se počeo primjenjivati 1. januara 2011. godine. Ovaj zakon daje definiciju djeteta u skladu sa međunarodnim standardima. Tako se u smislu ovog zakona djetetom smatra svako lice mlađe od 18 godina, a maloljetnik je dijete od 14 do 18 godina.

Takođe, ovaj zakon pravi i podjelu na mlađe (od 14 do 16 godina) i starije maloljetnike (od 16 do 18 godina) i uvodi kategoriju mlađih punoljetnih lica (od 18 do 21 godinu). Dalje, zakon sadrži i odredbe koje se odnose na djecu koja su žrtve krivičnih djela ili se u krivičnom postupku pojavljuju u svojstvu svjedoka.

Između ostalog, ovaj zakon propisuje obavezu da sudija za maloljetnike, odnosno, vijeće kojim predsjedava sudija za maloljetnike, sude u svim krivičnim predmetima u kojima se kao oštećeni pojavljuje dijete ili maloljetno lice, bez obzira što je izvršilac punoljetno lice. Zakon (član 186.) pri provođenju procesnih radnji propisuje obavezu posebno obazrivog postupanja prema djeci na čiju štetu su učinjena krivična djela imajući u vidu njihov uzrast, osobine ličnosti, obrazovanje i prilike u kojima žive, kako bi se izbjegle moguće štetne posljedice na njihov budući život, vaspitanje i razvoj.

Saslušanje djeteta se obavlja uz pomoć pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica i može se provesti najviše dva puta i to uz upotrebu tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka. Dijete se može saslušati i u svom stanu ili drugom prostoru u kojem boravi ili u centru za socijalni rad.

Zakon uvodi i zabranu suočenja (čl. 187.). Naime, ako se kao svjedok saslušava dijete ili maloljetnik koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine posebno osjetljivim, zabranjeno je vršiti njegovo suočenje sa osumnjičenim, odnosno, optuženim.

⁶¹ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 13/10.

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku otklanja nedostatke u dosadašnjoj praksi koji su uočeni u krivičnim postupcima koji se odnose na ovu grupu krivičnih djela, a u kojima su žrtve djeca. Ovaj zakon, prije svega, prilagođava proceduru ispitivanja uzrastu djeteta i njegovom psihofizičkom razvoju.

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, stavom 5. člana 186. utvrđuje da se u krivičnom postupku primjenjuju i druge odgovarajuće odredbe Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku u svrhu zaštite djece i maloljetnika oštećenih krivičnim djelom iz člana 184. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. Ova odredba se odnosi i na dijete koje je svjedok očevidac nekog od dijela iz člana 184. navedenog zakona. Stavom 7. člana 186, zakon posebno naglašava obaveznu tajnost postupanja.

Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske⁶² takođe omogućava posebnu zaštitu i odgovarajući procesni tretman djece (maloljetnih lica) u krivičnom postupku, s obzirom da je član 3. stav 3. utvrdio da se maloljetno lice, dijete, smatra ugroženim svjedokom⁶³.

Prema ovom zakonu, uvijek je sud taj koji donosi odluku o zaštiti svjedoka. Dalje, sudu stoje na raspolaganju brojne mjere u cilju zaštite svjedoka, kao što su:

- osiguranje psihološke, socijalne i stručne pomoći;
- promjena redoslijeda saslušanja;
- kontrola načina ispitivanja svjedoka od sudije ili predsjednika vijeća postavljanjem pitanja direktno u ime stranaka i branioca;
- svjedočenje putem tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka;
- udaljavanje optuženog;
- izuzeci od direktnog izvođenja dokaza;
- ograničenja prava na pregled spisa i dokumentacije optuženom i njegovom braniocu;
- dodatne mjere za osiguravanje anonimnosti svjedoka, privremena ili trajna anonimnost.

Svi ovi postupci su hitne prirode.⁶⁴ Međutim, zakonska procedura dokazivanja seksualnog zlostavljanja u praksi je duga i naročito stresna za oštećeno lice. Najčešće se sve svodi na suprostavljene iskaze okrivljenog i oštećenog, a zbog nepostojanja svjedoka samo mali broj seksualnih delikata se i procesuiraju. Česti su slučajevi u praksi da oštećeni u sudskom postupku povuče ranije datu izjavu ili čak da jedan roditelj stane na stranu drugog roditelja i optuže dijete da je „nešto pogrešno shvatilo“. Praksa pokazuje da ni kod jednog krivičnog djela kao kod „silovanja“ nema toliko ispitivanja i utvrđivanja odgovornosti i doprinosa žrtve. Često su prisutne

⁶² „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 48/03.

⁶³ Član 3. stav 3. glasi: „*Ugroženi svjedok je onaj svjedok koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim, kao i dijete i maloljetnik.*“.

⁶⁴ Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 100/09.

u krivičnom postupku i tvrdnje da je žrtva sama doprinijela silovanju svojim ponašanjem ili stilom oblačenja.

Krivično djelo „Polno nasilje nad djetetom“, član 195. stav 1. Krivičnog zakona Republike Srpske, propisuje zabranu obljube ili drugu polnu radnju sa djetetom, nezavisno od toga da li su one dobrovoljne ili čak inicirane od strane djeteta, ali s tim da je dijete, čiji polni integritet se štiti, lice do 14 godina.

Zaista je upitno da li je dijete uzrasta do 14 godina na takvom stepenu razvoja svoje ličnosti da je zaista u mogućnosti da u potpunosti shvati svu ozbiljnost, suštinu i značaj seksualnog odnosa. Prema mišljenju stručnjaka, a ovo je i stav Ombudsmana za djecu, seksualni odnosi djeteta u ranom uzrastu mogu proizvesti dalekosežne negativne posljedice na njegov kasniji psihofizički razvoj. Stoga bi zakonodavac trebao da ozbiljno razmisli o pomjeranju dobne granice djeteta za dobrovoljni pristanak na seksualni odnos. Time bi se izbjegle situacije u praksi da počinitelj ovog krivičnog djela izbjegne odgovornost za polno nasilje nad djetetom, jer je oslobađajuća presuda zasnovana na iskazu djeteta – žrtve (oštećenog lica) o pristanku na seksualni odnos, a ono je uzrasta tek nešto preko 14 godina.

Dalje, kod ovog krivičnog djela iz člana 195, kao radnja izvršenja propisana je „obljuba ili druga polna radnja“. Praksa pokazuje da ovako neodređeno definisana radnja izvršenja („druga polna radnja“), ostavlja prostor za neujednačeno tumačenje, koje dalje dovodi do nepravilne primjene inkriminacije.

Takođe, ovako postavljena radnja izvršenja ovog krivičnog djela ne obuhvata i sve situacije u praksi, a koje su nesporno u vezi sa seksualnim uznemiravanjem i/ili zlostavljanjem djece. Stoga, zakonodavac treba da prevaziđe ovu situaciju uvođenjem posebnog krivičnog djela „Bludne radnje“, kojim bi se proširila zaštita i na druge radnje kojima se djeca seksualno zlostavljaju. Pod bludnim radnjama mogle bi se definisati radnje koje su usmjerene na zadovoljavanje polnog nagona, a kojima se povređuje ličnost djeteta, a naročito iskorištavanjem njegovog psihofizičkog stanja.

Dječija pornografija u Krivičnom zakonu Republike Srpske - Činjenica je da krivična djela, koja se vežu za trgovinu ljudima, najčešće imaju obilježje organizovanog kriminala. To se odnosi i na sve učestaliju pojavu krivičnih djela dječije pornografije, naročito putem interneta. S obzirom da veliki broj ljudi, iz bilo kojeg dijela svijeta, veoma lako može pristupiti internetu, radnje izvršenja ovih djela se često protežu preko državnih granica, tako da i ova djela poprimaju obilježja djela transnacionalnog organizovanog kriminala. Izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srpske iz 2010. godine, izvršeno je usklađivanje sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti. Tako je, prije svega, izvršeno proširenje radnje izvršenja kod krivičnog djela iz člana 200. Krivičnog zakona Republike Srpske. Pored „proizvodnje i prikazivanja“ dječije pornografije, kao radnja izvršenja propisano je i samo „posjedovanje“ dječije pornografije. Stav 2. ovog člana uvodi kvalifikatoran oblik ovog krivičnog djela, ako je izvršeno prema licu mlađem od 16 godina. Takođe, stav 3. predviđa strožiju kaznu za izvršioca ovog djela ako je djelo izvršeno preko sredstava javnog informisanja ili putem interneta.

Odredba daje i definiciju dječije pornografije: „*Pod pojmom dječije pornografije u smislu ove odredbe podrazumijeva se pornografski materijal koji vizuelno prikazuje:*

- a) dijete ili maloljetno lice koje je učesnik evidentnog seksualnog ponašanja, i*
- b) realistične slike koje prikazuju dijete ili maloljetno lice koje učestvuje u evidentnom seksualnom ponašanju.“.*

Navedenim izmjenama izvršeno je i pooštavanje krivičnih sankcija koje se mogu izreći izvršiocima ovog djela.

U kontekstu navedenog, potrebno je navesti da je u Bosni i Hercegovini sačinjeno više dokumenata s ciljem zaštite djece od zloupotrebe u pornografske svrhe. U okviru aktivnosti Kancelarije državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije Ministarstva bezbjednosti Bosne i Hercegovine formirana je 2008. godine Radna grupa za kreiranje državnog modela borbe protiv dječije pornografije. Na bazi procjene postojećeg stanja i preporuka Radne grupe, sačinjen je dokument "Analiza kapaciteta, procedura i nedostataka u sistemu zaštite djece od dječije pornografije u Bosni i Hercegovini" i "Preporuke za razvoj modela u borbi protiv dječije pornografije u Bosni i Hercegovini".⁶⁵

Krivično djelo „Trgovina ljudima“ – propisano je članom 186. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine. Izmjenama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine⁶⁶ iz 2010. godine izvršeno je njegovo usklađivanje sa međunarodnim standardima. Uvedene promjene doprinose efikasnijim krivičnim postupcima za ovo krivično djelo i kada su u pitanju djeca – žrtve.

Stav 1. člana 186. propisuje: „*Ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom vlasti ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi privolio lice koje ima kontrolu nad drugim licem vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi lice u svrhu iskorištavanja prostitucijom drugog lica ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili usluga, ropstva ili njemu sličnog odnosa, služenja, odstranjivanja dijelova ljudskog tijela ili drugog iskorištavanja...“*⁶⁷“.

U kontekstu ovog istraživanja, veoma je važno uvođenje stava 2. koji propisuje: „*Ko vrbuje, navodi, preveze, preda, sakrije ili primi lica koja nisu navršila 18 godina života radi iskorištavanja iz stava (1) ovog člana kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina.*“.

U smislu Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine dijete je lice koje nije navršilo 14 godina, a maloljetnik je lice koje nije navršilo 18 godina.⁶⁸

Stav 3. ovog člana propisuje krivičnu odgovornost službenog lica za izvršenje ovog djela prilikom obavljanja službene dužnosti.⁶⁹

⁶⁵ Ovaj projekat pomogla je Regionalna kancelarija Save the Children Norway za jugoistočnu Evropu.

⁶⁶ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 8/10.

⁶⁷ Propisana je kazna zatvora u trajanju od najmanje tri godine.

⁶⁸ Krivični zakon Bosne i Hercegovine, član 1.

U stavu 4. propisana je krivična odgovornost i za lice koje krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu drugog lica u svrhu omogućavanja trgovine ljudima.⁷⁰

Stav 5. propisuje kaznu zatvora od najmanje deset godina ili kaznu dugotrajnog zatvora za lica koja „...organizuju ili na bilo koji način rukovode grupom ljudi radi izvršenja krivičnog djela iz stavova (1) i (2) ovog člana ...”.

Značajan nedostatak prijašnje inkriminacije trgovine ljudima je bila nemogućnost sankcionisanja „korisnika usluga” žrtava ovog krivičnog djela. Međutim, navedene izmjene otklanjaju taj nedostatak i stavom 6. člana 186. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine uvode i njihovu krivičnu odgovornost.⁷¹

Stav 7. uvodi kvalifikatoran oblik izvršenja ovog krivičnog djela. Naime, ako je izvršenjem krivičnog djela iz stavova 1. i 2. ovog člana prouzrokovano teže narušenje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt lica. Za ovo djelo je propisana i najteža sankcija i to kazna zatvora najmanje pet godina ili kazna dugotrajnog zatvora.

U cilju postizanja potpune svrhe kažnjavanja, kako represivne, tako i preventivne, zakon u stavu 8. ovog člana propisuje da će se predmeti i prevozna sredstva upotrijebljena za izvršenje ovog djela oduzeti, a objekti koji su korišteni u svrhu trgovine ljudima mogu se privremeno ili trajno zatvoriti.

Stav 9. propisuje da je na postojanje ovog krivičnog djela bez uticaja okolnost da li je lice koje je žrtva trgovine ljudima pristalo na iskorištavanje.

Ovakvim definisanjem radnje izvršenja, načina izvršenja i same svrhe izvršenja kod krivičnog djela „Trgovine ljudima” se vrši usaglašenost sa međunarodnim standardima. Osim toga, član 24. Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima⁷² utvrđuje četiri otežavajuće okolnosti prilikom određivanja kazne za krivično djelo „Trgovine ljudima”, a koje su obuhvaćene kao kvalifikatorne okolnosti članom 186. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine. Takođe, usklađivanje je izvršeno i sa članom 18. i članom 4. Konvencije. Naime, član 18. utvrđuje obavezu inkriminacije trgovine ljudima u skladu sa definicijom iz člana 4. koju daje Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima.

⁶⁹ Propisana kazna zatvora od najmanje pet godina.

⁷⁰ Propisana kazna zatvora od jedne do pet godina.

⁷¹ Član 186. stav 6. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine: „Ko koristi usluge žrtve trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.”

⁷² „Svaka članica će obezbijediti da se sljedeće okolnosti smatraju otežavajućim okolnostima prilikom određivanja kazne za krivična djela iz člana 18. ove konvencije:

- a. krivična djela kojima se namjerno ili zbog teškog nemara ugrožava život žrtve;
- b. krivična djela protiv djeteta;
- c. krivična djela koja je izvršio državni funkcioner u vršenju svojih dužnosti;
- d. krivična djela izvršena u okviru zločinačke organizacije.”

Pored krivičnog djela „Trgovina ljudima“ iz čl. 186, Krivični zakon Bosne i Hercegovine sadrži još nekoliko krivičnih djela koja mogu biti u direktnoj ili indirektnoj vezi sa trgovinom ljudima, a koja su u kontekstu ovog istraživanja.

Prije svih, to je krivično djelo „**Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz osoba u ropском odnosu**“ iz člana 185. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, koje se u praksi može veoma često pojaviti u sticaju sa krivičnim djelom „Trgovina ljudima“. Primjer je situacija u praksi kada npr. lice X preduzme neku radnju propisanu krivičnim djelom „Trgovina ljudima“ u cilju npr. seksualne eksploatacije žrtve, a nakon toga to isto lice - žrtvu drži u ropskom odnosu, pa zatim, to isto lice - žrtvu proda drugom licu. Takođe, sve ove radnje u praksi često prati i oduzimanje identifikacionih dokumenta od žrtve iz člana 186. stav 4. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine.

U kontekstu ovog istraživanja, veoma je važna izmjena Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine iz 2010. godine kojom se stav 2. člana 185. mijenja i glasi:

"Ko kršeći pravila međunarodnog prava kupi, proda, preda drugome ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji lica koja nisu navršila 18 godina života radi usvajanja, odstranjivanja dijelova ljudskog tijela, iskorištavanja radom ili u druge protivpravne svrhe kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina."

Istim izmjenama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine propisana je i odgovornost za lice koje organizuje grupu ili drugo udruženje za izvršenje krivičnih djela iz članova 186. „Trgovina ljudima“ i 189. „Krijumčarenje ljudi“, kao i za lice koje postane pripadnik takve grupe ili udruženja ili na drugi način pomaže takvu grupu ili udruženje. Na organizatora ili vođu organizovane grupe ili drugog udruženja i njihove pripadnike primjenjuju se odredbe iz člana 250. „Organizovani kriminal“ ovog zakona.⁷³

Krivično djelo „Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije“, član 198. Krivični zakon Republike Srpske, glasi:

„(1) Ko radi zarade ili druge koristi navodi, podstiče ili namamljuje drugoga na pružanje seksualnih usluga ili na drugi način omogući njegovu predaju drugome radi pružanja seksualnih usluga, ili na bilo koji način učestvuje u organizovanju ili vođenju pružanja seksualnih usluga, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

(2) Ko radi zarade ili druge koristi silom ili prijetnjom upotrebe sile ili nanošenja značajne štete, drugoga prinudi ili prevareom navede na pružanje seksualnih usluga, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina.

(3) Kaznom iz stava 2. kazniće se i ko radi zarade ili druge koristi, na način naveden u prethodnom stavu, koristeći tešku situaciju proisteklu iz boravka nekog lica u stranoj zemlji, prinudi ili navede to lice na pružanje seksualnih usluga, ili radi njegovog navođenja na to profesionalno angažuje drugo lice.

⁷³ Krivični zakon Bosne i Hercegovine, član 189a.

(4) Ako su djela iz prethodnih stavova izvršena prema djetetu ili maloljetniku, učinilac će se kazniti zatvorom od dvije do petnaest godina.

*(5) Nije od značaja za postojanje djela iz ovog člana da li se lice koje se prinuđava, navodi ili podvodi već ranije bavilo prostitucijom.*⁷⁴

Iz citiranog člana 198. Krivičnog zakona Republike Srpske može se zaključiti da ovo djelo, iako sadrži neke elemente, nije u potpunosti usklađeno sa „Trgovinom ljudima“ iz Konvencije Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, kao i sa Protokolom iz Palerma. Prije svega, sam naziv ovog djela, kako je naveden u Krivičnom zakonu Republike Srpske, upućuje da ovo djelo postoji samo ako se žrtva iskorištava u svrhu prostitucije, tj. „pružanje seksualnih usluga“, dok se ostali oblici iskorištavanja ne navode. Takođe, razlika postoji i u pogledu radnje izvršenja, sredstava i načina izvršenja ovog djela.

Kaznena politika – Izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srpske 2010. godine izvršeno je pooštavanje kazni za seksualne delikte u kojima se kao oštećena lica pojavljuju djeca, tako npr. za krivično djelo „Silovanja maloljetnog lica“ iz člana 193. stav 2. propisana je kazna zatvora u trajanju od najmanje pet godina, umjesto kazne zatvora u trajanju od tri do petnaest godina ili za krivično djelo „Polno nasilje nad djetetom“ iz člana 195. stav 1. propisana je kazna zatvora u trajanju od jedne do deset godina, umjesto kazne zatvora u trajanju od jedne do osam godina.

Govoreći o visini kazni koje se izriču u praksi naših sudova, opšte mišljenje javnosti je da je kaznena politika za ovu grupu krivičnih djela izuzetno blaga. Analizom sudskih presuda, ovakav zaključak se zaista može steći, jer se sud najčešće odlučuje za izricanje minimalne propisane kazne. Dalje, analiza obrazloženja presuda pokazuje da je često, za nekoga ko nije pravnik, veoma teško pravilno zaključiti na osnovu čega se sud odlučio na izrečenu kaznu, jer se redovno koriste uobičajene „pravne fraze“ koje se ponavljaju iz presude u presudu. Ovakva praksa doprinosi sticanju utiska kod dijela javnosti da sud uopšte u konkretnom slučaju nije uzeo, ili bar ne u potrebnoj mjeri, težinu konkretnog djela, težinu posljedice i uopšte značaj zaštićenog dobra.

Svrha kažnjavanja - prema Krivičnom zakonu Republike Srpske, je⁷⁵:

- 1) Sprečavanje učinioaca da čini krivična djela i njegovo prevaspitavanje;
- 2) Uticaj na druge da ne čine krivična djela;
- 3) Razvijanje i učvršćivanje društvene odgovornosti, izražavanjem društvene osude za krivično djelo i neophodnosti poštivanja zakona.

Učiniocima krivičnih djela mogu se izreći sljedeće mjere bezbjednosti u skladu sa članom 56. Krivičnog zakona Republike Srpske:

⁷⁴ Krivični zakon Republike Srpske, član 198.

⁷⁵ Krivični zakon Republike Srpske, član 28.

- 1) Obavezno psihijatrijsko liječenje (učiniocu koji je djelo učinio u stanju bitno smanjene uračunljivosti),
- 2) Obavezno liječenje od zavisnosti,
- 3) Zabrana vršenja poziva, djelatnosti ili dužnosti (učiniocu koji je izvršio djelo u vezi imovine koja mu je bila povjerena ili kojoj je imao pristup zahvaljujući svom pozivu),
- 4) Zabrana upravljanja motornim vozilima,
- 5) Oduzimanje predmeta.

Kao što se vidi iz navedene odredbe, ne postoji zakonska mogućnost da se počiniocu seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta izrekne mjera obaveznog liječenja (psihosocijalnog tretmana), jer se ova mjera može izreći samo učiniocu koji je djelo učinio u stanju bitno smanjene uračunljivosti. Takođe, ne postoji zakonska mogućnost da se učiniocu izrekne mjera zabrane vršenja poziva, djelatnosti ili dužnosti (u vezi sa djecom), jer se odredba zakona odnosi samo na djela koja su izvršena u vezi sa imovinom. Ne smije se zaboraviti da svrha kažnjavanja nema samo represivni karakter. Uvođenje mogućnosti izricanja predloženih mjera bi imalo značajnu preventivnu ulogu i to, kako pojedinačnu prema samom izvršiocu, tako i opštu u smislu odvrćanja drugih od vršenja krivičnih djela.

Stoga je neophodno da se u zakonu izvrše izmjene u cilju otklanjanja navedenog nedostaka. Takođe, u kontekstu postizanja svrhe kažnjavanja važno i veoma djelotvorno sredstvo je oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, naročito kod krivičnog djela „Trgovine ljudima“.

Zastara za seksualne delikte u kojima se kao oštećena lica pojavljuju djeca -

Seksualno zlostavljanje djece je jedan od najtežih oblika zlostavljanja koji ostavlja trajne psihofizičke i socijalne posljedice na žrtvu. To je posebno težak oblik zbog samog položaja djeteta - žrtve koje ne razumije što se dešava, vrlo često krivi sebe, a zbog odnosa zavisnosti se boji otkriti istinu. Problem se još više usložnjava, jer je u tradiciji našeg društva da se djeca vaspitavaju da uvijek poštuju i slušaju starijeg. Zlostavljanje čini dijete napetim i ljutim ili uzrokuje depresivni poremećaj praćeno nesanicom i simptomima stresa. Žrtve seksualnog zlostavljanja pate od posttraumatskog sindroma. Ti simptomi uključuju: šok, nevjericu, strah, poniženje, neugodu, a često se krivica nalazi u sebi ili žrtva ispoljava mišljenje da se to ne dešava njoj nego „nekom drugom u nekoj drugoj dimenziji“. Djeca koja su žrtve seksualnog zlostavljanja se osjećaju drugačijima u odnosu na drugu djecu, teško uspostavljaju veze i prijateljstva i imaju problema u koncentraciji. Svemu treba dodati i činjenicu da u svim oblicima seksualnog nasilja nad djecom postoji „moć“ izvršioca koja je uzrokovana ili nekom rodbinskom vezom i/ili ekonomskom, emocionalnom ili drugom zavisnošću i/ili socijalnim, emocionalnim ili duhovnim nasiljem i/ili silom i prijetnjom. U obliku trgovine djecom u svrhu seksualne eksploatacije prisutna je i velika zarada pojedinaca i njihova čvrsta spremnost da svim sredstvima sačuvaju postojeće stanje. Takođe, treba navesti i da je sam postupak pred sudom dug i veoma stresan po samo dijete - žrtvu.

Sve navedeno su razlozi zašto veliki broj ovih slučajeva uopšte i ne bude procesuiran i vremenom zastari.

Stoga, Krivični zakon treba da se po pitanju zastare uskladi sa međunarodnim standardima i uredi pitanje zastare za ova krivična djela u kojima se kao oštećena lica pojavljuju djeca (maloljetnici) propisujući da subjektivni rok zastare počinje teći od sticanja punoljetstva djeteta - žrtve.

Evidencija/baza podataka - Trenutno ne postoji posebna evidencija/baza podataka o licima koja su pravosnažno osuđena zbog počinjenih krivičnih djela u grupi seksualnih delikata u kojima se kao oštećena lica pojavljuju djeca. Stoga je neophodno uspostaviti ovu evidenciju/bazu podataka s ciljem sprečavanja mogućnosti da ova lica ponovu budu u situaciji u budućnosti da rade sa djecom po bilo kojem osnovu⁷⁶, naravno, uz sve standarde poštivanja privatnosti i zaštite tajnosti podataka.

Naknada štete žrtvama – Bez obzira što je zakon usklađen sa međunarodnim standardom i daje pravo oštećenom licu na naknadu štete pričinjene krivičnim djelom iz ove grupe seksualnih delikata i trgovine ljudima, u praksi se redovno dešava da sud ne donosi odluku o odštetnom zahtjevu u krivičnom postupku, nego upućuje oštećenog da svoj imovinskopравни zahtjev ostvaruje u dugotrajnoj građanskoj parnici. Ovakve odluke sudova su svakako zakonite, ali se postavlja pitanje da li ovakva praksa sudova ustvari ide indirektno u korist izvršilaca, a direktno dodatno šteti interesima djece - žrtava. Pravdanje suda da bi upuštanje u odlučivanje po odštetnom zahtjevu u krivičnom postupku odugovlačilo i komplikovalo postupak, jer zahtijeva izvođenje dodatnih dokaza, nisu opravdana sa stanovišta najboljeg interesa djeteta – žrtve. Činjenica, da je dijete pored svih posljedica krivičnog djela po njega, sigurno pretrpjelo traumu, bol i strah, ne smije se zanemariti. Stoga bi bilo, u najboljem interesu djece - žrtava, da sudovi u krivičnom postupku odlučuju i o njihovom odštetnom zahtjevu. Ovome u prilog je i to, da se i inače, u toku istrage vrše određena psihološka vještačenja, koja bi se mogla proširiti bez većih problema i odugovlačenja i na vještačenja (trauma, jačina i vrijeme trajanja bola i straha i sl.) koja su potrebna za odluku o odštetnom zahtjevu, a posebno, jer su takva vještačenja i u vezi sa dokazivanjem posljedice izvršenja krivičnog djela, koje je od važnosti za odmjeravanje visine kazne.

Pitanje naknade štete oštećenom licu, svakako je u vezi sa pitanjem oduzimanja protivpravno stečene imovinske koristi od strane izvršioca, što daje mogućnost da se iz oduzete imovine isplate obeštećenja žrtvama. Pitanje naknade štete je veoma važno, jer u praksi, dijete – žrtva nakon okončanja krivičnog postupka najčešće ostaje samo i bez zaštite. Ne postoje nikakve mjere od strane suda u smislu osiguranja psihosocijalnog tretmana koje bi pomogle resocijalizaciju žrtve.

⁷⁶ Navod je u vezi sa zakonskom mogućnošću izricanja mjere zabrane vršenja poziva, djelatnosti ili dužnosti u vezi sa djecom, a što je obrađeno u ovom tekstu.

Na žalost, praksa pokazuje, da veoma često žrtve seksualnih delikata uopšte i ne ističu odštetni zahtjev.

„(1) Ako je oštećenom u krivičnom postupku dosuđen imovinskopravni zahtjev, sud će izreći oduzimanje imovinske koristi ukoliko ona prelazi dosuđeni imovinskopravni zahtjev oštećenog.

(2) Oštećeni koji je u krivičnom postupku u pogledu svog imovinskopravnog zahtjeva upućen na parnični postupak, može tražiti da se namiri iz iznosa oduzete vrijednosti, ako pokrene parnični postupak u roku od šest mjeseci od dana pravosnažnosti odluke kojom je upućen na parnični postupak i ako u roku od tri mjeseca od dana pravosnažnosti odluke kojom je utvrđen njegov zahtjev zatraži namirenje iz oduzete vrijednosti.

(3) Oštećeni koji u krivičnom postupku nije istaknuo imovinskopravni zahtjev, može zahtijevati namirenje iz oduzete vrijednosti, ako je radi utvrđenja svog zahtjeva pokrenuo parnični postupak u roku od tri mjeseca od dana saznanja za presudu kojom se oduzima imovinska korist, a najdalje u roku od dvije godine od pravosnažnosti odluke o oduzimanju imovinske koristi i ako u roku od tri mjeseca od dana pravosnažnosti odluke kojom je utvrđen njegov zahtjev zatraži namirenje iz oduzete vrijednosti.”⁷⁷

„(1) Ako je oštećenom u krivičnom postupku dosuđen imovinskopravni zahtjev, sud će izreći oduzimanje imovinske koristi ukoliko ona prelazi dosuđeni imovinskopravni zahtjev oštećenog.

(2) Oštećeni koji je u krivičnom postupku u pogledu svog imovinskopravnog zahtjeva upućen na parnicu - može tražiti da se namiri iz iznosa oduzete vrijednosti, ako pokrene parnicu u roku od šest mjeseci od dana pravosnažnosti odluke kojom je upućen na parnicu i ako u roku od tri mjeseca od dana pravosnažnosti odluke kojom je utvrđen njegov zahtjev zatraži namirenje iz oduzete vrijednosti.

(3) Oštećeni koji u krivičnom postupku nije prijavio imovinskopravni zahtjev može zahtijevati namirenje iz oduzete vrijednosti, ako je radi utvrđenja svog zahtjeva pokrenuo parnicu u roku od tri mjeseca od dana saznanja za presudu kojom se oduzima imovinska korist, a najdalje u roku od dvije godine od pravosnažnosti odluke o oduzimanju imovinske koristi i ako u roku od tri mjeseca od dana pravosnažnosti odluke kojom je utvrđen njegov zahtjev zatraži namirenje iz oduzete vrijednosti.”⁷⁸

II.2. Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu⁷⁹

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu daje definicije pojedinih kategorija. Tako, u smislu ovog zakona, „stranac“ je svako lice koje nema državljanstvo Bosne i Hercegovine, ali je državljanin neke druge države prema njenim propisima, kao i lice bez državljanstva. Dalje, zakon daje i definiciju maloljetnika. „Maloljetnik“ bez pratnje je stranac mlađi od 18 godina (maloljetnik) koji dođe do teritorije Bosne i Hercegovine bez pratnje lica starijeg od 18 godina

⁷⁷ Krivični zakon Bosne i Hercegovine, član 112. – Zaštita oštećenog.

⁷⁸ Krivični zakon Republike Srpske, član 96. – Zaštita oštećenog.

⁷⁹ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 36/08.

(punoljetno lice) koje je za maloljetnika odgovorno po zakonu ili punomoći, kao i maloljetnik koji je ostavljen bez pratnje nakon ulaska u Bosnu i Hercegovinu.⁸⁰ Član 8. ovog zakona potvrđuje standard „zabrane diskriminacije“ po bilo kojem osnovu, kao što su rod, pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza s nacionalnom manjinom, imovinsko stanje, status koji se stiče rođenjem ili drugi status.

U postupku pred organima vlasti Bosne i Hercegovine, stranci imaju pravo da budu obaviješteni o svim pravima i obavezama. Organ koji vodi postupak dužan je strancu koji ne razumije jezik na kojem se postupak vodi omogućiti da tok postupka prati preko prevodioca, odnosno, tumača. U slučaju da je strancu određen pritvor, zadržavanje ili stavljanje pod nadzor, organ koji je takvu mjeru odredio će mu omogućiti, na njegov zahtjev, kontakt s nadležnim organima matične države.⁸¹

Zakon posebnu pažnju posvećuje maloljetnicima. Stranac koji je mlađi od 18 godina (maloljetnik) i ima ličnu putnu ispravu može granicu Bosne i Hercegovine prelaziti u pratnji roditelja, zakonskog zastupnika ili staratelja, odnosno lica koje je opunomoćeno da ga prati uz potpisanu i ovjerenu punomoć od roditelja, zakonskog zastupnika ili staratelja, ili mora imati saglasnost roditelja, odnosno zakonskog zastupnika ako putuje bez pratnje. Službeno lice ovlašteno za kontrolu prelaska državne granice dužno je obratiti posebnu pažnju prilikom kontrole stranca mlađeg od 18 godina (maloljetnik) koji namjerava preći državnu granicu Bosne i Hercegovine, kao i lica u čijoj se pratnji maloljetnik nalazi.⁸²

Takođe, zakon posebnu pažnju posvećuje i žrtvama trgovine ljudima. Naime, privremeni boravak iz humanitarnih razloga može se odobriti strancu:

- a) ako je žrtva organizovanog kriminala, odnosno trgovine ljudima, a s ciljem pružanja zaštite i pomoći u oporavku i povratku u zemlju uobičajenog mjesta boravka ili u zemlju koja ga prihvata;
- b) maloljetnom djetetu stranca ako je napušteno ili je žrtva organizovanog kriminala ili je iz drugih razloga ostalo bez roditeljske zaštite, starateljstva ili bez pratnje.⁸³

Takođe, članom 56. zakona propisuje se da je Ministarstvo bezbjednosti Bosne i Hercegovine odgovorno za osiguranje posebne zaštite i pomoći žrtvama trgovine ljudima u svrhu njihovog oporavka i povratka u zemlju uobičajenog mjesta boravka ili u zemlju koja ih prihvata. Izvršavajući svoju obavezu, Ministarstvo bezbjednosti Bosne i Hercegovine je donijelo 2008. godine Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima⁸⁴ koji je usklađen sa međunarodnim standardima, a kojim se utvrđuju pravila i standardi u postupanju, kao i druga pitanja u vezi sa prihvatom, oporavkom i povratkom stranaca žrtava trgovine ljudima. U smislu ovog pravilnika, dijete je lice ispod 18 godina. Pravilnik propisuje posebnu zaštitu djece tako da sva djeca imaju

⁸⁰ Zakon o kretanju i boravku stanaca i azilu, član 5.

⁸¹ Zakon o kretanju i boravku stanaca i azilu, član 12.

⁸² Zakon o kretanju i boravku stanaca i azilu, član 17. stav 3. i 4.

⁸³ Zakon o kretanju i boravku stanaca i azilu, član 54.

⁸⁴ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 90/08.

pravo na specijalni tretman i zaštitu.⁸⁵ „Specijalni tretman djeteta“ podrazumijeva obezbjeđenje smještaja na sigurno mjesto, poštivanje mišljenja djeteta, pravo na povjerljivost i diskreciju, pravo na informaciju, efikasno vođenje postupka, odnosno, procjenu pojedinačnog slučaja, pronalaženje i primjenu trajnog rješenja.⁸⁶ Svi postupci u kojima se razmatraju interesi djece su hitne prirode.⁸⁷

Zakon u članu 139. posebno uređuje zaštitu prava maloljetnika. Naime, nadležni organi u Bosni i Hercegovini dužni su da se prema maloljetnim strancima odnose s posebnom pažnjom i uvažavanjem i da s njima postupaju u skladu sa UN Konvencijom o pravima djeteta i propisima u Bosni i Hercegovini koji se odnose na brigu o maloljetnim licima i njihovu zaštitu. Maloljetnog stranca koji je nezakonito ušao u Bosnu i Hercegovinu i koji nije u pratnji roditelja ili zakonskog zastupnika, odnosno punomoćnika ili je ostao bez pratnje tih lica po ulasku u Bosnu i Hercegovinu, a kojeg nadležna služba ne može odmah vratiti u zemlju iz koje je stigao, niti ga predati predstavnicima zemlje čiji je državljanin, nadležna služba će privremeno smjestiti u odjel ustanove specijalizovane za maloljetnike, o čemu će obavijestiti nadležni centar za socijalni rad koji će, u skladu sa zakonom, odmah imenovati privremenog staratelja. Maloljetni stranac ne smije biti vraćen u zemlju uobičajenog mjesta boravka ili u zemlju koja ga je spremna prihvatiti dok se ne osigura prihvrat od roditelja ili zakonskog zastupnika, odnosno punomoćnika ili od predstavnika nadležnog organa u zemlji povratka. Maloljetnik bez pratnje se ni pod kojim uslovima ne smije vratiti na način kojim bi se kršila Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i ovaj zakon.

Radi provođenja ovog zakona osnivaju se imigracioni centri, centri za smještaj podnosilaca zahtjeva za međunarodnu zaštitu i lica kojima je odobrena privremena zaštita, centri za smještaj žrtava trgovine ljudima, kao i druge ustanove specijalizovane za prihvrat stranaca.⁸⁸

U kontekstu ovog istraživanja i borbe protiv trgovine ljudima i uopšte organizovanog kriminala, značajno je napomenuti da ovaj zakon propisuje da se privremeni boravak iz humanitarnih razloga može odobriti strancu, koji inače ne ispunjava uslove za odobrenje privremenog boravka propisane članom 53. ovog zakona i to u slučaju kada je njegovo prisustvo u Bosni i Hercegovini potrebno radi provođenja sudskog postupka ili u slučaju kad stranac sarađuje s organima vlasti radi otkrivanja krivičnog djela ili počinioča ili je sam žrtva organizovanog kriminala, a njegovo prisustvo u Bosni i Hercegovini je neophodno za provođenje sudskog postupka. Stranac sa ovim statusom ima pravo na rad, a omogućiti će mu se obrazovanje, zdravstvena i socijalna zaštita pod istim uslovima kao i državljanima Bosne i Hercegovine. Licu bez državljanstva koje ne posjeduje važeći putni dokument, a kojem je odobren ovakav boravak, izdaje se potvrda o identitetu.

⁸⁵ Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, član 7. stav 1.

⁸⁶ Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, član 2. stav 1. tačka (e).

⁸⁷ Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, član 7. stav 2.

⁸⁸ Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu, član 98.

II.3. Porodični zakon Republike Srpske⁸⁹

Porodični zakon Republike Srpske nije u potpunosti usklađen sa međunarodnim standardima.⁹⁰ Predmetna analiza ovog zakona izvršena je samo u dijelu koji je u kontekstu istraživanja o seksualnoj zloupotrebi djece.

Porodičnim zakonom Republike Srpske uređuju se porodično pravni odnosi između bračnih supružnika, roditelja i djece, usvojioca i usvojenika, staraoca i šticećenika i odnosi između srodnika u bračnoj, vanbračnoj ili usvojeničkoj porodici, te postupci nadležnih organa u vezi sa porodičnim odnosima i starateljstvom.

Zakon propisuje dužnost (i pravo) roditelja da se staraju o životu i zdravlju svoje djece, kao i o njihovom podizanju, vaspitanju i obrazovanju⁹¹, što znači da su roditelji dužni da spriječe svaku moguću zloupotrebu svoga djeteta u bilo kojem obliku. Roditeljsko pravo vrše oba roditelja ravnopravno. U slučaju neslaganja između roditelja o vršenju roditeljskog prava, odluku donosi nadležni organ starateljstva. Zakon utvrđuje i dužnost ograna starateljstva da preduzima sve potrebne mjere radi zaštite ličnih i imovinskih prava i interesa djeteta.⁹² Ako to interesi djece zahtijevaju, organ starateljstva će pružiti pomoć roditeljima u sređivanju njihovih socijalnih, materijalnih i ličnih prilika i odnosa ili ih uputiti u odgovarajuće savjetovalište.⁹³ Ako to opravdani interesi djece zahtijevaju, organ starateljstva može odrediti stalan nadzor nad vršenjem roditeljskog prava.⁹⁴ Za vrijeme trajanja stalnog nadzora nad vršenjem roditeljskog prava, organ starateljstva će savjetima i drugim odgovarajućim metodama socijalnog rada pomagati roditelje u vršenju roditeljskog prava.

U kontekstu predmetnog istraživanja, jedna od najvažnijih odredbi je zabrana roditeljima i ostalim članovima porodice da dijete podvrgavaju ponižavajućim postupcima, duševnom ili tjelesnom kažnjavanju, odnosno zlostavljanju.⁹⁵ Ako su roditelji, odnosno, onaj roditelj kod kojeg dijete živi, zlostavljali dijete ili zanemarili brigu o djetetu, zanemarili vaspitanje djeteta ili je kod djeteta došlo do poremećaja u vaspitanju, organ starateljstva može dijete oduzeti i povjeriti ga drugom roditelju, nekom drugom licu ili odgovarajućoj ustanovi ukoliko ne postoji sudska odluka o povjeravanju djeteta. Takođe, sud može oduzeti roditeljsko pravo roditelju koji zlostavlja dijete, zloupotrebljava roditeljsko pravo, ili je napustio dijete, zanemario brigu o djetetu i zanemario svoje roditeljske dužnosti.⁹⁶ Veoma je važno istaći da je organ starateljstva prema članu 107. stav 2. dužan pokrenuti postupak za oduzimanje roditeljskog prava kada na bilo koji način sazna za neku od prethodno navedenih okolnosti.

⁸⁹ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 54/02. i 41/08.

⁹⁰ Porodični zakon Republike Srpske je trenutno u proceduri izmjena.

⁹¹ Porodični zakon Republike Srpske, član 6.

⁹² Porodični zakon Republike Srpske, član 94.

⁹³ Porodični zakon Republike Srpske, član 95.

⁹⁴ Porodični zakon Republike Srpske, član 96.

⁹⁵ Porodični zakon Republike Srpske, član 97.

⁹⁶ Porodični zakon Republike Srpske, član 106. stav 1.

Porodični zakon daje definiciju zloupotrebe roditeljskog prava. Tako, u skladu sa odredbom člana 106. stav 2, roditelj zloupotrebljava roditeljska prava i dužnosti:

1. ako sprovodi fizičko ili psihičko nasilje nad djetetom,
2. ako seksualno iskorištava dijete,
3. ako eksploatiše dijete prisiljavajući ga da pretjerano radi ili da obavlja rad neprimjeren njegovom uzrastu,
4. ako djetetu dozvoljava uživanje alkoholnih pića, droga ili drugih opojnih supstanci ili ga na to navodi,
5. ako navodi dijete na bilo koji oblik društveno neprihvatljivog ponašanja,
6. ako na bilo koji drugi način grubo krši prava djeteta.

Dalje, zakon u stavu 3. člana 106. propisuje da roditelj grubo zanemaruje roditeljske dužnosti i prava:

1. ako napusti dijete,
2. ako ne brine duže od mjesec dana o djetetu s kojim ne živi,
3. ako u roku od godinu dana ne stvori uslove za zajednički život sa djetetom koje je smješteno u drugu porodicu ili ustanovu, a za to nema nikakav opravdan razlog,
4. ako je zanemario staranje o osnovnim životnim potrebama djeteta s kojim živi ili se ne pridržava mjera koje je radi zaštite prava i dobrobiti djeteta prethodno donio nadležni organ.

Roditeljsko pravo prestaje kada dijete postane punoljetno ili kada prije punoljetstva zaključi brak u skladu sa zakonom.

Iako Porodični zakon Republike Srpske nije u potpunosti usklađen sa međunarodnim standardima, može se zaključiti da trenutna pravna zaštita kroz ovaj zakon, ipak pruža dovoljno prostora za reagovanje. Pitanje je samo volje i stručnosti organa starateljstva da svojim odlukama u praksi pravilno i potpuno slijede najbolji interes djeteta.

II.4. Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske⁹⁷

Zakon o socijalnoj zaštiti ne sarži odredbe koje regulišu posebno status djece - žrtava seksualnog zlostavljanja, kao ni odredbe o posebnim mjerama psihosocijalne podrške i pomoći koja im mora biti pružena u skladu sa međunarodnim standardima. Međutim, iz određenih odredbi ovog zakona, kao i drugih zakona, ipak se može utvrditi obaveza organa starateljstva da se uključe u sistem zaštite i pomoći djeci – žrtvama seksualnog zlostavljanja.

Prije svega, ovom analizom je već rečeno da je određenim zakonima propisano uključivanje centara za socijalni rad u toku krivičnog postupka u kojima se kao oštećeno lice seksualnom zloupotrebom pojavljuje dijete. Uključivanje centara za socijalni rad u ove krivične postupke je značajno, s jedne strane, što se djetetu u toku samog krivičnog postupka pruža potrebna stručna pomoć, a s druge strane, što centri za socijalni rad imaju informaciju o djeci – žrtvama

⁹⁷ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 5/93, 15/96, 110/03. i 33/08.

ove grupe krivičnih djela, kojima treba pružiti psihosocijalni tretman i drugu pomoć po okončanju krivičnog postupka.

Centri za socijalni rad imaju obavezu uključivanja u sistem zaštite i pomoći djeci – žrtvama seksualnog zlostavljanja i po Zakonu o socijalnoj zaštiti Republike Srpske. Naime, djeca – žrtve seksualnog zlostavljanja se mogu podvesti u krug korisnika socijalne zaštite u smislu odredbe člana 10. Zakona o socijalnoj zaštiti, jer odredba glasi:

„Korisnici socijalne zaštite u smislu ovog zakona su lica koja se „nalaze u stanju socijalne potrebe”, a naročito:

1) maloljetnici:

- a) bez roditeljskog staranja,*
- b) ometeni u fizičkom i psihičkom razvoju,*
- c) čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama,*
- d) vaspitno zanemareni i zapušteni.”*

Samom činjenicom, da je dijete bilo žrtva nekog oblika seksualnog zlostavljanja, čime je preživjelo traume koje ostavljaju dalekosežne negativne posljedice po njegov psihofizički razvoj ukoliko mu ne bude pružen blagovremen i njemu prilagođen psihosocijalni tretman, ono nesporno ulazi u zakonski krug *„lica koja se nalaze u stanju socijalne potrebe”*. Činjenica, da li je dijete – žrtva seksualnog zlostavljanja u isto vrijeme i maloljetnik iz navedene odredbe, koje zakon naročito izdvaja (*bez roditeljskog staranja, ometeno u fizičkom i psihičkom razvoju, čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, vaspitno zanemareno i zapušteno*), ne isključuju njegovo pravo (pored eventualno i drugih propisanih prava) na *„usluge socijalnog rada”* iz člana 20. stav 1. tačka 7. Zakona o socijalnoj zaštiti.⁹⁸ Pod uslugama socijalnog rada, u smislu člana 43. Zakona o socijalnoj zaštiti, smatra se preventivna djelatnost, dijagnostika, tretman i savjetodavno-terapijski rad zasnovan na primjeni stručnih i naučnih saznanja, u cilju pružanja stručne pomoći pojedincima, porodicama i društvenim grupama da rješavaju svoje životne teškoće ili pomoć u organizovanju lokalnih i drugih zajednica da sprečavaju socijalne probleme i ublažavaju posljedice.

Šta više, zakon propisuje da opština može svojom odlukom, u skladu sa materijalnim mogućnostima, utvrđivati i druga prava u oblasti socijalne zaštite, kao i veći obim prava od obima prava utvrđenih zakonom i povoljnije uslove za njihovo ostvarivanje, kao i druge oblike socijalne zaštite, ako za to obezbijedi sredstva.

⁹⁸ Član 20. stav 1. Zakona o socijalnoj zaštiti, glasi:

„Prava u socijalnoj zaštiti u smislu ovog zakona su:

- 1. Novčana pomoć;*
- 2. Dodatak za pomoć i njegu drugog lica;*
- 3. Pomoć za osposobljavanje za rad djece i omladine;*
- 4. Smještaj u ustanovu socijalne zaštite ili smještaj u drugu porodicu;*
- 5. Jednokratna novčana pomoć;*
- 6. Zdravstveno osiguranje korisnika;*
- 7. Usluge socijalnog rada.”*

Dalje, treba istaći da u skladu sa članom 33. Zakona o socijalnoj zaštiti djeteta – žrtva seksualnog zlostavljanja ima pravo na smještaj u ustanovu socijalne zaštite ili u drugu porodicu ukoliko porodica ne može da obezbijedi odgovarajuću zaštitu. Ovo je naročito značajno ukoliko je do zloupotrebe djeteta došlo u samoj porodici. Zakon propisuje da centar za socijalni rad može odluku o smještaju djeteta u ustanovu socijalne zaštite ili u drugu porodicu donijeti na osnovu svestranog razmatranja potrebe korisnika i mogućnosti njegove porodice.

Zakon propisuje da se djeteta ne može smjestiti u drugu porodicu u kojoj je neko od članova te porodice lišen roditeljskog prava ili poslovne sposobnosti ili u kojoj su poremećeni porodični odnosi ili u kojoj neko od članova porodice ima društveno neprihvatljivo ponašanje ili u kojoj bi, zbog bolesti člana porodice, bilo ugroženo zdravlje djeteta i ostvarivanje svrhe smještaja.

Zakon propisuje da poslove socijalne zaštite vrše centri za socijalni rad i ustanove socijalne zaštite.⁹⁹ Nad obavljanjem stručnog rada u djelatnosti socijalne zaštite vrši se stručni nadzor od strane Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske.¹⁰⁰

Sredstva za ostvarivanje prava koja su utvrđena ovim zakonom obezbjeđuju se u budžetu opština i Budžetu Republike Srpske. Za ostvarivanje prava koja su obuhvaćena ovom analizom (smještaj u ustanovu socijalne zaštite, smještaj u drugu porodicu, te usluge socijalnog rada) sredstva se obezbjeđuju u budžetu opština.

II.5. Zdravstvena zaštita

Zdravstvena zaštita u Republici Srpskoj uređena je Zakonom o zdravstvenoj zaštiti.¹⁰¹ Prema ovom zakonu, zdravstvena zaštita se obezbjeđuje na nivou Republike Srpske pod jednakim uslovima. U kontekstu ovog istraživanja, zdravstvena zaštita obuhvata djecu do navršених 15 godina života, školsku djecu i studente do kraja školovanja, a najkasnije do 26 godine života.¹⁰² Obim, sadržaj i način ostvarivanja zdravstvene zaštite utvrđuje Fond zdravstvenog osiguranja Republike Srpske uz saglasnot Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske. Nakon 15 godina, zdravstvena zaštita djece se vezuje ili za njihov lični radnopravni status ili za radnopravni status njihovih roditelja. Ukoliko su roditelji nezaposleni, zdravstvena zaštita se ostvaruje preko Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske, odnosno, preko centara za socijalni rad.

⁹⁹ Zakon o socijalnoj zaštiti, član 70.

¹⁰⁰ Zakon o socijalnoj zaštiti, član 77. i 78.

¹⁰¹ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 106/09.

¹⁰² Zakon o zdravstvenoj zaštiti, član 8.

II.6. Obrazovanje i vaspitanje

U kontekstu predmetne analize, potrebno je navesti da i Zakon o osnovnom i Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju propisuju „seksualno uznemiravanje i zlostavljanje učenika“ kao težu povredu radnih dužnosti.¹⁰³

Pored toga, Zakonom o osnovnom obrazovanju propisano je da direktor škole udaljava sa rada nastavnika, stručnog saradnika i drugog zaposlenog u školi do završetka disciplinskog postupka, između ostalog, ukoliko je protiv radnika pokrenut krivični postupak za djela učinjena protiv dostojanstva ličnosti, morala, službene dužnosti, polnog integriteta, zlostavljanja djeteta, polnog i drugog nasilja nad djetetom ili maloljetnim licem.¹⁰⁴ Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju propisuje da poslove nastavnika i stručnog saradnika ima pravo da obavlja lice koje, između ostalog, nije pravosnažnom presudom osuđivano za krivična djela protiv dostojanstva ličnosti, morala, službene dužnosti, trgovine ljudima, zlostavljanje djeteta, polnog ili drugog nasilja nad djetetom ili maloljetnim licem.¹⁰⁵ Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju¹⁰⁶ propisuje da u predškolskoj ustanovi rad ne može obavljati lice koje je pravosnažno osuđeno za krivično djelo koje ga čini nedostojnim za obavljanje poslova i zadataka predškolskog vaspitanja i obrazovanja: dostojanstva ličnosti, morala, službene dužnosti, trgovine ljudima, polnog integriteta, zlostavljanja djeteta, polnog i drugog nasilja nad djetetom ili maloljetnim licem, iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju, proizvodnju i prikazivanje dječije pornografije, oduzimanje maloljetnog lica, zapuštanja i zlostavljanja maloljetnog lica i nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici i druga krivična djela.¹⁰⁷

Kada je u pitanju psihosocijalni tretman i socijalizacija djece – žrtava nasilja, veoma je važno da oni dobiju odgovarajuću pomoć i zaštitu i u samoj školi. Zbog toga je značajna odredba Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju koja uvodi u škole, između ostalih stručnih radnika: pedagoga, psihologa i socijalnog radnika.¹⁰⁸ Još je značajnije i da škola zaista raspolaže sa ovim kadrovima. Pored ostalih poslova, pedagog obavlja pedagoški savjetodavni, instruktivni i pedagoški korektivni rad sa učenicima, roditeljima i nastavnicima; psiholog obavlja psihološko savjetodavni rad, instruktivni, dijagnostički i psihološko korektivni rad sa učenicima, roditeljima i nastavnicima; a socijalni radnik obavlja savjetodavni i instruktivni rad sa učenicima, roditeljima i nastavnicima radi poboljšanja socijalnog položaja učenika u školskoj i porodičnoj sredini i na rješavanju socijalnih problema učenika.¹⁰⁹

¹⁰³ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 74/08, 71/09. i 104/11.). Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 74/08, 106/09. i 104/11.)

¹⁰⁴ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, član 117.

¹⁰⁵ Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, član 75.

¹⁰⁶ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 119/08.

¹⁰⁷ Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju, član 55.

¹⁰⁸ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, član 107.

¹⁰⁹ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, član 109.

II.7. Nasilje u porodici

U članu 3. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske¹¹⁰ propisano je da su policija, tužilaštva, centri za socijalni rad, odnosno, službe socijalne zaštite i sud dužni pružiti zaštitu od nasilničkog ponašanja i to po hitnom postupku. Nakon prijema prijave ili saznanja da je učinjeno nasilje u porodici policija je dužna odmah, bez odlaganja, o tome obavijestiti centar za socijalni rad, odnosno, službu socijalne zaštite, koja će bez odlaganja neposredno pružiti usluge socijalne zaštite i psihosocijalnu pomoć žrtvi nasilja i o tome sačiniti izvještaj. Nakon prikupljenih dokaza policija podnosi zahtjev za izricanje zaštitne mjere nadležnom sudu protiv počinioca nasilja i o tome bez odlaganja obavještava nadležno tužilaštvo. U smislu ovog zakona, porodica je životna zajednica roditelja i djece i drugih njenih članova. Zakon izričito zabranjuje bilo koji oblik nasilja u porodici. U smislu ovog zakona, nasilje u porodici predstavlja svako djelo kojim se nanosi fizička, psihička ili seksualna povreda, patnja ili ekonomska šteta, kao i prijetnja takvim radnjama ili propuštanje dužnog činjenja ili pažnje, što ozbiljno sputava članove porodice i lica koja se nalaze u odnosu bliskih socijalnih veza, bez obzira da li među njima postoji ili je postojala zajednica života, da uživaju u svojim pravima i slobodama na principu ravnopravnosti polova i u javnoj i u privatnoj sferi života.¹¹¹ Zakon, između ostalih, definiše i „seksualno uznemiravanje“, kao jednu od radnji izvršenja nasilja u porodici.¹¹² U duhu ovog zakona, ukoliko počinilac nasilja izvrši „seksualno uznemiravanje“, počinio je prekršaj i sprovodi se postupak prekršajne odgovornosti i svakako treba praviti razliku od krivične odgovornosti za krivičnim zakonom inkriminisane radnje seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja.

Radi obezbjeđenja fizičke zaštite i ostvarivanja prava i interesa žrtve nasilja u porodici, policija i centar za socijalni rad mogu, uz prethodni pristanak žrtve, privremeno smjestiti žrtvu nasilja u odgovarajući smještaj („sigurnu kuću“). Sredstva za privremeni smještaj i zbrinjavanje žrtava nasilja u porodici obezbjeđuju se iz budžeta entiteta do visine od 70% i iz budžeta opština do visine od 30% sredstava neophodnih za rad „sigurne kuće“.¹¹³ Smještaj u „sigurnu kuću“ ne može trajati duže od tri mjeseca, s tim da se može izuzetno produžiti za još tri mjeseca do završetka postupka i izvršenja rješenja kojim se počiniocu nasilja izriče zaštitna mjera.

Prekršajne sankcije za zaštitu od nasilja u porodici su zaštitne mjere i novčana kazna, u slučaju nepoštivanja izrečene zaštitne mjere. Kao zaštitne mjere koje se mogu izreći počiniocu nasilja, zakon navodi:

1. Udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora,
2. Zabrane približavanja žrtvi nasilja,
3. Osiguranje zaštite žrtve nasilja,
4. Zabrane uznemiravanja ili uhođenja žrtve nasilja,
5. Obaveza psihosocijalnog tretmana,
6. Obavezno liječenje od zavisnosti,

¹¹⁰ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 118/05. i 17/08.

¹¹¹ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, član 6.

¹¹² Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, član 6. stav 3. tačka 9.

¹¹³ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, član 7.

7. Društveno korisni rad u korist lokalne zajednice.

Za svaku od propisanih zaštitnih mjera zakon propisuje i uslove pod kojima se mogu izreći. Svrha zaštitnih mjera je da se njihovom primjenom spriječi nasilje u porodici, osigura nužna zaštita zdravlja i bezbjednosti žrtve nasilja, te otklone okolnosti koje pogoduju ili podsticajno djeluju na izvršenje novih radnji nasilja u porodici iz ove oblasti.¹¹⁴

Zakon u članu 20. stav 5. propisuje težu sankciju, tj. višu novčanu kaznu počiniocu ukoliko je izvršio radnju nasilja u porodici na štetu djeteta ili maloljetnog lica, kao i u slučajevima da je radnja nasilja u porodici izvršena u prisustvu djeteta ili maloljetnog lica. Za vođenje prekršajnog postupka, mjesno je nadležan sud na čijem području je počinjen prekršaj, a izuzetno sud na čijem području žrtva nasilja ima prebivalište ili boravište, ako je to u interesu vođenja postupka.¹¹⁵

II.8. Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine (2011. – 2014.)

Savjet ministara Bosne i Hercegovine, na 155. sjednici održanoj 13. jula 2011. godine, donio je Odluku o usvajanju Akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine 2011 – 2014. godine. Opšti cilj Akcionog plana za djecu je definisanje prioritetnih ciljeva i mjera koje je neophodno preduzeti u naznačenom periodu da bi se stvorile što povoljnije pretpostavke za život djece i porodice, njihov zdrav psihofizički razvoj, socijalno uključivanje i participaciju u odlučivanju, vodeći računa o njihovom najboljem interesu.

„Uopšteno, postoji potreba za jačanjem institucionalnih kapaciteta da bi se implementirali pravni okviri kojima bi se povezale politike i praksa, da bi se promovisala veća koordinacija i međusektorska saradnja na državnom, entitetskom i lokalnom nivou, i još više razvile veze između inovatorstva i partnerstva između ključnih zainteresovanih strana (vlasti, međunarodnih organizacija i civilnog društva) u svrhu unapređenja dječijih prava.“¹¹⁶

U kontekstu predmetnog istraživanja, kao jednu od mjera u oblasti socijalne zaštite, Akcioni plan za djecu predviđa aktuelizaciju sistema „proširenih prava“ u socijalnoj i dječijoj zaštiti kao koncept adekvatnog odgovora lokalnih zajednica za specifičnosti potreba socijalne zaštite na području njihove nadležnosti, posebno u domenu zaštite djece, i to kroz dnevne centre za djecu sa posebnim potrebama, porodične oblike zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja, kao i podrška djeci koja su žrtve nasilja, trgovine i korisnici psihoaktivnih supstanci.¹¹⁷ Dalje, kao jednu od mjera, Akcioni plan za djecu predviđa i izradu strateških dokumenta i akcionih planova za djelovanje u raznim oblastima socijalne i dječije zaštite kao što su: društvena briga o djeci bez roditeljskog staranja, mladima sa rizičnim ponašanjem, licima sa invaliditetom, žrtvama nasilja u porodici, žrtvama trgovine i višečlanim porodicama i drugo.¹¹⁸ Dalje, potrebno je

¹¹⁴ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, član 10.

¹¹⁵ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, član 17.

¹¹⁶ Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine, citat, strana 5.

¹¹⁷ Akcioni plan za djecu, socijalna zaštita, mera 9.

¹¹⁸ Akcioni plan za djecu, socijalna zaštita, mera 13.

uspostaviti stručne standarde rada i kriterijume djelovanja kako bi se podigao nivo kvalitete usluga namijenjen korisnicima socijalne i dječije zaštite usklađene sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti.¹¹⁹ Akcioni plan za djecu posebno u dijelu označenom 5.2. govori o suzbijanju nasilja nad djecom s posebnim ciljem kreiranja djelotvornog i održivog sistema dječije zaštite kojim se ostvaruje pravo svakog djeteta da živi bez nasilja i da ima pravo na zaštitu bez obzira gdje se nalazi, u kući, školi, u zajednici ili instituciji. Kao mjeru Akcioni plan za djecu navodi izradu strategije protiv nasilja nad djecom za period 2011. do 2014. godine. Nosilac ove aktivnosti je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, a kao rok za izradu definiše april 2011. godine.

U dijelu 5.4, Akcioni plan za djecu definiše zaštitu djece od prodaje, dječije prostitucije i dječije pornografije, kako bi se spriječila trgovina djecom. Kao mjere, Akcioni plan navodi:

- Mjera 1. – Razvijati i centralizovati mehanizme za sistematično prikupljanje podataka u svim područjima koja se tiču provođenja Fakultativnog protokola, uključujući uspostavu baza podataka u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine za praćenje provođenja Konvencije i Fakultativnog protokola.
- Mjera 2. - Napraviti koordinisan sistem za sveobuhvatno prikupljanje podataka, razvrstanih, između ostalog, po dobi, spolu, geografskom položaju i društveno-ekonomskom položaju - koji pokriva sve osobe mlađe od 18 godina.
- Mjera 3. - Izraditi državni plan djelovanja usmjeren na rješavanje pitanja koja su obuhvaćena Fakultativnim protokolom i osigurati odgovarajuće ljudske i finansijske resurse za njegovo provođenje.
- Mjera 4. - Izraditi informacione i obrazovne programe i dugoročne kampanje za podizanje svijesti o preventivnim mjerama protiv prodaje djece, dječije prostitucije i dječije pornografije i njihovim štetnim učincima.

II.9. Akcioni plan za poboljšanje sistema zaštite od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini 2010. – 2012. godine

Decembra 2009. godine na 106. Sjednici Savjet ministara Bosne i Hercegovine je usvojilo Akcioni plan za poboljšanje sistema zaštite djece od dječije pornografije i drugih oblika seksualne zloupotrebe i iskorištavanja djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija u Bosni i Hercegovini u periodu od 2010. do 2012. godine. Javna promocija ovog Akcionog plana održana je 23.03.2010. godine. Ovim Akcionim planom se, između ostalog, definiše plan akcije za suzbijanje dječije pornografije u Bosni i Hercegovini i to:

1. Prevencija – s ciljem uspostavljanja neophodnih mehanizama i razvijanja svijesti u vezi sa sigurnim korištenjem interneta i potrebe za zaštitom djece i maloljetnika od rizika koji su povezani sa korištenjem interneta koji uključuju, ali nisu isključivo ograničeni na pedofiliju i dječiju pornografiju. Aktivnosti koje treba sprovesti da bi se ostvario postavljeni cilj su:
 - a. Uspostava linije za pomoć,

¹¹⁹ Akcioni plan za djecu, socijalna zaštita, mera 15.

- b. Izrada web portala kao jedinstvenog punkta za podizanje svijesti o sigurnoj upotrebi interneta,
 - c. Promotivni spotovi,
 - d. Uključivanje u kampanju „Safer Internet Day“ i obilježavanje Dana sigurnog interneta,
 - e. Podizanje svijesti o postojanju i prisutnosti problema.
- 2. Harmonizacija, izmjena i dopuna zakonodavnog okvira u Bosni i Hercegovini, sljedećim aktivnostima:
 - a. Pristupiti novim međunarodnim dokumentima,
 - b. Usklađivanje krivičnih zakona u Bosni i Hercegovini,
 - c. Usklađivanje zakona o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini,
 - d. Iniciranje pripreme i potpisivanje protokola o saradnji institucija uključenih u suzbijanje dječije pornografije.
- 3. Jačanje institucionalnih kapaciteta policije, sljedećim aktivnostima:
 - a. Oformiti posebna odjeljenja za *cyber* kriminal,
 - b. Poboljšati saradnju između policijskih agencija,
 - c. Napraviti jedinstvenu bazu za *blac* liste u okviru SIPA-e,
 - d. Poboljšati saradnju policije i nevladinih udruženja,
 - e. Osigurati kapacitete za saradnju policajaca koji rade na suzbijanju dječije pornografije i pedofilije,
 - f. Osigurati potrebne tehničke pretpostavke za istraživanje krivičnih djela dječije pornografije.
- 4. Saradnja sa internet servis provajderima, sljedećim aktivnostima:
 - a. Nabavka opreme,
 - b. Dalji razvoj i unapređenje postojećih kapaciteta internet servis provajderima i saradnje s njima,
 - c. Priprema i usvajanje pravila o zaštiti djece od dječije pornografije,
 - d. Razviti isistem prijavljivanja i razmjene informacija,
 - e. Razviti sistem prijavljivanja od strane građana, a posebno djece i unaprijediti razmjenu informacija institucija,
 - f. Razviti međunarodnu i regionalnu saradnju,
 - g. Razraditi sistem informisanja javnosti,
- 5. Osiguravanje podrške žrtvama – rehabilitacija i reintegracija, u cilju da se osigura da žrtve dobiju hitnu i sveobuhvatnu pomoć, bez obzira da li su podnijeli prijavu, ukućujući medicinsku pomoć, medicinske preglede i tretmane, zajedno sa posttraumatskom i socijalnom podrškom, uz osiguranje pravne pomoći, i to bi trebalo biti povjerljivo, besplatno i dostupno 24 sata na dan. Aktivnosti za postizanje postavljenog cilju su:
 - a. Programi rehabilitacije i reintegracije žrtve,
 - b. Uspostavljanje jedinstvenih standarda,
 - c. Uspostavljanje minimalnih standarda,
 - d. Fondovi za odštetu žrtvama,
 - e. Ojačati obavezu zajedničkog djelovanja između sektora obrazovanja, zdravstvenih i socijalnih službi.

POJAVA SEKSUALNE EKSPLOATACIJE DJECE: DIMENZIJE, RAZUMIJEVANJE I TRENDОВI

I - Dimenzije i interpretacija/analiza prikupljenih podataka

1) Djeca – žrtave seksualne eksploatacije u periodu od 1. januara 2008. do kraja juna 2011. godine

Prema podacima	Broj djece žrtava seksualne eksploatacije
Centri/službe za socijalni rad	86
Centri javne bezbjednosti	148
Okružna tužilaštva	118
Osnovni sudovi	92
Okružni sudovi	27
Nevladine organizacije	44

Tabela: 1 - Djeca – žrtve seksualne eksploatacije prema podacima ispitanih institucija

Analizom iskazanih podataka u tabeli 1. uočava se razlika u broju djece koja su bile žrtve seksualne eksploatacije prema podacima pojedinih ispitanika. Naročito velika razlika se pojavila između podataka centara javne bezbjednosti (148) i centara/službi za socijalni rad (86). Podatak centara javne bezbjednosti se odnosi na djecu koja su se pojavila kao oštećena lica u krivičnim djelima za koja su od strane centara javne bezbjednosti podneseni izvještaji o počinjenom krivičnom djelu, a u kojima su istražne radnje trebale biti sprovedene prema naredbama okružnih tužilaštava. Međutim, prema propisanim pravilima i procedurama, u ovom dijelu krivičnog postupka obavezno se uključuju i centri/službe za socijalni rad (prisustvo profesionalaca iz centara/službi prilikom uzimanja iskaza od djeteta, identifikacija porodičnog okruženja djeteta i donošenje odluka o eventualnom izuzimanju djeteta iz porodice i smještaja u sigurno okruženje, izrada socijalno-psihološke anamneze djeteta - žrtve, identifikacija i preduzimanje mjera psihosocijalnog tretmana, itd). Stoga se nameće pitanje zašto postoji razlika u broju djece – žrtava između centara/službi za socijalni rad i centara javne bezbjednosti, jer ova razlika u praksi ne bi smjela postojati, bar ne u ovako velikom broju. Kvalitativna analiza podataka prikupljenih fokus grupnim intervjuima daje odgovor na postavljeno pitanje. Naime, razlika u broju se pojavljuje zbog nepotpunosti i neuvezanosti postojećih evidencija organa i ustanova, tj. zbog nepostojanja jedinstvene baze podataka i o počiniocima i o žrtvama seksualne eksploatacije djece. U centrima javne bezbjednosti postoji odjeljenje za analitiku koje ima i evidenciju o djeci – žrtvama seksualne eksploatacije i svaka tri mjeseca dostavljaju izvještaj Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske. Međutim, centri/službe za socijalni rad nemaju posebne evidencije o djeci – žrtvama seksualnog nasilja, nego samo evidenciju o počiniocima i žrtvama nasilja u porodici, a u tužilaštvima postoji evidencija, tj. upisnik (CMS program) gdje se unose samo podaci o počiniocima krivičnih djela i oštećenom.

Razlika u broju slučajeva između centara javne i bezbjednosti (148) i okružnih tužilaštava (118) se može objasniti:

- Analizom su obuhvaćeni podaci iz svih pet centara javne bezbjednosti, dok jedno okružno tužilaštvo nije dostavilo anketni upitnik, pa se njihovi podaci nisu mogli iskazati;
- U slučajevima kada su centri javne bezbjednosti dostavili izvještaje o počinjenim krivičnim djelima u kojima se kao oštećeno lice pojavljuje dijete, a nadležno je Tužilaštvo Bosne i Hercegovine.
- Nepotpunih i neuvezanih evidencija.

Zbog istaknutog problema da ne postoji jedinstvena evidencija podataka, te da su postojeće evidencije nepotpune i neuvezane, ne postoji mogućnost iskazivanja zajedničkog ukupnog broja djece žrtava seksualnog nasilja koji bi odgovarao stvarnom stanju.

2) Djeca – žrtve prema obliku seksualne eksploatacije na osnovu podataka svih ispitanika

Oblik eksploatacije	Centri za socijalni rad	Centri javne bezbjednosti	Okružna tužilaštva	Okružni sudovi	Osnovni sudovi	NVO
Silovanje	3	8	2	2	3	1
Obljuba nad nemoćnim licem	14	6	17	6	2	1
Polno nasilje nad djetetom	9	62	60	17	30	11
Obljuba zloupotrebom položaja	2	7	6		8	5
Zadovoljenje polnih strasti pred drugim	12	11	4		4	6
Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije	9	4	6	2	9	7
Iskorištavanje djece i maloljetnika za pornografiju		5	4		18	2
Proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije		4	1		2	
Rodoskrvnenje	5	7	1		3	6
Vanbračna zajednica sa maloljetnim licem	32	34	17		13	3
Međunarodno vrbovanje radi prostitucije ¹²⁰						2
UKUPNO	86	148	118	27	92	44

Tabela: 2 - Djeca – žrtve prema obliku eksploatacije

U tabeli 2. prikazani su statistički podaci o obliku seksualne eksploatacije djece na osnovu podataka prikupljenih putem anketnih upitnika iz oblasti socijalne i krivičnopravne oblasti i od

¹²⁰ Ovo krivično djelo je brisano iz Krivičnog zakona Republike Srpske, jer je radnja izvršenja ovog krivičnog djela obuhvaćena krivičnom djelom Trgovina ljudima iz Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine.

nevladinog sektora. Analiza podataka pokazuje da su najčešći oblici seksualne eksploatacije djece polno nasilje nad djetetom i vanbračna zajednica sa maloljetnim licem.

3) Podaci centara/službi za socijalni rad

a) Djeca – žrtve seksualne eksploatacije po godinama prema podacima centara/službi za socijalni rad

Godina	Broj djece
2008.	15
2009.	16
2010.	28
2011.	27
UKUPNO	86

Tabela: 3 - Djeca – žrtve prema podacima centara/službi za socijalni rad

Analizom navedenih podataka uočava se značajno povećanje broja djece žrtava seksualne eksploatacije za 2010. i 2011. godinu u odnosu na 2008. i 2009. godinu. Kvalitativna analiza podataka iz fokus grupnih intervjua i grupne diskusije dovodi do zaključka da je povećanje broja djece koji su žrtve seksualne eksploatacije, rezultat sve češćeg prijavljivanja i procesuiranja ovih slučajeva, kako od strane samih žrtava, tako i od strane roditelja i drugih lica.

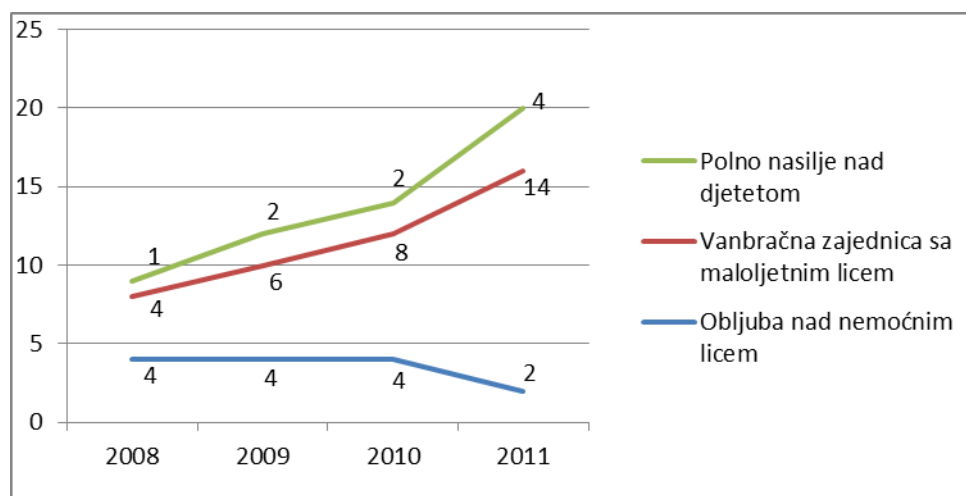
b) Oblici seksualne eksploatacije djece prema podacima centara/službi za socijalni rad

Oblik seksualne eksploatacije	2008.	2009.	2010.	2011.	UKUPNO
Silovanje	1		1	1	3
Obljuba nad nemoćnim licem	4	4	4	2	14
Polno nasilje nad djetetom	1	2	2	4	9
Obljuba zloupotrebom položaja			1	1	2
Zadovoljenje polnih strasti pred drugim	1		9	2	12
Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije	4	3		2	9
Iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju					0
Proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije					0
Rodoskrvnjenje		1	3	1	5
Vanbračna zajednica sa maloljetnim licem	4	6	8	14	32
UKUPNO	15	16	28	27	86

Tabela: 4 - Oblici eksploatacije djece prema podacima centra/službi za socijalni rad

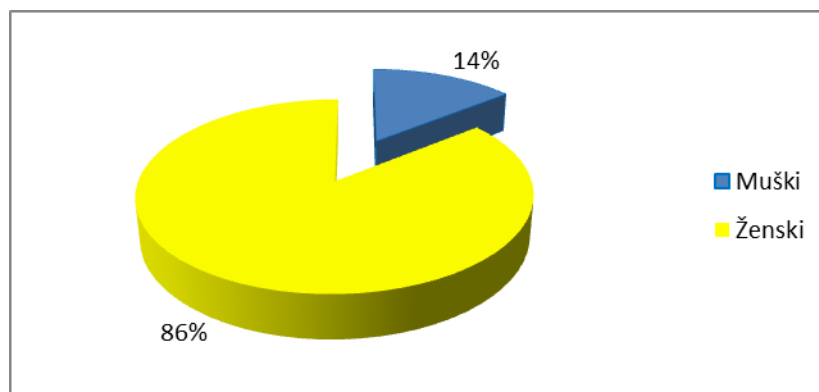
Analiza podataka pokazuje da je najčešći oblik seksualne eksploatacije djece prema podacima centara/službi za socijalni vanbračna zajednica sa maloljetnim licem, obljava nad nemoćnim licem i zadovoljenje polnih strasti pred drugima. Analiza učestalosti oblika seksualne eksploatacije po godinama pokazuje da je obljava nad nemoćnim licem kontinuirano prisutan

oblik, dok su vanbračna zajednica sa maloljetnim licem i polno nasilje nad djetetom sa stalnom tendencijom povećanja.

Grafički prikaz: 1 – Učestalost pojedinih oblika seksualne eksploatacije prema podacima centara/službi za socijalni rad

c) Djeca - žrtve seksualne eksploatacije prema polu – podaci centara/službi za socijalni rad

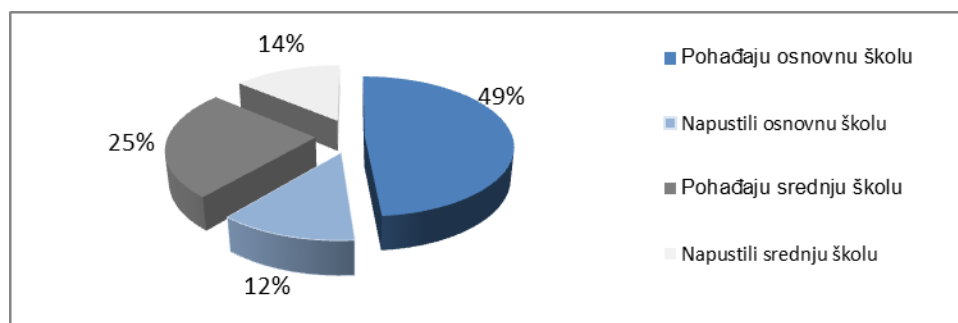
Grafički prikaz: 2 – Djeca – žrtve prema polu prema podacima centara/službi za socijalni rad

U izvještajnom periodu u centrima/službama za socijalni rad evidentirano 66 (86%) djevojčica i 11 (14%) dječaka žrtava seksualne eksploatacije. Analiza podataka iz centara za socijalni rad nesporno pokazuje da su djevojčice mnogo više izložene riziku da budu žrtve seksualne eksploatacije od dječaka. Iz prikupljenih podataka od strane centara/službi za socijalni rad nije se sa sigurnošću mogao izvesti zaključak kojem su obliku seksualne eksploatacije više izložena djeca prema polu.

d) Djeca - žrtve seksualne eksploatacije prema obrazovnom statusu – podaci centara/službi za socijalni rad

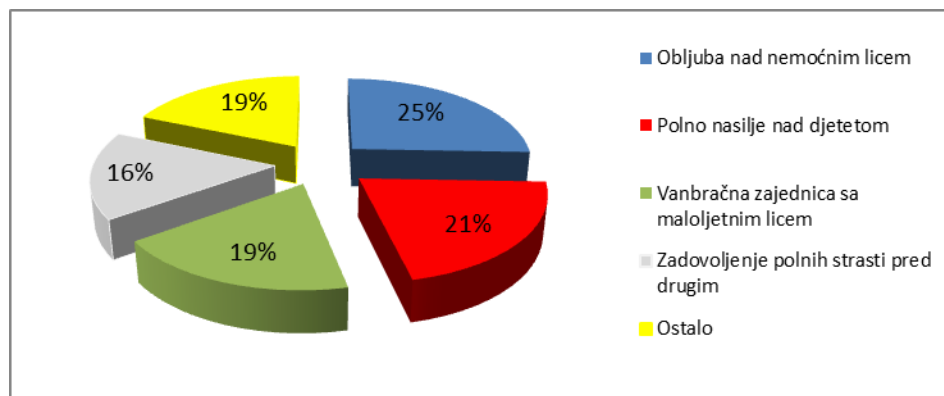
Obrazovni status djece – žrtava – prema podacima centara/službi za socijalni rad	Pohađaju osnovnu školu	Napustili osnovnu školu	Pohađaju srednju školu	Napustili srednju školu
UKUPNO	35	9	18	10

Tabela: 5 – Djeca – žrtve prema obrazovnom statusu prema podacima centara/službi za socijalni rad

Grafički prikaz: 3 - Djeca – žrtve prema obrazovnom statusu prema podacima centara/službi za socijalni rad

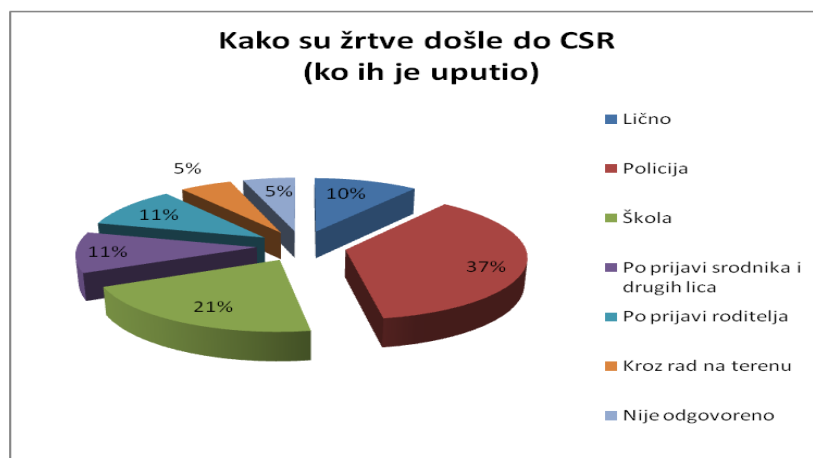
Analiza podataka iz centara/službi za socijalni rad o obrazovnom statusu djece – žrtava seksualne eksploatacije pokazuje da 35 (49%) djece - žrtava pohađa osnovnu školu, 18 (25%) djece - žrtava pohađa srednju školu, 9 (12%) djece - žrtava napustilo osnovnu školu, a 10 (14%) djece - žrtava je napustilo srednju školu.

Grafički prikaz: 4 – Djeca – žrtve seksualne eksploatacije koja pohađaju ili koja su napustila osnovnu školu prema obliku seksualne eksploatacije, a prema podacima centara/službi za socijalni rad

Analiza podataka koji se odnose na oblik seksualne eksploatacije djece – žrtava koja pohađaju i koja su napustila osnovnu školu pokazuje da je najzastupljeniji oblik seksualne eksploatacije bila obljava nad nemoćnim licem (11 djece), polnog nasilja nad djetetom (9 djece), vanbračne zajednice sa maloljetnim licem (8 djece), te zadovoljenja polnih strasti pred drugim (7 djece).

e) Način saznanja centara/službi za socijalni rad o djeci – žrtvama seksualne eksploatacije

Grafički prikaz: 5 – Način saznanja centara/službi za socijalni rad o djeci – žrtvama seksualne eksploatacije

Informacije o djeci - žrtvama seksualne eksploatacije 37% centara/službi sa socijalni rad je dobilo od pripadnika policije, 21% su informaciju dobili o škola, 11% po prijavi roditelja ili drugih srodnika ili drugih lica, 10% lično od djece - žrtava, dok je 5% centara/službi do ovih informacija došlo kroz rad na terenu. 5% centara/službi koji su dostavili popunjen upitnik nije odgovorilo na ovo pitanje.

4) Podaci centara javne bezbjednosti

a) Djeca – žrtve seksualne eksploatacije prema podacima centara javne bezbjednosti

Godina	Broj djece žrtava seksualne eksploatacije
2008.	49
2009.	45
2010.	29
2011.	25
UKUPNO	148

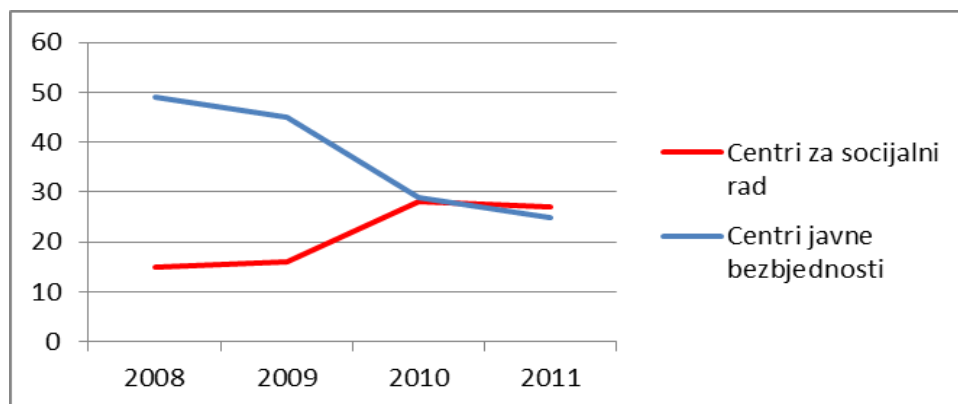
Tabela: 6 – Djeca – žrtve seksualne eksploatacije prema podacima centara javne bezbjednosti

Analiza podataka svih centara javne bezbjednosti u Republici Srpskoj pokazuje da je 148 djece bilo žrtva nekog oblika seksualne eksploatacije. U 2008. godini evidentirano je 49 djece žrtava seksualne eksploatacije, u 2009. godini evidentirano je 45 djece, u 2010. godini 29 djece, a u prvoj polovini 2011. godine 25 djece. Iz navedenog jasno proizilazi da je najveći broj djece žrtava seksualne eksploatacije evidentiran tokom 2008. i 2009. godine. Analizom učestalosti pojave po godinama može se zaključiti da seksualna eksploatacija djece u 2010. godini ima tendenciju opadanja u odnosu na 2008. i 2009. godinu. Najmanji broj djece - žrtava seksualne

eksploatacije evidentiran je tokom 2011. godine. Međutim, mora se uzeti u obzir činjenica da je izvještajem obuhvaćeno samo prvih šest mjeseci 2011. godine.

Analiza podataka prikupljenih od strane/centara službi za socijalni rad za isti izvještajni period je pokazala tendenciju povećanja seksualne eksploatacije djece, dok analiza podataka centara javne bezbjednosti pokazuje tendenciju opadanja. Međutim, kvalitativana analiza pokazuje da se razlike između podataka pojavljuju usljed neujednačenih i neusklađenih evidencija. Dalje, učešće profesionalaca iz centara/službi za socijalni rad prilikom uzimanja iskaza od djeteta u toku krivičnog postupka obavezno je od 01. januara prošle godine kada je započela primjena Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske¹²¹.

Već je ranije istaknuto da od svih ispitanika obuhvaćenih ovim istraživanjem jedino centri javne bezbjednosti vode posebnu evidenciju slučajeva seksualne eksploatacije djece pa se ovaj uzorak može smatrati kao najreprezentativniji za ovaj dio analize.

Grafički prikaz: 6 – Učestalost seksualne eksploatacije djece

b) Djeca – žrtve seksualne eksploatacije po pojedinim cetrima javne bezbjednosti

Centar javne bezbjednosti	Djeca - žrtave seksualne eksploatacije
Banja Luka	67
Doboj	61
Bijeljina	16
Istočno Sarajevo	2
Trebinje	2
UKUPNO	148

Tabela: 7 – Djeca – žrtve seksualne eksploatacije po pojedinim centrima javne bezbjednosti

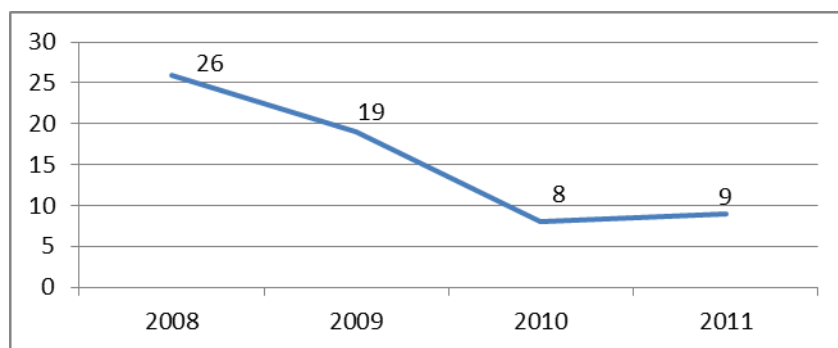
¹²¹ "Službeni glasnik Republike Srpske", broj: 13/10.

c) Djeca - žrtve seksualne eksploatacije prema obliku eksploatacije – podaci centara javne bezbjednosti

Oblik seksualne eksploatacije	2008.	2009.	2010.	2011.	UKUPNO
Silovanje	1	5	1	1	8
Obljuba nad nemoćnim licem		4	2		6
Polno nasilje nad djetetom	26	19	8	9	62
Obljuba zloupotrebom položaja			4	3	7
Zadovoljenje polnih strasti pred drugim		2	4	5	11
Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije	3		1		4
Iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju		4		1	5
Proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije	1		3		4
Rodoskrvnjenje	4		2	1	7
Vanbračna zajednica sa maloljetnim licem	14	11	4	5	34
UKUPNO	49	45	29	25	148

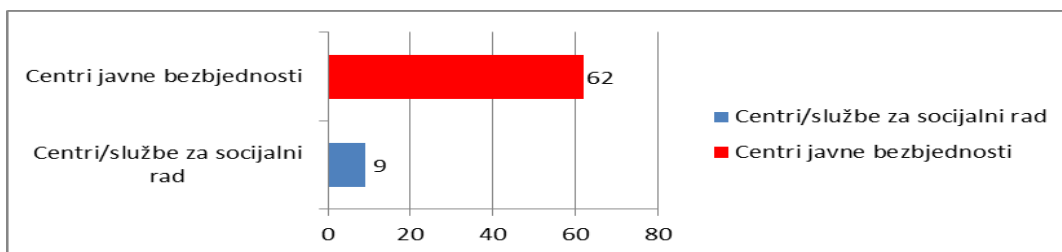
Tabela: 8 – Oblici seksualne eksploatacije djece prema podacima centara javne bezbjednosti

Kvalitativnom analizom podataka iz tabele 8, izvodi se zaključak da je ubjedljivo najzastupljeniji i najučestaliji oblik seksualne eksploatacije djece polno nasilje nad djetetom. Kada je u pitanju vanbračna zajednica sa maloljetnim licem potrebno je naglasiti da zakon inkriminiše kao krivično djelo vanbračnu zajednicu punoljetnog lica sa maloljetnikom/djetetom mlađim od 16 godina i to samo u slučaju ako je maloljetnik/dijete saglasno sa tom zajednicom. Ukoliko nedostaje saglasnost, tj. momenat dobrovoljnosti na strani maloljetnika/djeteta, onda se ovakva radnja punoljetnog lica inkriminiše kao drugo krivično djelo.

Grafički prikaz: 7 – Učestalost Polnog nasilja nad djecom po godinama

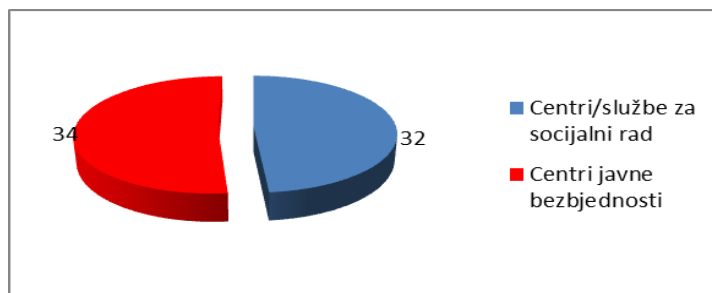
Analiza podataka po godinama istraživanja pokazuje da polno nasilje nad djetetom ima tendenciju opadanja u izvještajnom periodu, ali je zabrinjavajući podatak da ovaj oblik seksualnog zlostavljanja djece u prvih šest mjeseci 2011. dostiže godišnji nivo iz 2010. godine.

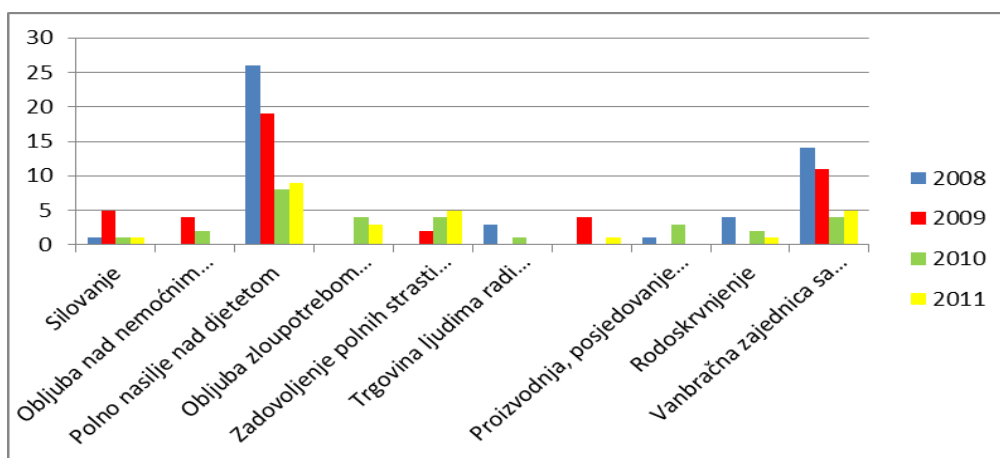
Grafički prikaz: 8 – Polno nasilje nad djecom prema podacima centara/službi za socijalni rad i centara javne bezbjednosti

Statistika pokazuje da je broj slučajeva polnog nasilja nad djecom kod centara/službi za socijalni rad daleko ispod broja ovih slučajeva kod centara javne bezbjednosti. Kvalitativna analiza upućuje na zaključak da je to posljedica nepostojanja jedinstvenih evidencija, jer centri/službe za socijalni rad ne vode posebnu evidenciju slučajeva seksualne eksploatacije djece. Analiza podataka sa fokus grupnih intervju pokazuje da se centri/službe za socijalni rad uključuju u krivične postupke u smislu prisustva njihovih profesionalaca prilikom uzimanja iskaza od djeteta nakon primjene novog zakona. Postojeće evidencije centara/službi za socijalni rad su nepotpune i neusklađene.

S druge strane, vanbračna zajednica sa maloljetnim lice je skoro jednako zastupljena i kod centara/službi za socijalni rad i kod centara javne bezbjednosti.

Grafički prikaz: 9 – Slučajevi vanbračne zajednice sa maloljetnim licem prema podacima centara/službi za socijalni rad i centara javne bezbjednosti

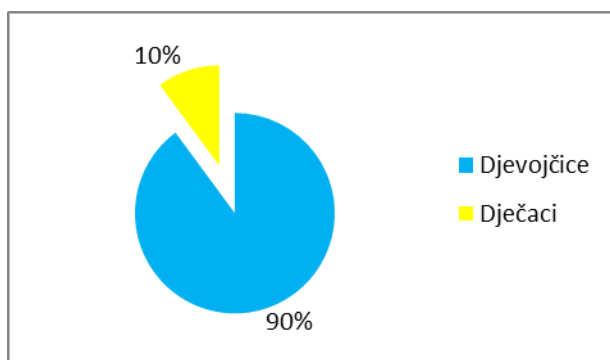

Grafički prikaz: 10 – Oblici seksualne eksploatacije djece iskazani po godinama

d) Djeca - žrtve seksualne eksploatacije prema polu – podaci centara javne bezbjednosti

	2008.	2009.	2010.	2011.	UKUPNO
Dječaci	2	7	-	6	15
Djevojčice	48	42	26	17	133
UKUPNO	50	49	26	23	148

Tabela: 9 – Djeca – žrtve seksualne eksploatacije prema polu po godinama

Grafički prikaz: 11 – Djeca žrtve seksualne eksploatacije prema polu prema podacima centara javne bezbjednosti

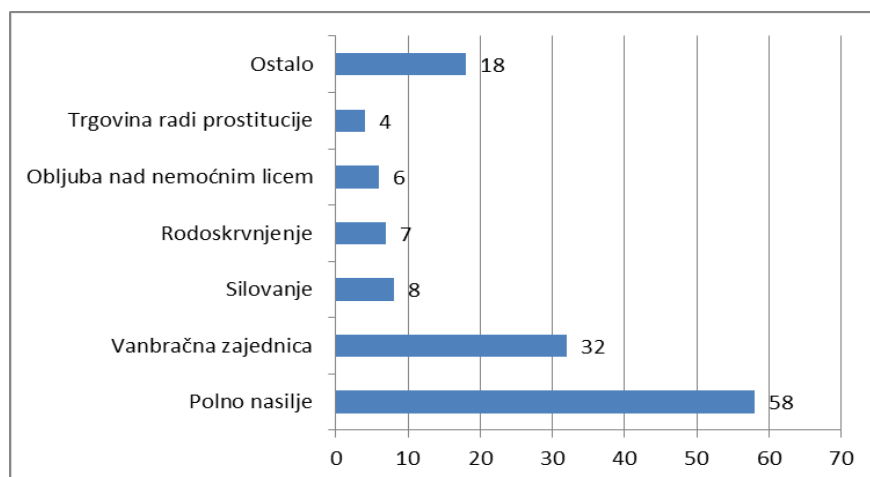
Analiza podatka pokazuje da su djevojčice u odnosu na dječake u znatno većem riziku da postanu žrtve seksualne eksploatacije.

Godina	2008.		2009.		2010.		2011.	
Pol	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
Silovanje	1		5		1		1	
Obljuba nad nemoćnim licem			4	1	2			
Polno nasilje nad djetetom	25	2	19	3	7		7	2
Obljuba zloupotrebom položaja					3			1
Zadovoljenje polnih strasti pred drugim			2		4		4	1
Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije	3				1			
Iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju			1	3				1
Proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije	1				3			
Rodoskrvnenje	4				2		1	
Vanbračna zajednica sa maloljetnim licem	14		11		3		4	1
UKUPNO	48	2	42	7	26		17	6

Tabela: 10 – Oblici seksualne eksploatacije djece prema polu – podaci centara javne bezbjednosti

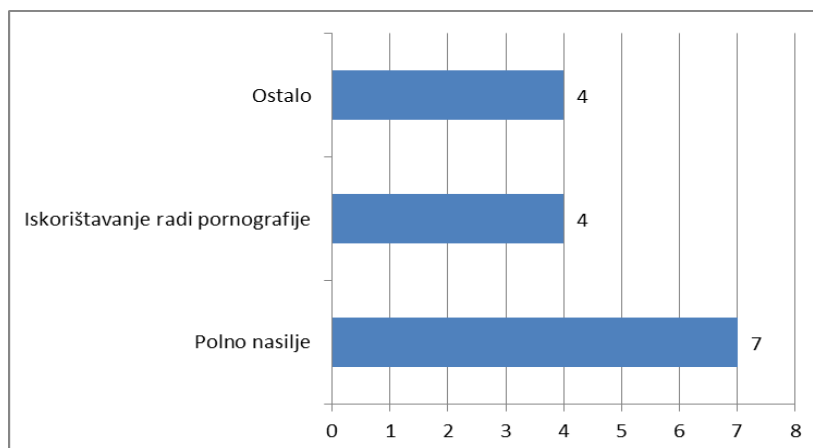
Najučestaliji oblik seksualne eksploatacije djevojčica je: polno nasilje (58 djevojčica), a zatim vanbračna zajednica (32 djevojčice). Analiza pokazuje da su isključivo djevojčice bile žrtve silovanja (8 djevojčica). Takođe, analiza pokazuje da su djevojčice u znatno većem riziku u

odnosu na dječake da budu seksualno iskorištene od strane srodnika u prvoj liniji, uključujući braću i sestre – rodoskrvnjenje (7 djevojčica i nijedan dječak u izvještajnom periodu).

Grafički prikaz: 12 – Oblici seksualne eksploatacije nad djevojčicama – centri javne bezbjednosti

Kada su u pitanju dječaci, najučestaliji oblik njihove seksualne eksploatacije je polno nasilje (7 dječaka), a zatim iskorištavanje za pornografiju (4 dječaka).

Grafički prikaz: 13 – Oblici seksualne eksploatacije nad dječacima – centri javne bezbjednosti

5) Podaci okružnih tužilaštava

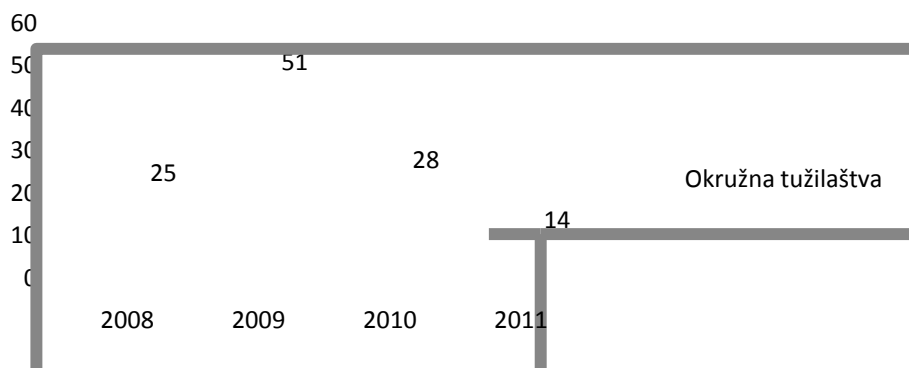
a) Djeca – žrtve seksualne eksploatacije

Okružno tužilaštvo	2008.	2009.	2010.	2011.	UKUPNO
Doboj	10	9	12	4	35
Bijeljina	2	7	2	1	12
Banja Luka	12	35	14	8	69
Istočno Sarajevo	1			1	2
Trebinje	-	-	-	-	-
UKUPNO:	25	51	28	14	118

Tabela: 11 – Djeca – žrtve seksualne eksploatacije – podaci okružnih tužilaštava

Prema podacima okružnih tužilaštava 118 djece je bilo žrtva nekog oblika seksualne eksploatacije u izvještajnom periodu.

Analiza učestalosti pojave ukazuje na njeno znatno opadanje u posljednje dvije godine izvještajnog perioda. Ovaj zaključak odgovara zaključku analize iste vrste podataka kod centara javne bezbjednosti.

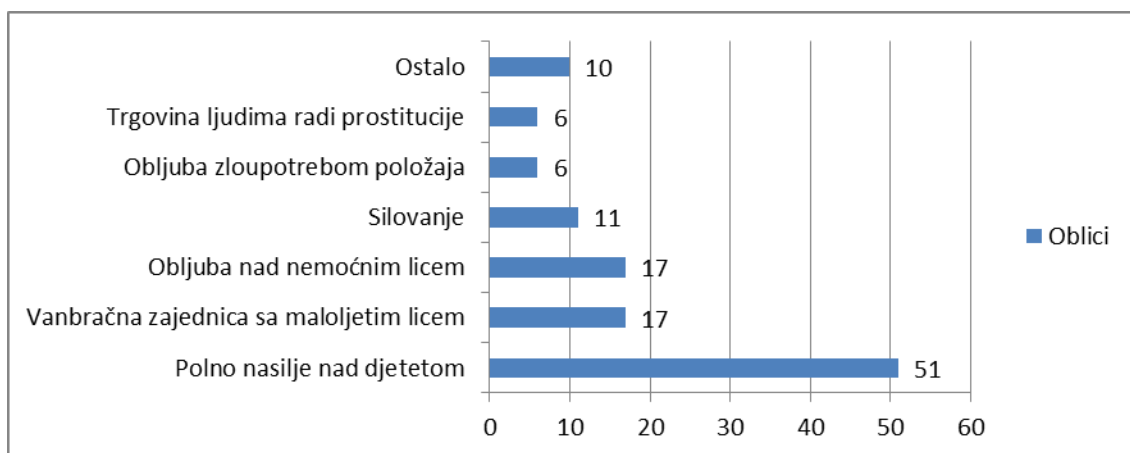
Grafički prikaz: 14 – Učestalost seksualne eksploatacije djece – podaci okružnih tužilaštava

b) Djeca - žrtve seksualne eksploatacije prema obliku eksploatacije – podaci okružnih tužilaštava

Oblik seksualne eksploatacije	2008.	2009.	2010.	2011.	UKUPNO
Silovanje		2		9	11
Obljuba nad nemoćnim licem	3	6	6	2	17
Polno nasilje nad djetetom	12	28	11		51
Obljuba zloupotrebom položaja			4	2	6
Zadovoljenje polnih strasti pred drugim			3	1	4
Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije	3	3			6
Iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju		4			4
Proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije			1		1
Rodoskrvnjenje	1				1
Vanbračna zajednica sa maloljetnim licem	6	8	3		17
UKUPNO	25	51	28	14	118

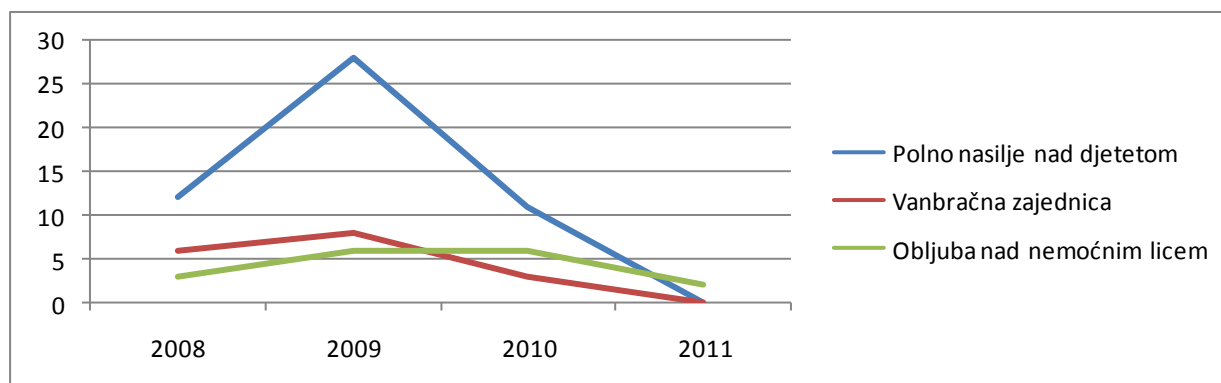
Tabela: 12 - Oblici seksualne eksploatacije djece – podaci okružnih tužilaštava

Kvalitativnom analizom podataka iz tabele 12, izvodi se zaključak da je ubjedljivo najzastupljeniji i najučestaliji oblik seksualne eksploatacije djece polno nasilje nad djetetom. Kao i kod centara javne bezbjednosti, njega prati vanbračna zajednica sa maloljetnim licem, s tim, što je obljava nad nemoćnim licem, prema podacima okružnih tužilaštava, jednako učestala kao i vanbračna zajednica.

Grafički prikaz: 14 – Oblici seksualne eksploatacije djece – podaci okružnih tužilaštava

Analiza učestalosti po godinama, pokazuje da polno nasilje nad djetetom i vanbračna zajednica sa maloljetnim licem imaju, tendenciju opadanja kao i kod centara javne bezbjednosti. Međutim, obljava nad nemoćnim licem pokazuje stalnu prisutnost.

Grafički prikaz: 15 – Učestalost pojedinih oblika seksualnog iskorištavanja djece – podaci okružnih tužilaštava

5) Okružni sudovi

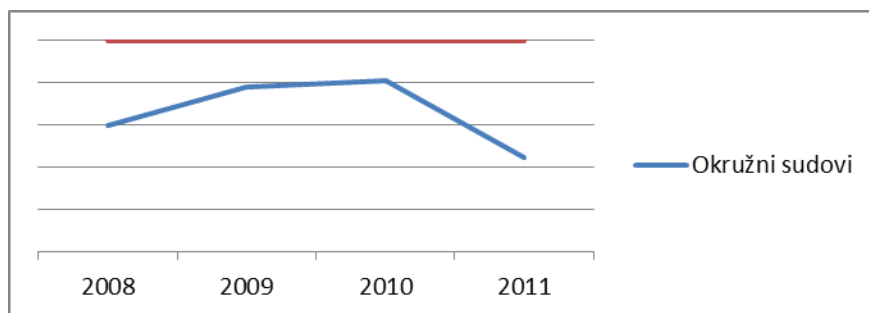
a) Djeca – žrtve seksualne eksploatacije

Okružni sud	2008.	2009.	2010.	2011.	UKUPNO
Doboj		3	6		9
Bijeljina			1	1	2
Banja Luka	2	4	6	3	15
Istočno Sarajevo	-	-	-	-	-
Trebinje	1				1
UKUPNO:	3	7	13	4	27

Tabela: 13 – Djeca žrtve seksualne eksploatacije prema podacima okružnih sudova

Prema podacima okružnih sudova 27 djece je bilo žrtva nekog oblika seksualne eksploatacije u izvještajnom periodu.

Analiza učestalosti pojave ukazuje na stalnu tendenciju povećanja u toku izvještajnog perioda. Najmanje je 2011. godine bilo djece – žrtava seksualne eksploatacije, ali treba napomenuti da su izvještajem obuhvaćeni podaci samo za prvih šest mjeseci ove godine.

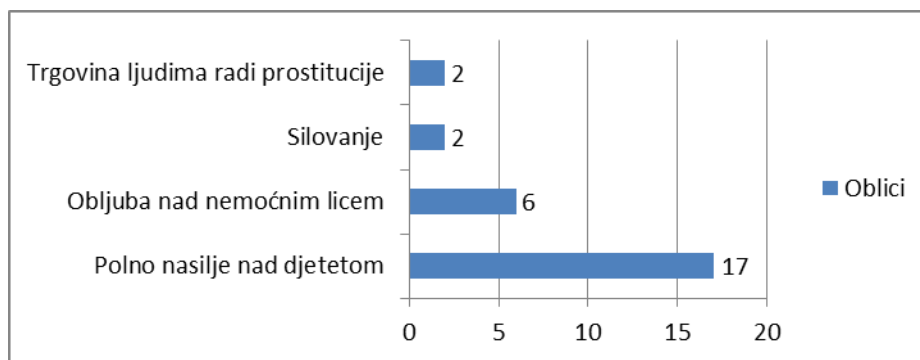
Grafički prikaz: 16 – Učestalost seksualne eksploatacije djece – podaci okružnih sudova

b) Djeca - žrtve seksualne eksploatacije prema obliku eksploatacije – podaci okružnih sudova

Oblik seksualne eksploatacije	2008.	2009.	2010.	2011.	UKUPNO
Silovanje	1			1	2
Obljuba nad nemoćnim licem			6		6
Polno nasilje nad djetetom	1	6	7	3	17
Obljuba zloupotrebom položaja					
Zadovoljenje polnih strasti pred drugim					
Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije	1	1			2
Iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju					
Proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije					
Rodoskrvnjenje					
Vanbračna zajednica sa maloljetnim licem					
UKUPNO	3	7	13	4	27

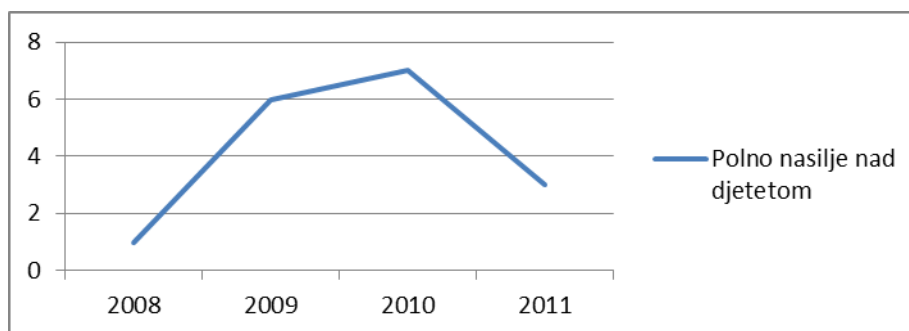
Tabela: 14 – Oblici seksualne eksploatacije djece – okružni sudovi

Analiza oblika seksualne eksploatacije djece pokazuje da je ubjedljivo najučestaliji oblik polno nasilje nad djetetom, a zatim obljava nad nemoćnim licem.

Grafički prikaz: 17 – Oblici seksualne eksploatacije djece – okružni sudovi

Posmatrajući polno nasilje nad djetetom prema podacima okružnih sudova može se zaključiti da ovaj oblik seksualne eksploatacije djece ima tendenciju rasta do 2010. godine, s tim da je 2011. godine opet zabilježen pad, ali se mora uzeti u obzir činjenica da su za 2011. godinu uzeti u obradu samo podaci za prvih šest mjeseci.

Grafički prikaz: 18 – Učestalost polnog nasilja nad djecom – okružni sudovi

6) Osnovni sudovi

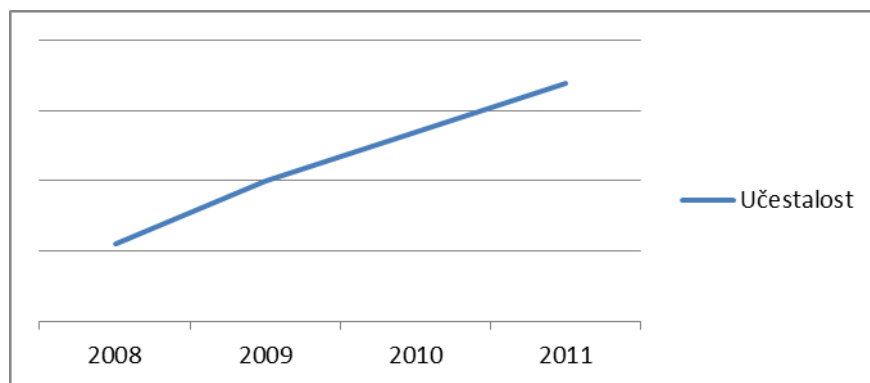
a) Djeca – žrtve seksualnog nasilja

Godina	Djeca – žrtve seksualnog nasilja
2008	11
2009	20
2010	27
2011	34
UKUPNO	92

Tabela 15: Djeca – žrtve seksualnog nasilja – osnovni sudovi

Prema podacima osnovnih sudova zabilježeno je 92 djece – žrtava seksualnog nasilja.

Analiza učestalosti pojave pokazuje da prema podacima osnovnih sudova seksualna eksploatacija djece ima tendenciju stalnog povećanja.

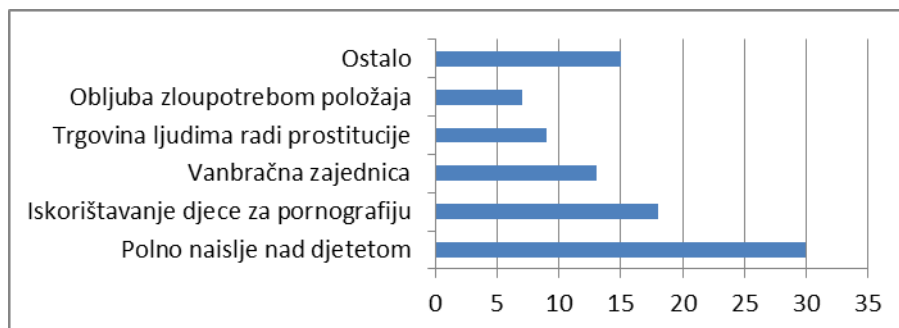
Grafički prikaz: 19 – Učestalost pojave seksualne eksploatacije djece – osnovni sudovi

b) Djeca - žrtave seksualne eksploatacije prema obliku eksploatacije – podaci osnovnih sudova

Oblik seksualne eksploatacije	2008.	2009.	2010.	2011.	UKUPNO
Silovanje			3		3
Obljuba nad nemoćnim licem	1	1	1		3
Polno nasilje nad djetetom	6	8	5	11	30
Obljuba zloupotrebom položaja			1	6	7
Zadovoljenje polnih strasti pred drugim	2		1	1	4
Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije		1	5	3	9
Iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju			9	9	18
Proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije				2	2
Rodoskrvnjenje	2			1	3
Vanbračna zajednica sa maloljetnim licem		10	2	1	13
UKUPNO	11	20	27	34	92

Tabela: 16 – Oblici seksualne eksploatacije djece – osnovni sudovi

Prema evidencijama osnovnih sudova najučestaliji oblik seksualne eksploatacije djece je polno nasilje nad djetetom, zatim, iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju, te vanbračna zajednica sa maloljetnim licem.

Grafički prikaz: 20 – Oblici seksualne eksploatacije djece – osnovni sudovi

8) Organizacije civilnog društva - nevladin sektor

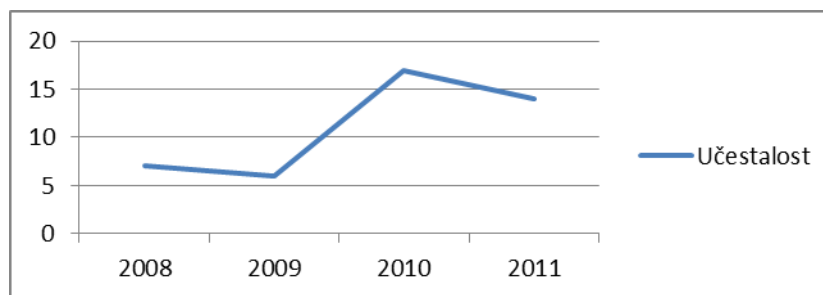
c) Djeca – žrtve seksualne eksploatacije djece

Pregled podataka prikupljenih od šest nevladinih organizacija pokazuje da je u izvještajnom periodu bilo 44 djece – žrtava seksualne eksploatacije.

Oblik seksualne eksploatacije	2008.	2009.	2010.	2011.	UKUPNO
Silovanje				1	1
Obljuba nad nemoćnim licem				1	1
Polno nasilje nad djetetom	1	2	5	3	11
Obljuba zloupotrebom položaja			4	1	5
Zadovoljenje polnih strasti pred drugim	1	1	1	3	6
Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije	1	1	4	1	7
Iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju	1	1			2
Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije					
Rodoskrvnjenje	1	1	1	3	6
Međunarodno vrbovanje radi prostitucije	2				2
Vanbračna zajednica sa maloljetnim licem			2	1	3
UKUPNO	7	6	17	14	44

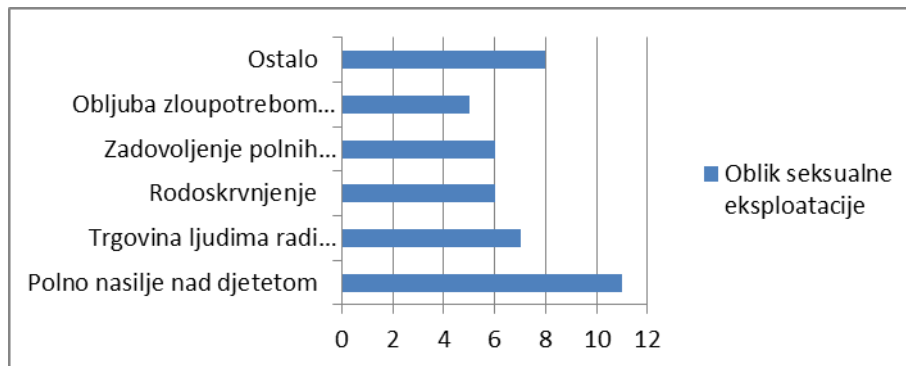
Tabela 17 – Djeca – žrtve seksualne eksploatacije – nevladin sektor

Analiza učestalosti pojave pokazuje da prema podacima nevladinog sektora seksualna eksploatacija djece ima tendenciju povećanja u izvještajnom periodu. Najviše djece - žrtava je evidentirano 2010. godine i to 17 djece, što je značajano povećanje u odnosu na prethodne godine. U 2011. godini, ako se uzme u obzir da su se podaci odnosili samo na prvu polovinu ove godine, broj djece - žrtava je, takođe, velik u odnosu na predhodnu godinu.

Grafički prikaz: 21 – Učestalost pojave seksualne eksploatacije djece – nevladin sektor

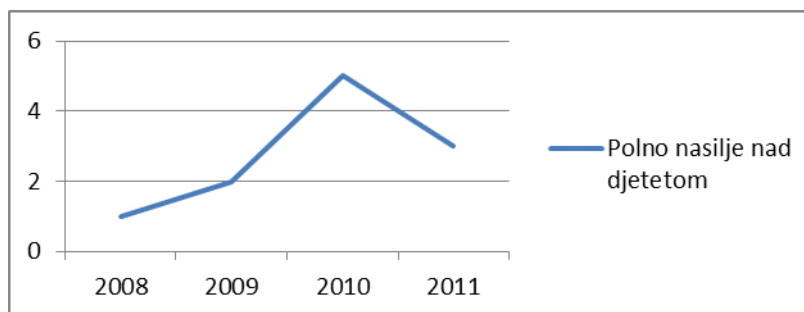
d) Djeca - žrtave seksualne eksploatacije prema obliku eksploatacije

Grafički prikaz: 22 – Oblici seksualne eksploatacije – nevladin sektor

Najučestaliji oblik seksualne eksploatacije prema evidencijama nevladinog sektora je polno nasilje nad djetetom, a zatim, trgovina ljudima radi vršenja prostitucije, rodoskrvljenje, zadovoljenje polnih strasti pred drugima, te obljava zloupotrebom položaja.

Takođe, analiza pokazuje da polno nasilje nad djetetom prema evidencijama nevladinog sektora ima tendenciju stalnog povećanja u izvještajnom periodu, kao i kod centara/službi za socijalni rad, a za razliku od tendencije opadanja kod centara javne bezbjednosti. Međutim, kvalitativna analiza pokazuje da je pojava povećanja broja slučajeva polnog nasilja nad djecom kod nevladinog sektora jednim dijelom i rezultat njihove veće vidljivosti i angažovanja na pitanjima zaštite od nasilja uopšte, posebno seksualnog zlostavljanja, te činjenice da ukoliko dođe do nasilja u sklopu porodice, djeca – žrtve se odlukama centara/službi za socijalni rad izuzimaju iz svog porodičnog okruženja i smještaju u sigurne kuće.

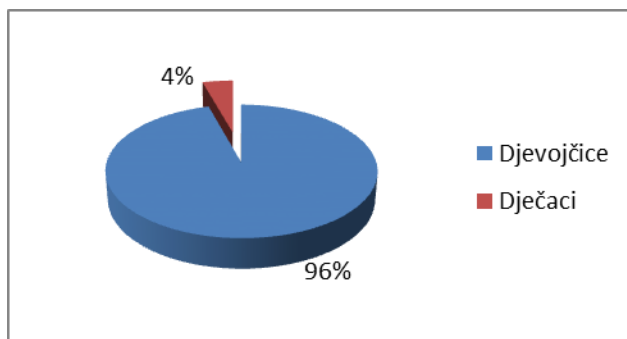

Grafički prikaz: 23 – učestalost polnog nasilja nad djetetom – nevladin sektor

e) Djeca – žrtve seksualne eksploatacije prema polu

Godina	2008		2009		2010		2011	
Pol	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
Silovanje							1	
Obljuba nad nemoćnim licem							1	
Polno nasilje nad djetetom	1		2		5		3	
Obljuba zloupotrebom položaja					4		1	
Zadovoljenje polnih strasti pred drugim	1			1	1		2	1
Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije	1		1		4		1	
Iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju	1		1					
Rodoskrvnjenje	1		1		1		3	
Međunarodno vrbovanje radi prostitucije	2							
Vanbračna zajednica sa maloljetnim licem					2		1	
UKUPNO	7	0	5	1	17	0	13	1

Tabela: 18 – Seksualna eksploatacija djece prema polu – nevladin sektor

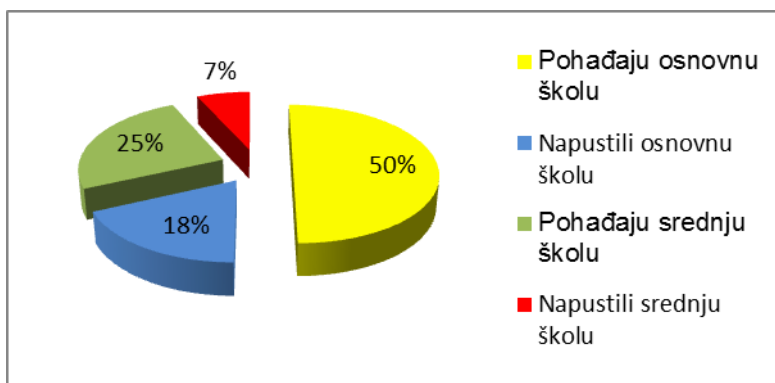

Grafički prikaz: 24 – Djeca – žrtve prema polu – nevladin sektor

Analiza pokazuje, kao i kod centara/službi za socijalni rad, da su djevojčice u znatno većem riziku od dječaka da budu žrtve seksualne eksploatacije.

f) Djeca – žrtve prema obrazovnom statusu

Analiza pokazuje da su djeca uzrasta osnovne škole u znatno većem riziku od seksualne eksploatacije. Isti zaključak je izveden i analizom podataka centara/službi za socijalni rad i centara javne bezbjednosti. Takođe, kvalitativna analiza podataka ukazuje da u velikom broju slučajeva djeca – žrtve seksualne eksploatacije napuštaju srednju školu, pa čak i osnovnu školu, iako je prema zakonu osnovno obrazovanje obavezno u našem sistemu.

Grafički prikaz: 25 – Obrazovni status djece – žrtava seksualne eksploatacije – nevladin sektor

Izvršioци krivičnih djela seksualne eksploatacije u kojima se kao oštećena lica pojavljuju djeca u izvještajnom periodu

1) Centri javne bezbjednosti

Godina:	Krivične prijave
2008.	42
2009.	41
2010.	23
2011.	22
Ukupno:	128

Tabela: 19 – Broj krivičnih prijava

Iz podataka centara javne bezbjednosti proizilazi da je u 2008. godini podneseno 42 krivične prijave i to: 19 za polno nasilje nad djetetom, 14 za vanbračnu zajednicu sa maloljetnim licem, 4 za rodoskrvnjenje, 3 za trgovinu ljudima radi vršenja prostitucije i po jedna za silovanje i iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju.

U 2009. godini podneseno je 41 krivična prijava i to: 15 za polno nasilje nad djetetom, 11 za vanbračnu zajednicu sa maloljetnim licem, 6 za silovanje, 5 za obljubu nad nemoćnim licem, 2 za zadovoljenje polnih strasti pred drugima i po jedna za iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju i međunarodno vrbovanje radi prostitucije.

U 2010. godini podneseno je 23 krivične prijave i to: 6 za polno nasilje nad djetetom, po 4 za obljubu zloupotrebom položaja i vanbračnu zajednicu sa maloljetnim licem, 3 za proizvodnju i prikazivanje dječije pornografije, po 2 za obljubu nad nemoćnim licem i zadovoljenje polnih strasti pred drugim, te po 1 za silovanje i iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju.

U 2011. godini podneseno je 22 krivične prijave i to: 6 za polno nasilje nad djetetom, 5 za zadovoljenje polnih strasti pred drugim, 4 za vanbračnu zajednicu sa maloljetnim licima, po 2 za proizvodnju i prikazivanje dječije pornografije i obljubu zloupotrebom položaja, te po 1 za silovanje, iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju i rodoskrvnjenje.

2) Okružna tužilaštva

Godina:	Optuženja
2008.	15
2009.	22
2010.	22
2011.	9
Ukupno:	68

Tabela: 20 – Okružna tužilaštva - optuženja

3) Okružni sudovi

Godina:	Osude
2008.	5
2009.	8
2010.	20
2011.	6
Ukupno:	39

Tabela: 21 – Okružni sudovi – broj osuda

Učiniocima krivičnih djela u najvećem broju slučajeva izricana je kazna zatvora – ukupno u 38 slučajeva, dok je mjera bezbjednosti izrečena samo u jednom slučaju. Takođe najviše kazni zatvora izrečeno je tokom 2010. godine (19), a najmanje 2008. godine (5).

Godina:	Kazna zatvora	Mjera bezbjednosti
2008.	5	
2009.	8	1
2010.	19	
2011.	6	
Ukupno:	38	1

Tabela: 22 – Vrste sankcija

4) Osnovni sudovi

Prema podacima osnovnih sudova najveći broj osuda izrečen je tokom 2009. i 2010. godine po sedam osuda.

Godina:	Osude
2008.	5
2009.	7
2010.	7
2011.	3
Ukupno:	22

Tabela: 23 – Broj osuda

Učinocima krivičnih djela u najvećem broju slučajeva izricana je kazna zatvora - ukupno u 12 slučajeva. Izrečene su tri novčane kazne i šest uslovnih osuda.

Godina:	Kazna zatvora	Novčana kazna	Uslovna osuda
2008.	3		2
2009.	3	2	1
2010.	4	1	2
2011.	2		1
Ukupno:	12	3	6

Tabela: 24 – Vrste sankcija

II – Pojam seksualne eksploatacije – stepen razumijevanja

Institucije i organizacije¹²² koje su učestvovalе u istraživanju putem anketnog uputnika, „seksualnu eksploataciju djece“ shvataju na različite načine, ali najčešće je definišu kao:

- Svaki vid zloupotrebe djece (uključujući fizičko, psihičko, stvarno i potencijalno zlostavljanje djeteta);
- Zloupotrebu djeteta u svrhu pribavljanja finansijske, odnosno, materijalne koristi;
- Iskorištavanje djeteta radi zadovoljavanja seksualnih potreba odraslih;
- Svaki nasilni akt ili druga radnja sa seksualnom konotacijom (obljuba, silovanje, zadovoljenje polnih strasti pred djetetom, prisiljavanje djeteta na bludne radnje, dodirivanje intimnih dijelova tijela djeteta, seksualne primjedbe, ponude, zahtjevi, prisiljavanje na gledanje pornografskih sadržaja i sl.);
- Određeni broj ispitanika pojam seksualne eksploatacije podvodi pod samo neke oblike seksualne eksploatacije i to najčešće dječiju pornografiju i dječiju prostituciju, dok se manji broj ispitanika poziva na član 195. Krivičnog zakona Republike Srpske – Polno nasilje nad djetetom.

Analiza stepena razumijevanja kroz fokus grupe i studije slučaja

Analiza podataka pokazuje da centri/službe za socijalni rad najčešće seksualnu eksploataciju djece shvataju u užem smislu i podvode je pod samo neke oblike seksualne eksploatacije koje su najzastupljenije u njihovom svakodnevnom radu, npr. vanbračna zajednica sa maloljetnim licem. Najširu definiciju pojma seksualne eksploatacije dale su organizacije iz nevladinog sektora, dok su definicije centara javne bezbjednosti, tužilaštva i sudova zasnovane isključivo na tumačenjima krivičnog zakona. Dalje, kada se pogledaju statistički podaci o dimenzijama pojave seksualnog nasilja nad djecom uočavaju se velika odstupanja između pojedinih organa, odnosno, ustanova. Tačno je da do odstupanja dolazi jer postojeće evidencije nisu usaglašene. Međutim, ovo je djelimično i posljedica nedovoljnog poznavanja samog pojma seksualne eksploatacije djece i nedovoljnog upuštanja u suštinu problema. Činjenica je da se učešće

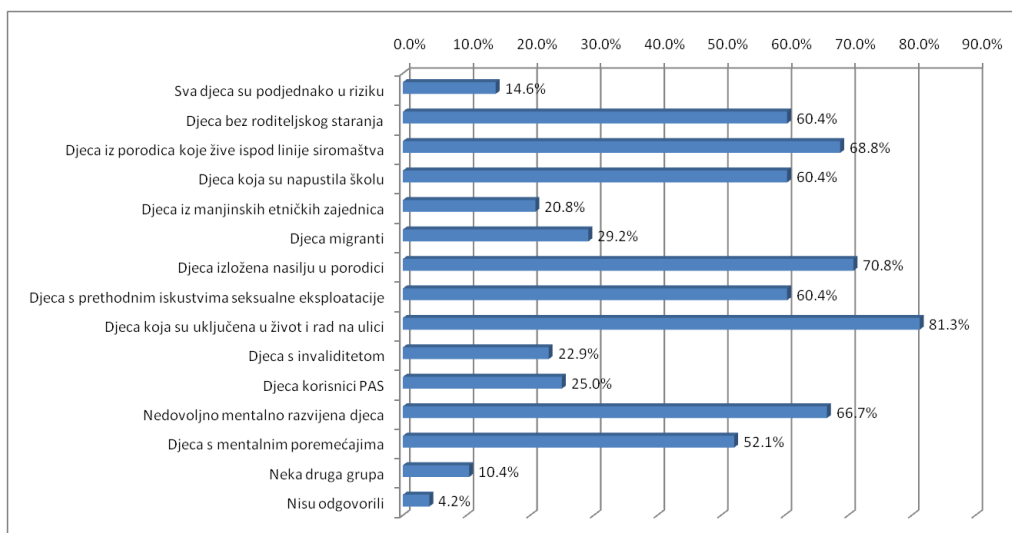
¹²² Veliki broj ispitanika, naročito iz oblasti pravosuđa nije odgovorio na navedeno pitanje.

centra/službi za socijalni rad u konkretnim slučajevima seksualne eksploatacije svodi samo na prisustvo stručnog lica prilikom uzimanja iskaza od djeteta u krivičnom postupku i eventualnog izmještanja djeteta iz porodičnog okruženja. Ovo je uglavnom posljedica zahtjeva tužioca, a ne stvarnog prepoznavanja ozbiljnosti situacije i potrebe za preduzimanje svih mjera zaštite i podrške djeteta.

Rezultati sveobuhvatne analize podataka pokazuju da je potvrđena polazna pretpostavka da se pojam seksualne eksploatacije različito tumači, kako u kolokvijalnom smislu, tako i od strane institucija koje su po svom mandatu nadležne za rješavanje ovog problema.

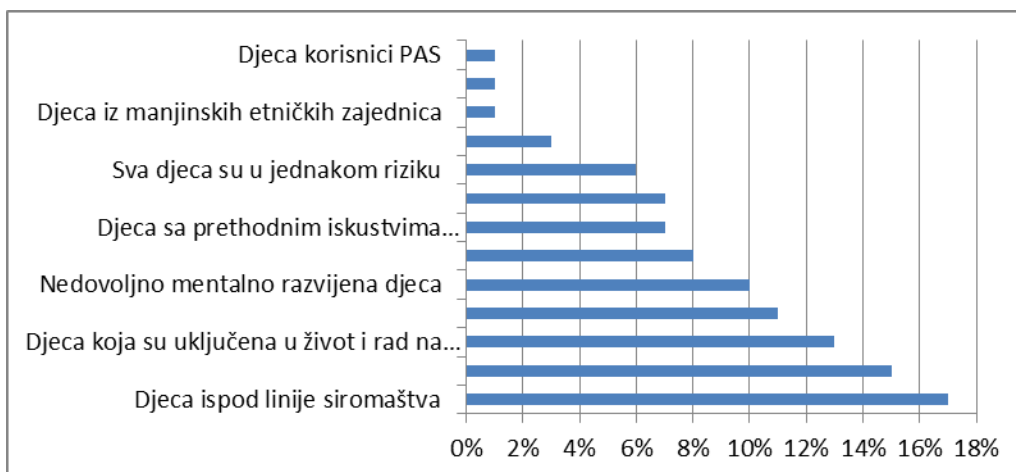
III - Izloženost riziku pojedinih grupa djece i trendovi (profili žrtava i mapiranje kategorija)

a) Centri/službe za socijalni rad

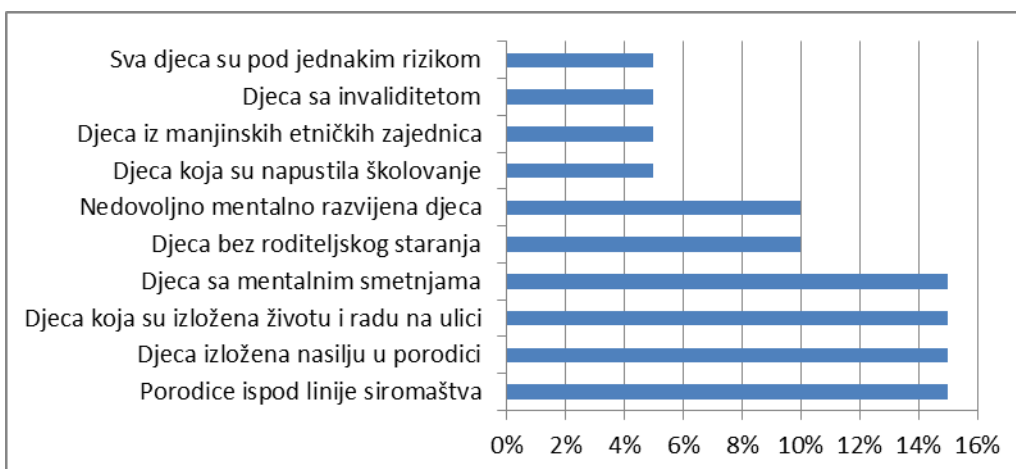
Grafički prikaz: 26 – centri/službe za socijalni rad

b) Centri javne bezbjednosti

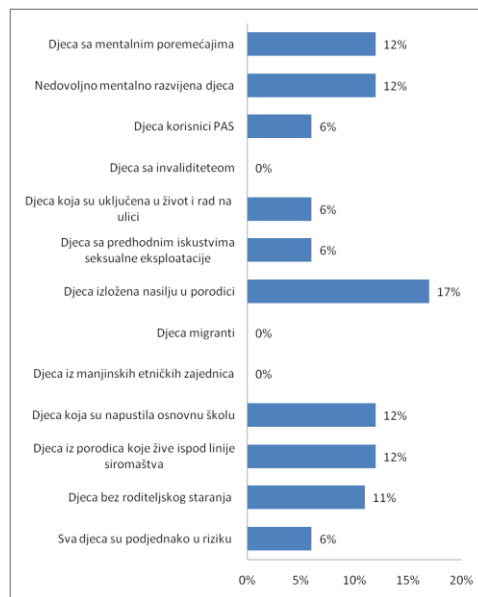
Grafički prikaz: 27 – centri javne bezbjednosti

c) Okružna tužilaštva

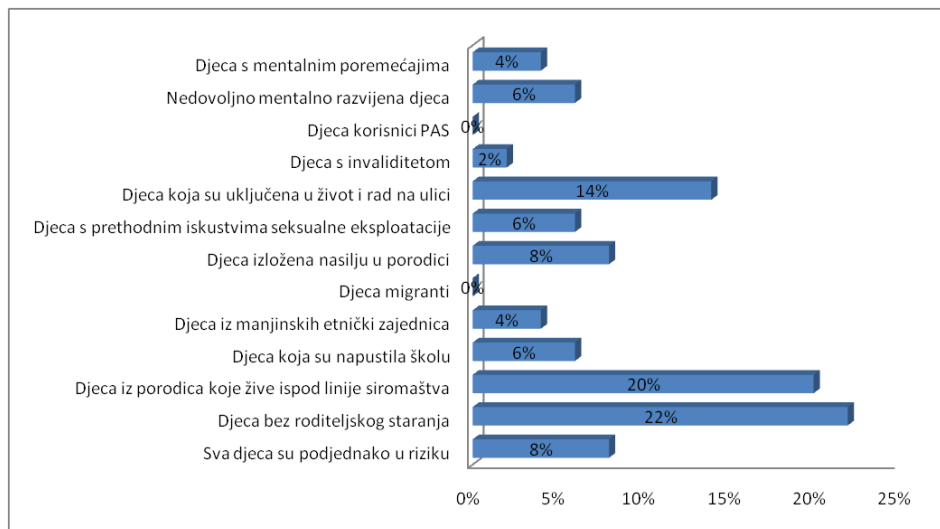
Grafički prikaz: 28 – Okružna tužilaštva

d) Okružni sudovi

Grafički prikaz: 29 – Okružni sudovi

e) Osnovni sudovi

Grafički prikaz: 30 – Osnovni sudovi

f) Nevladin sektor

Organizacije su navele da su posebno osjetljive sljedeće kategorije djece:

- djeca bez roditeljskog staranja
- djeca iz porodica koje žive ispod linije siromaštva
- djeca koja su napustila školu
- djeca iz manjinskih etničkih zajednica

- e. djeca izložena nasilju u porodici
- f. djeca s prethodnim iskustima seksualne eksploatacije
- g. djeca koja su uključena u život i rad na ulici
- h. nedovoljno mentalno razvijena djeca

g) Zaključak

Jedan od zadataka postavljenih istraživanjem je bio i utvrđivanje uticaja pojedinih socijalnih faktora izloženosti djece riziku da postanu žrtve seksualne eksploatacije.

Kvalitativna analiza prikupljenih podataka nesporno pokazuje da određeni faktori vezani za porodični status, socijalno-ekonomski status i zdravstveno stanje djeteta – žrtve i njegove porodice mogu biti od uticaja na povećanje rizika od seksualne eksploatacije.

Kada je u pitanju porodični status djece žrtava seksualne eksploatacije, analiza pokazuje da najveći broj djece - žrtava potiče iz disfunkcionalnih porodica, kao i iz nepotpunih porodica. Samo u malom broju slučajeva (svega 1) navodi se da dijete žrtva seksualne eksploatacije potiče iz potpune porodice. Analiza takođe pokazuje da slučajeve nasilja u porodici često prati i seksualno nasilje. Takođe, djeca kod kojih je neko od roditelja sklon konzumiranju alkohola, te djeca koju roditelji zanemaruju su u većem riziku da postanu žrtve seksualne eksploatacije. Pri tome, djeca žrtve seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja su vrlo često iz višechlanih porodica lošijeg ekonomskog statusa. Djeca bez roditeljskog staranja se u manjem procentu pojavljuju kao žrtve seksualnog zlostavljanja. U većini slučajeva seksualne eksploatacije roditelji su neobrazovani ili imaju završenu samo osnovnu školu.

Socijalno-ekonomski status porodica djece - žrtava je na veoma niskom nivou. Većina djece - žrtava je iz porodica u kojima najčešće nijedan od roditelja nema zasnovan stalni radni odnos, nego su uglavnom angažovani na privremenim i povremenim fizičkim poslovima.

Analiza podatka koji ukazuju na zdravstveno stanje djeteta - žrtve pokazuje da su često djeca sa mentalnim smetnjama u razvoju žrtve seksualne eksploatacije, a vrlo često i psihički problemi ili bolesti ovisnosti nekoga od članova porodice mogu biti uzrok seksualnoj eksploataciji djece.

Analiza izvještaja sa fokus grupnih intervju pokazuje da profil djece žrtava seksualne eksploatacije, s kojim su se sretali učesnici u svom profesionalnom angažmanu u izvještajnom periodu, karakterišu najvećim dijelom djeca iz disfunkcionalnih porodica, odnosno, djeca razvedenih roditelja, djeca iz socijalno i ekonomski ugroženih porodica, te vaspitno zapuštena djeca. Pored toga, učesnici fokus grupnih intervju smatraju da je veliki broj djece iz romskih porodica žrtva seksualne eksploatacije. Jedinstven zaključak je da su to djeca koja nemaju dovoljno ljubavi i pažnje u okviru svoje porodice, koje počinioc nasilja lako prepozna i pridobija. Zbog velike razlike u godinama, takva žrtva počinioac nasilja poistovjećuje sa „ocem, bratom i sl.“, što predstavlja dodatni problem u sudskom postupku za dokazivanje krivice počinioac nasilja.

Zaključak analize je da je izražen trend da su djeca – žrtve sve mlađe i da su djeca sve dostupnija počiniocima nasilja zahvaljujući razvoju modernih tehnologija komunikacija. Djeca često imaju svoje internet naloge do kojih roditelji ne mogu doprijeti. Takođe, izražen je trend da često djeca/mladi nisu ni svjesni situacija kada sami čine nasilje (sve učestalija verbalno neprimjerena komunikacija među djecom/mladim) i da veoma često uopšte ne prepoznaju situacije u kojima su realno izloženi riziku da postanu žrtve nasilja. Opšti zaključak je da su djeca - žrtve uglavnom slabo osviješteni, vrlo malo informisani i veoma podložni uticajima.

PREVENCIJA SEKSUALNE EKSPLOATACIJE DJECE

Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope R(91)11 o seksualnom iskorištavanju, pornografiji i prostituciji i trgovini djecom i omladinom poziva da se u programe osnovnog i srednjeg obrazovanja uključe informacije o opasnostima od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja. Dalje, Fakultativni protokol uz UN Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji¹²³ utvrđuje obavezu državama ugovornicama da usvoje ili jačaju, sprovode i šire obavještenost o zakonima, upravnim mjerama, socijalnoj politici i programima kako bi spriječile seksualnu eksploataciju djece. Takođe, Protokol obavezuje da se posebna pažnja posveti zaštiti djece koja su posebno ranjiva u odnosu na takva djela. Države ugovornice trebaju jačati svijest javnosti u cjelini, uključujući i djecu, kroz obavješćavanje pomoću svih odgovarajućih sredstava, obrazovanje i obuku, o preventivnim mjerama i štetnim posljedicama seksualne eksploatacije djece.

„Pedagog škole svake godine radi program prevencije nasilja sa djecom u školi, pored toga sličan program radi i policija koja edukuje djecu o opasnostima vezanim za kompjuterski kriminal. Dodatan problem predstavlja velika kompjuterska osposobljenost djece. Većina učesnica je prošla edukaciju koju organizuju NVO. Jedan dio edukacije sprovodilo je i Ministarstvo sigurnosti, kao i Centar za edukaciju sudija u tužilaca. Sve učesnice složile su se sa činjenicom da edukacije pohađaju uvijek iste osobe i da nezainteresovanost većeg kruga profesionalaca predstavlja problem. Znanja koja prenosi edukovana osoba na svoje kolege, često ne nailaze na odobravanja.”¹²⁴

Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske utvrđuje da škola, roditelji, učenici i jedinice lokalne samouprave promovišu i sprovode programe zajedničkog i organizovanog djelovanja i saradnje u borbi protiv zlostavljanja i zloupotrebe djece i mladih, trgovine ljudima, borbi protiv droge, alkoholizma, pušenja i drugih toksikomanija, maloljetničke delikvencije, te svih drugih pojava koje ugrožavaju zdravlje i život učenika.

Analiza pokazuje, da se u svim preventivnim aktivnostima moraju uključiti svi akteri društva. Uloga škola, kako u otkrivanju, tako i u prevenciji nasilja nad djecom je naročito važna. Međutim, da bi škola mogla uspješno odgovoriti ovom zadatku, potrebno je putem edukacija osoblje senzibilisati za ovaj problem i izgraditi visok stepen povjerenja u školama kako bi se djeca mogla slobodno povjeriti nekom od nastavnog i stručnog kadra u školi.

Analiza podataka prikupljenih ovim istraživanjem kroz anketne upitnike i fokus grupne intervju pokazuje da tema seksualnog nasilja nad djecom nije dio obaveznog nastavnog plana i programa i da nedostaju preventivni programi u školama. Učesnici fokus grupnih intervju iz oblasti školstva ističu poseban problem nedostatka stručne literature i nepostojanja stručne edukacije nastavnog kadra. Većina škola nije uključena u preventivne aktivnosti i naročito se

¹²³ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, Međunarodni ugovori, broj: 5/02, član 9.

¹²⁴ Izvještaj sa fokus grupnog intervjua, Doboj, citat.

ispoljava nedostatak saradnje škola sa drugim nadležnim institucijama. Školama nedostaju jedinstvena pravila i procedure postupanja, kako u oblasti prevencije, tako i u oblasti zaštite djece od seksualne eksploatacije. Pojedini ispitanici su istakli da se u pojedinim školama sprovode određene aktivnosti uopšteno vezane za pitanje zaštite djece od nasilja, ali su one rezultat samostalnog rada i motivacije pojedinih nastavnika ili pedagoga. Ispitanici naročito ističu da je u školama potrebno stručno osposobljavanje i usavršavanje nastavnog kadra o pitanjima vezanim za prevenciju, prepoznavanje i intervenciju u slučajevima seksualnog nasilja nad djecom. Zatim, edukacija samih učenika o zaštiti od seksualnog nasilja kroz obavezne školske programe koji su dio nastavnih planova i programa u saradnji sa resornim ministarstvom, prosvjetno pedagoškim zavodom i organizacijama iz nevladinog sektora putem prilagođenih radionica i predavanja. Takođe, ispitanici ističu da je potrebno uvesti i dodatnu edukaciju djece kroz časove odjeljskih zajednica i vannastavne aktivnosti. Svim ovim aktivnostima potrebno je da se obuhvate i sami roditelji kroz seminare i radionice, odgovarajuća predavanja na roditeljskim sastanicima ili korištenjem drugih oblika edukacija. Svakako je potrebno i ojačati saradnju između roditelja i škola.

U preventivne aktivnosti svakako treba uključiti i stručnjake iz organa pravosuđa, kao i iz zdravstvenih organizacija.

„Mislim da se i u zdravstvenom sistemu trebaju edukovati profesionalci kako da razgovaraju sa žrtvama seksualnih zločina. Već oko godinu i pol dana postoji odjel za podršku svjedocima i u okviru njega su angažovani psiholog i socijalni radnik. Nije nam bilo lako integrisati se u sistem pravnih institucija. I među sudijama i tužiocima ima osoba koje imaju kapaciteta za rad sa žrtvama, ali isto tako ima i nekih koji nemaju sluha, pa žrtva ne stiče utisak da je žrtva. I njima trebaju edukacije. Mi imamo jako dobru saradnju sa policijom i centrima za socijalni rad, ali sada pokušavamo da uspostavimo dobru saradnju i sa školama. Bitna je podrška žrtvi, ali je mnogo bitna i podrška roditeljima, odnosno porodici, koja prolazi kroz krizne cikluse da se više ni sami ne snalaze u tom procesu.”¹²⁵

Veoma važna je uloga medija u svim preventivnim aktivnostima, koji imaju ključnu ulogu u formiranju svijesti o konkretnom pitanju, tj. problemu.

Takođe, s obzirom na razvoj novih tehnologija i njihovu široku upotrebu naročito od djece, potrebno je promovisati postojeće web-stranice koje na kvalitetan način doprinose edukaciji djece o svim oblicima nasilja, pa tako i seksualne eksploatacije.

¹²⁵ Izvještaj sa fokus grupnog intervjua, Banja Luka, citat.

ZAŠTITA DJECE – ŽRTAVA OD SEKSUALNE EKSPLOATACIJE

Analiza podataka prikupljenih istraživanjem pokazuje da se zaštita djece – žrtava seksualne eksploatacije odvija uglavnom kroz krivično-pravnu zaštitu, a da nedostaje segment psiho-socijalne zaštite, kako od strane centara/službi za socijalni rad, tako i od strane drugih nadležnih institucija. Prije svega, svi ispitanici ističu da nedostaju jasno definisane mjere ranog otkrivanja seksualnog nasilja nad djecom. Često su neprimijećeni pojedini simptomi seksualno zlostavljenog djeteta i to najčešće zbog nepostojanja dovoljno znanja od strane svih onih koji dolaze u dodir sa djetetom - žrtvom. Stoga je neophodno utvrditi upustvo – instrument sa najčešćim simptomima zlostavljanog djeteta namijenjen nastavnicima, lekarima, socijalnim radnicima, sportskim radnicima i svim drugim licima koji po prirodi svog posla mogu doći u dodir sa djetetom – žrtvom nasilja. Analiza pokazuje da roditelji djece – žrtava seksualne eksploatacije takođe nisu dovoljno edukovani u smislu da djetetu mogu pružiti potrebnu kvalitetnu podršku, a u nekim slučajevima u praksi nisu ni zainteresovani. Naročito je složena situacija ukoliko je do nasilja došlo unutar porodice. Stoga je potrebno aktivnije uključivanje škola što za sobom povlači potrebu za jasnim definisanjem sistema za rano prepoznavanje, tretiranje i zaštitu djeteta – žrtve. Ovakve situacije svakako zahtijevaju i stručno uključivanje centara/službi za socijalni rad u saradnji sa centrima za mentalno zdravlje.

„Ja mislim da je zaštita žrtava mnogo lošija nego prevencija, a složili smo se da je prevencija loša. U školama smo čuli da oni uopšte ne znaju šta bi trebalo da rade. Ja jedino mogu da ostvarim saradnju sa centrima za socijalni rad. Ja nemam, niti sam vidjela da bilo ko od nas ima saradnju sa centrima za mentalno zdravlje. Mislim da je to karika koja bi mogla mnogo da doprinese zaštiti, odnosno saniranju nekih posljedica, da rade sa tim žrtvama dugoročno.”¹²⁶

Svi učesnici fokus grupnih intervjuva su ukazali na neophodnost razvijanja mehanizama kvalitetnih procedura prijavljivanja slučajeva seksualnog nasilja nad djecom. Stručnjaci ističu da postoji određeni broj slučajeva nasilja nad djecom koji ostaju neprijavljeni zbog ispoljenog straha djeteta – žrtve koje se osjeća nezaštićenim i često emocionalno i ekonomski zavisano od izvršioca nasilja. Neprijavljivanje nasilja nad djecom ima rezultat da počinilac nasilja ostaje nepoznat organima gonjenja i nekažnjen. U kontekstu navedenog, veoma je važno i regulisati zastarijevanje krivičnih dijela iz ove grupe na način da zastara počinje teći od momenta punoljetstva djeteta – žrtve. Neophodno je, prije svega u školama, a onda i kod svih ostalih institucija osigurati povjerljivost, etičnost i zaštitu djeteta – žrtve kod prijavljivanja. Dijete – žrtva mora imati povjerenje da će ga sistem zaštititi. Sistem prijavljivanja neophodno je olakšati uvođenjem novih oblika modernih tehnologija, naročito, putem interneta i posebnih telefonskih linija. Naročito je važna uloga škole u smislu osnaživanja osjetljivosti škole na pojave svih oblika nasilja nad djecom i stvaranje atmosfere sigurnosti i prihvaćenosti djece – žrtava u školi u cilju

¹²⁶ Izvještaj sa fokus grupnog intervjuva, Banja Luka, citat.

zaštite njihove dalje viktimizacije. Dubinski intervjui sa djecom su jasno pokazali da djeca nisu bila obuhvaćena psiho-socijalnim tretmanom, tj. nije rađeno na resocijalizaciji. Bila su prepuštena sama sebi.

„Potreba žrtve je da se ona zaštiti od javnosti i društvene osude, međutim, to je izuzetno teško, s obzirom da se vijest o počinjenom nasilju odmah objavi u javnim glasilima. Dijete prolazi kroz to i otežava mu se proces resocijalizacije. Iz tih razloga većina slučajeva je ostala neprijavljena i trajno neotkrivena.“¹²⁷

Zbog nepostojanja jedinstvene i usklađene baze podatka otežan je rad svih ustanova i institucija koje su po svom mandatu uključene u sistem zaštite djece. Ovo ima za posljedicu da postoji nesklad između broja podnesenih izvještaja o počinjenom krivičnom djelu i broja izvršilaca koji se procesuiraju i kojima su izrečene sankcije. Dalje, nepostojanje jedinstvene evidencije rezultira i velikim odstupanjima u broju djece – žrtava seksualne eksploatacije u izvještajima nadležnih institucija, a naročito između centara/službi za socijalni rad i organa za krivično gonjenje. Potreba za formiranjem jedinstvene baze podataka o počinocima i žrtvama nasilja mora biti jasno definisana na način da su sve nadležne institucije obavezne voditi evidencije iz svoje nadležnosti, na osnovu propisanih obrazaca i prema jedinstvenom kriteriju, na osnovu kojih bi se formirala baza podataka za cijelu Republiku.

„Sve učesnice ističu da mora postojati bolja saradnja između institucija i protokol o saradnji koji će se strogo poštovati. Istaknuto je da je najneophodnije žrtvu odvojiti od počinioaca nasilja, u čemu veliki značaj ima sigurna kuća, čiju korisnost ističu sve učesnice diskusije. Po saznanju o izvršenom nasilju, potrebno je odmah konsultovati pedagoga, psihologa, ljekara, kao i službenika centra za socijalni rad, kako bi sa nadležnim organima bio pokrenut adekvatan postupak. Jedinstven je stav da je najslabija karika u tom lancu centar za socijalni rad, koji svoje postupke pravda nedostatkom materijalnih sredstava za zbrinjavanje žrtve nasilja.“¹²⁸

Analiza pokazuje da u praksi nedostaje protokol - upustvo o postupanju u slučajevima seksualnog nasilja nad djecom i definisana procedura saradnje između nadležnih ustanova i institucija, prije svega na lokalnom nivou (obrazovnih, zdravstvenih, socijalnih, policijskih i pravosudnih). Pored toga, ovaj protokol svakako treba da obuhvati i sve slučajeve zanemarivanja djeteta, jer analiza pokazuje da su zanemarena djeca u većem riziku da postanu žrtve seksualne eksploatacije. Primjenu protokola treba da prati adekvatna, koordinirana međusektorska saradnja. Trenutno nije utvrđeno kako razmijeniti službene informacije i postupiti sa djecom – žrtvama u različitim situacijama, npr. kada se dijete – žrtva (ili njegov roditelj/staratelj) obrati prvo centru/službi za socijalni rad. Analiza pokazuje da u ovim slučajevima dijete – žrtva bude upućeno policiji i zdravstvenoj ustanovi radi dobijanja potvrde o povredama, a da poslije toga centar/služba nema povratnu informaciju. Dakle, ne postoji razrađena strategija saradnje između nadležnih institucija. Kao krajnji rezultat toga, je potpuni izostanak psiho-socijalnog tretmana sa djetetom – žrtvom. Često se mogu čuti opravdanja da

¹²⁷ Izvještaj sa fokus grupnog intervjua, Doboj, citat

¹²⁸ Izvještaj sa fokus grupnog intervjua, Doboj, citat

institucije, a naročito centri/službe za socijalni rad nemaju dovoljno stručnog kadra i nedostatak finansijskih sredstava. Međutim, ne smije se zaboraviti činjenica, da ključnu ulogu u ovom dijelu imaju baš centri/službe za socijalni rad. Takođe, analiza podataka nesporno pokazuje da u našoj praksi postoji nejasna i nejednaka percepcija samog pojma seksualne eksploatacije djece, što kasnije rezultira i nejednakim pristupom centara/službi za socijalni rad u postupku zaštite djeteta – žrtve.

„Prijedlog za unapređenje programa zaštite djece - žrtava seksualne eksploatacije jeste, formiranje tima stručnjaka koji bi od trenutka prijave djela radio sa žrtvom, pojedinac - stručnjak/inja koji/a nema predrasude, predubjeđenja, specijalizovani stručnjaci sa senzibilitetom za ovaj problem, a kako bi se žrtva pripremila što bolje za svjedočenje i osnažila, edukacija, medijsko promovisanje aktivnosti, medijska uključenost u emitovanju emisija posvećenih ovoj temi, strožija politika kažnjavanja i adekvatno sankcionisanje počinioca, edukacija potencijalnih žrtava, edukacije prosvjetnih radnika, roditelja, djece, podjela promotivnih materijala, sos linija za žrtve, informisanje...”¹²⁹

Blaga i neujednačena kaznena politika prema počiniteljima nasilja nad djecom ne djeluje stimulativno na osobe koje treba obavezno da prijave nasilje, a niti preventivno na eventualne počinioce. Pored toga, dug i po dijete stresan postupak dokazivanja, utiče da se gubi povjerenje u rad sudova, a istovremeno ne djeluje obeshrabrujuće na počinioce nasilja.

¹²⁹ Izvještaj sa fokus grupnog intervjua, Bijeljina, citat.

STUDIJE SLUČAJA

U toku istraživanja održana su tri dubinska intervjua, na osnovu kojih su urađene studije slučaja. Dvoje djece su bili žrtve seksualne eksploatacije. U oba slučaja su postupci pravosnažno okončani pred sudom. Treće dijete, s kojim je obavljen dubinski intervju je dijete iz rizične grupe - koje bi moglo biti potencijalna žrtva seksualne eksploatacije zbog uticaja određenih socijalnih faktora.

Slučaj 1. - Djevojčica, uzrasta 12 godina u vrijeme intervjuisanja, učenica sedmog razreda osnovne škole. U vrijeme zlostavljanja bila je uzrasta osam godina. Živi sa ocem, mlađom sestrom i dvojicom mlađe braće. Majka je privremeno odsutna zbog rada u inostranstvu. Otac je zaposlen, radi kao fizički radnik. Radi svaki dan, osim nedjelje. Trenutno su podstanari. Djevojčica je istakla da se dobro slaže s roditeljima, sada bolje nego ranije. Više je vezana za majku. Kada sebe opisuje periodi su podjeljeni na ponašanje prije traumatičnog događaja i poslije. Prema njenom mišljenju, ranije je bila nestašnija i razigranija, a sada je više vezana za roditelje i kuću, te vrlo poslušna. U školi je popustila, ranije je prolazila vrlodobrim i više je bila posvećena učenju. U periodu poslije traumatičnog događaja zbog nerazumijevanja okoline i nepostojanja podrške promijenila je tri škole i tri mjesta boravka. U školi koju trenutno pohađa i okolini o njenoj traumi zna veoma mali broj ljudi. Druži se uglavnom sa sestrom, a u školi ima jednu najbolju prijateljicu, koja ne zna šta joj se desilo, jer ona ne želi da priča o tome i da se za to zna. Djevojčica nije ispitivana o detaljima/podacima eksploatacije zbog mogućeg ponovnog proživljavanja trauma.

Podaci o počiniocu nasilja: Počinilac nasilja ima 55 godina i oglašen je krivim zato je što je duži vremenski period unazad dvije godine, od septembra 2008. do 06. juna 2010. godine, vršio polne radnje sa djetetom rođenom 1999. godine, čime je počinio krivično djelo Polno nasilje nad djetetom iz člana 195. stav 4, a u vezi sa stavom 1. Krivičnog zakona RS, te pred djetetom vršio radnje namijenjene zadovoljavanju vlastite polne strasti, čime je počinio krivično djelo Zadovoljenja polnih strasti pred drugima iz člana 197. stav 2. Krivičnog zakona RS. Prema presudi Vrhovnog suda Republike Srpske optuženi je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od dvije godine. Počinilac nasilja je i ranije optuživan zbog više krivičnih djela (nanošenje tjelesnih povreda, oštećenje tuđih stvari). Počinilac nasilja je u daljem krvnom srodstvu sa oštećenom.

Proces oporavka i zaštite: Nakon prijavljivanja krivičnog djela djevojčica je razgovarala sa stručnjacima različitih profila. S obzirom na odbacivanje od okoline, njena porodica mijenja mjesto boravka. U novoj školi je imala podršku psihologa iz škole, koja ju je čak nekada i pratila do kuće. Međutim, za kratko vrijeme okolina saznaje za njenu traumu i ponovo se ponavlja odbacivanje od učenika i sa čestim situacijama izrugivanja od drugih. Nakon toga, porodica odlučuje da zbog stava sredine, stalnog proganjanja od strane porodice optuženog, ponovo promijeni mjesto boravka i školu. U školi koju danas pohađa za njenu traumu zna samo njena razrednica. Djevojčica navodi da ne osjeća podršku od razrednice, kao i da do sada o preživljenoj traumi nije razgovarala sa stručnim licima iz škole.

Prve godine poslije traume, nadležni centar za socijalni rad uključio je djevojčicu u proces socijalizacije u Kumboru. Istakla je da se tamo lijepo osjećala, a o njenoj traumi niko nije znao. Djevojčica navodi da u posljednje vrijeme nije imala kontakt s nekim iz nadležnoga centra za socijalni rad.

U toku razgovora djevojčica je često prestajala pričati ili odgovarala sa: „Ne sjećam se“, kad god su teme imale nekoga dodira sa traumom i posljedicama traume (promjenom škole/sredine/centrom za socijalni rad i sl.), iako nije pitana za događaj traume ili neke detalje traume. Periode života dijeli „prije“ i „poslije“ traume, koju vidno pokušava da zaboravi i potisne. Povremeno se pojave neke osobe koje joj pruže podršku, ali bez kontinuiranog i sveobuhvatnog tretmana. Djevojčici su nakon proživljene traume roditelji pružili veliku podršku, pa se njihov odnos poboljšao i ona danas osjeća veliku vezanost za njih.

Otac djevojčice je vidno nezadovoljan radom pravosudnih organa. Okružni sud je donio presudu kojom je počinioca oglasio krivim i osudio na kaznu zatvora od šest godina, ali je odlukom Vrhovnog suda kazna smanjena na dvije godine zatvora. U toku postupka pred Vrhovnim sudom djevojčica je ponovo ispitivana i pored svih dokaza koji su postojali i video zapisa ispitivanja djevojčice. Niko od članova porodice nije bio uključen u psihosocijalni tretman, radionicu ili neki drugi oblik podrške za osnaživanje ili savjetodavni rad.

Slučaj 2. - Djevojčica je vrijeme zlostavljanja imala 10 godina. Živi sa majkom, bratom i tri sestre u maloj kući u ruralnom području veličine jednoiposobnog stana. Otac je na izdržavanju kazne zatvora. Nakon razvoda roditelja, ona i brat su bili povjereni ocu na zaštitu i vaspitanje. U tom periodu nije bio uređen kontakt sa majkom, pa se rijetko i ostvarivao. Otac je više puta pred centrom za socijalni rad insistirao da se djeca povjere majci iz razloga što je imao „slab autoritet prema djeci“. Majka, zbog zasnovane druge vanbračne zajednice i proširenja porodice, te loših stambenih uslova nije mogla preuzeti brigu za djecu. Djevojčica je upisala prvi razred srednje škole, koji je ubrzo napustila zbog navodnog odbacivanja sredine i vršnjačkog nasilja prema njoj. U školi nisu mogli potvrditi da su postojali elementi vršnjačkog nasilja. Povučena je u kontaktima sa drugima. Druži se uglavnom sa sestrom. Djevojčica nije ispitivana o detaljima/podacima eksploatacije zbog mogućeg ponovnog proživljavanja trauma.

Podaci o optuženom: Optuženi je od ranije bio poznat djevojčici. Rođen je 1940. godine.

Nasilje je trajalo dva mjeseca, od početka decembra 2006. godine do 26.01.2007. godine. Djelo je prijavio brat djevojčice. Osnovni sud je donio presudu kojom je počinioca oglasio krivim i osudio ga na kaznu zatvora od jedne godine. Presuda je pravosnažna.

Proces oporavka i zaštite: Nedugo nakon traume vezane za seksualno zlostavljanje, djevojčica je doživjela i drugu traumu. Naime, otac nezadovoljan radom organa pravosuđa i visinom izrečene kazne baca bombu ispred kuće optuženog, što se završava smrtnim ishodom rođaka optuženog, zbog čega se otac djevojčice pravosnažno osuđuje na kaznu zatvora od osam godina.

Poslije toga, (2007.god.) djevojčica i brat odlaze da žive s majkom. Majci se tek 2010. godine prema presudi osnovnog suda povjerava djevojčica na zaštitu i vaspitanje.

Majka je 2010. godine inicirala objavljivanje priče u jednim dnevnim novinama, navodeći djevojčicinu traumu, ponašanje nakon traume, te nepostupanje organa u predmetu. Novinski članak je uticao da nadležni centar za socijalni rad uključi dijete u psihosocijalni tretman i to tek nakon tri godine od traume djeteta. Međutim, javno objavljivanje dovelo do toga da ona u svom okruženju bude etiketirana i odbačena od sredine. U sredini u kojoj živi svi su upoznati sa njenom traumom. Pored toga, izložena je i verbalnom nasilju porodice počinioca nasilja.

Djevojčica je nakon traume odlazila na preglede kod psihijatra, te imala propisane medikamentozne terapije, koju bi i danas trebala da koristi, ali propisanu terapiju ne koristi redovno. Majka navodi da ne može obezbijediti novac za terapiju i redovne odlaske kod psihijatra. Djevojčica je 2010. i 2011. godine bila uključena u proces socijalizacije djece u Kumboru, gdje se isticala svojim dobrim ponašanjem. Psihosocijalni tretman u centru za socijalni rad se odvijao 2010. godine, ali je prekinut 2011. godine zbog nedostatka psihologa u centru. Iz centra su tada djevojčicu slali na radionice u dnevni centar, koje je ona pohađala nekoliko mjeseci. Nakon završenog seta radionica djevojčica više nije išla u dnevni centar. Iako nije pitana za detalje traume, veoma teško priča i o životu prije traume. Osjeća veliku krivicu za sve što se izdešavalo. Slobodno vrijeme provodi neorganizovano i bez sadržajnih aktivnosti.

Niko od članova porodice nije bio uključen u psihosocijalni tretman, radionicu ili neki drugi oblik podrške za osnaživanje ili savjetodavni rad u nadležnom centru za socijalni rad.

Trenutno, zbog zdravstvenog stanja majke, centar za socijalni rad vrši procjenu njene podobnosti da vrši roditeljski nadzor nad djevojčicom.

Slučaj 3. - Treće dijete, s kojim je obavljen dubinski intervju je dijete iz rizične grupe - koje bi moglo biti potencijalna žrtva seksualne eksploatacije zbog uticaja određenih socijalnih faktora. Djevojčica ima 15 godina. Živi u gradskoj sredini, sa ocem, majkom i ima mlađu sestru i brata. Otac je nezaposlen, majka domaćica, nikada nije bila zaposlena. Djevojčica je izabrana zbog sumnje stručnog tima jednog udruženja građana da, zbog loših porodičnih odnosa, neautoriteta roditelja, alkoholizma oca, lošeg uspjeha u školi, nižih intelektualnih sposobnosti, te puberteta može biti u riziku da bude žrtva seksualne eksploatacije. Odnos sa roditeljima je disfunkcionalan. U porodici vladaju loši porodični odnosi. Prisutno je i fizičko zlostavljanje i alkoholizam kod oca. Majka nije dovoljno zainteresovana za brigu o djeci i njihove potrebe. Djevojčica ispoljava probleme u učenju, koji su vezani i za njene niže intelektualne sposobnosti. Vaspitno je zapuštena. Dan provodi uglavnom van kuće i sa nestrukturisanim rasporedom aktivnosti, koji su prepušteni njoj samoj na kontrolisanje. Djevojčica u svom ponašanju ispoljava elemente agresivnog ponašanja. Društvena je. Izbjegava pričati o seksualnom nasilju, a pojam nasilje vezuje isključivo za fizičko nasilje. Primjetno je osjećanje nelagode kod nje prilikom razgovora na tu temu. Iz razgovora proizilazi da djevojčica ne razumije značenje seksualne eksploatacije. Promjenljivih je stavova kada se pita o seksualnosti.

Porodica je korisnik usluga centra za socijalni rad. Po preporuci nadležnog centra za socijalni rad djevojčica sa sestrom odlazi u dnevni centar već pet mjeseci zbog porodičnih problema i ispoljenog ponašanja. U dnevni centar dolazi skoro svakodnevno tokom radnih dana. U dnevnom centru je organizovan individualni program rada s njom od strane vaspitača. U okviru dnevnog centra ima sastanke sa psihologom, kao i sa drugim stručnim licima koji joj pružaju pomoć, podršku i druge vidove asistencije. Takođe, radnici dnevnog centra prate školski uspjeh i redovno odlaze u školu na informativne sastanke. Njeno ponašanje se i prema njenim riječima i prema riječima stručnog tima popravilo, dobro sarađuje sa vaspitačima i rado dolazi u dnevni centar. Ispunjava obaveze koje joj se postave. Dnevni centar mjesečno podnosi izvještaj nadležnom centru za socijalni rad o ponašanju djevojčice, te će ona biti korisnik dnevnog centra dok za tim bude postojala potreba.

Roditeljima je od strane nadležnog centra za socijalni rad izrečena mjera pojačanog nadzora.

Napomena: Imena djece, prebivalište, kao i svi ostali podaci koji mogu otkriti njihov identitet i dovesti do povrede prava djeteta i njegove porodice na privatnost nisu izneseni i poznati su Ombudsmanu za djecu Republike Srpske.

PREPORUKE

Za jačanje sistema zaštite djece preduslov su kvalitetni zakoni koji će prepoznati međunarodne standarde, koji će učiniti odgovornim sve subjekte zaštite i koji će u praksi biti adekvatno primjenjeni.

Imajući u vidu svu težinu ovih djela, i posebno njegove posledice na razvoj i odrastanje djeteta, neophodno je:

1. Izmjene Krivičnog zakona

- zastaru za krivično gonjenje za krivična djela učinjena na štetu djece, zakonom definisati na način da se ista računa od punoljetstva djeteta, čime se djeci daje mogućnost, da sticanjem punoljetstva, kada su savladali strah i stid, uticaj roditelja i okoline, sami odluče o pokretanju postupka protiv onih koji su im uništili djetinjstvo i ostavili trajne posljedice na njihov život,
- dobnu granicu za dobrovoljni pristanak na polni odnos povećati na 15 ili 16 godina života djeteta, čime bi se učinili odgovornim oni koji manipulišu djecom, zloupotrebljavaju ih i iskorištavaju za zadovoljenje svojih potreba,
- pooštriti kazne za počiniocima ovih djela, prije svega minimalne kako bi iste bile i u funkciji prevencije, a čime bi se spriječilo da izrečena kazna bude novo nasilje nad djetetom,
- utvrditi, pored kazne zatvora i dodatne mjere prema počiniocima ovih djela -obavezno liječenje-psihosocijalni tretaman, i zabranu obavljanja bilo kojeg poziva, djelatnosti ili dužnosti kojom se dovodi u vezu sa djecom (vrtići, škole, sportski klubovi...)

2. Uspostaviti evidenciju počinilaca ovih krivičnih djela-bazu podataka, kao jednu od mjera koja može doprinijeti boljoj zaštiti djece od lica koja su već počinila ova krivična djela, odnosno zaštitu djece i njihove sigurnosti kroz smanjenje povratnika među počiniocima ovih djela.

3. Osigurati mjere psihosocijalne pomoći i podrške koje se obavezno primjenjuju prema djeci žrtvama seksualnog zlostavljanja i nasilja, ali i porodici žrtve, uključujući vrstu mjera, načine i rokove njihove primjene od strane nadležnih službi, kako bi se, koliko je to moguće ublažile posljedice učinjenog i omogućio oporavak i reintegracija djeteta

4. Donijeti Protokol o postupanju nadležnih institucija i službi u svim slučajevima nasilja i zanemarivanja djeteta, čime bi se nadležne službe učinile odgovornijim za preduzimanje potrebnih mjera iz svoje nadležnosti radi pomoći djetetu, ali i za uspostavljanje stalne saradnje sa drugim službama u osiguranju multidisciplinarnog pristupa u prevenciji, edukaciji i postupanju, te za vođenje odgovarajućih evidencija u ovoj oblasti.

5. Utvrditi programe informisanja i edukacije djece o nasilju uopšte i posebno seksualnom zlostavljanju i iskorištavanju, o mogućim rizicima, o načinu prepoznavanja, o posledicama na razvoj i odrastanje djeteta, o pravu djece na pomoć i podršku., od najranijeg uzrasta djece prilagođeno njihovom uzrastu i potrebama.

Utvrditi programe informisanja i edukacije svih profesionalaca koji rade sa djecom, posebno onih zaposlenih u obrazovnom sistemu, sa pravnom regulativom, o mogućim uzrocima i rizicima nasilja nad djecom, o načinu prepoznavanja djece žrtava nasilja, o posledicama koje ostavljaju na razvoj i odrastanje djeteta, o mjerama koje se moraju preduzeti i načinima podrške i pomoći djetetu, kako bi u okviru svoje nadležnosti mogli odgovoriti svojim obavezama i u dijelu prevencije, i prepoznavanja i intervencije u svim slučajevima nasilja nad djecom.

ZAKLJUČAK

Analiza pokazuje da postojeći sistem zaštite djece od seksualne eksploatacije u Republici Srpskoj nije na potrebnom nivou. Prije svega, postoji potreba za dodatnim usklađivanjem postojećeg pravnog okvira. Međutim, sama harmonizacija pravog okvira neće riješiti problem, ukoliko je ne prati i standardizacija pravila i procedura u praksi, što bi se moglo učiniti kroz uspostavu koordinirane saradnje između svih nadležnih institucija koje po svom mandatu učestvuju u postupku zaštite djece uključujući i nevladin sektor. Takvu saradnju treba da prate i adekvatne i usklađene mjere prevencije. Neophodno je da sistem zaštite uveže sve institucije u oblasti zdravstva, obrazovanja, socijalne i krivično pravne zaštite, uključujući i nevladine organizacije, kako bi se multidisciplinarnim pristupom obezbjedila adekvatna pomoć i podrška djeci i u dijelu prevencije, i prepoznavanju i intervencije.

Ombudsman za djecu

mr Nada Grahovac

